

PARTER

Kärande

Fastighetsägare i Nordmalings kommun (se bilaga 1)

Ombud: Advokaten Nils Rinander, Box 22, 971 02 LULEÅ och
förbundsjuristen Ulrika Sundin Bonnedahl, LRF Juridiska Byrån,
Västra Esplanaden 19, 903 25 UMEÅ

Svarande

1. Rans sameby

c/o Olle Larsson, Bergnäs 127, 922 91 VINDELN

2. Ubmeje Tjeälddie (Umbyns sameby)

c/o Oleg Omma, Fack 24, 920 66 HEMAVAN

3. Vapstens sameby

c/o Liecelott Omma, Bångvägen 61, 921 32 LYCKSELE

Ombud för 1-3: Advokaterna Lars Melin och Camilla Wikland,
MAQS Law Firm Advokatbyrå KB, Box 11918, 404 39 GÖTEBORG

SAKEN

Sedvanerätt till renbete

DOMSLUT

Käromålen lämnas utan bifall.

De i bilaga 1 upptagna fastighetsägarna skall solidariskt ersätta samebyarna för rättegångskostnader till

Vapstens sameby med enmiljonsjuhundraentusenfyrtiofem (1 701 045) kr, varav 2 000 kr solidariskt med Hannelore Hallström och dödsboet efter Sven-Eric Rönnqvist. Av ersättningen avser 1 253 238 kr arvode till ombud.

Rans sameby med enmiljonsexhundraertiofemtusenetthundrasjuttio (1 635 170) kr, varav varav 2 000 kr solidariskt med Hannelore Hallström och dödsboet efter Sven-Eric Rönnqvist. Av ersättningen avser 1 253 238 kr arvode till ombud.

Umbyns sameby med enmiljonsexhundrafyrtiosjutusentrehundratrettiofyra (1 647 334) kr, varav 2 000 kr solidariskt med Hannelore Hallström och dödsboet efter Sven-Eric Rönnqvist. Av ersättningen avser 1 253 238 kr arvode till ombud.

På samtliga ersättningar skall utgå ränta enligt 6 § räntelagen från den 20 januari 2006 tills betalning sker.

Fastighetsägarnas yrkande om ersättning av samebyarna för rättegångskostnader lämnas utan bifall.

ORIENTERING

Uppgifter om parterna m.m.

I nu aktuella mål prövas en negativ fastställsetalan av fastighetsägare i Nordmalings kommun (i fortsättningen fastighetsägarna) mot Rans, Umbyns och Vapstens samebyar (i fortsättningen samebyarna) om att sedvanerätt till renbete till förmån för samebyarna inte belastar fastighetsägarna tillhöriga fastigheter. Samtliga fastighetsägare innehar jordbruksfastigheter i Nordmalings kommun, och tvisten gäller om det finns sedvanerätt till förmån för samebyarna till vinterbete med ren inom dessa fastigheter.

Talan anhängigjordes genom en ansökan om stämning som ingavs till tingsrätten den 20 oktober 1998, mål T 1733-98.

Vidare väcktes talan avseende ytterligare en fastighet, Nordmaling Öre 22:1, genom en ansökan om stämning som ingavs till tingsrätten den 19 oktober 2005, mål T 2081-05.

Tingsrätten beslutade den 25 oktober 2005 att de båda målen skulle handläggas gemensamt, och att akten skulle föras i mål T 1733-98.

Parterna har förklarat att yrkanden och inställning till yrkandena är desamma i de båda målen, liksom att de i målen åberopar samma grunder, omständigheter och bevisning.

Den i bilaga 1 upptagna förteckningen över fastigheter och fastighetsägare visar nu aktuella förhållanden. Vissa ändringar har förekommit sedan ansökan om stämning ingavs den 20 oktober 1998, genom återkallelser av talan och ägarskiften. Tingsrätten har avskrivit målet i återkallade delar. Samebyarna har förklarat sig inte ha någon erinran mot de partsförändringar som ägarskiftena har medfört.

Nordmalings kommun är belägen i södra delen av Västerbottens län. Huvuddelen av kommunen tillhör landskapet Ångermanland; endast en mindre del av östra Nordmaling ingår i landskapet Västerbotten.

Nordmalings kommun har omkring 7 500 invånare. Cirka hälften av dessa bor i tätorter. 32 procent av kommunens invånare är bosatta i centralorten Nordmaling.

Kommunen har en landareal om 1 234 km². Tre älvar rinner genom kommunen, nämligen Lögdeälven, Leduån och Öreälven. Kommunen genomkorsas av Europaväg 4 och av järnvägen Långsele – Vännäs (norra stambanan). De pågående arbetena med Bottniabanan berör också Nordmalings kommun.

Näringslivet i kommunen består av jord- och skogsbruk samt varierande industri, mest mindre industrier.

Följande uppgifter har lämnats om de tre samebyarna, uppgifter hämtade från länsstyrelsens beskrivningar av respektive sameby.

Rans sameby

Av samebyarna inom Västerbottens län är Ran den andra norrifrån räknat. Samebyns betesområde följer i stort sett Vindelälvens dalgång från fjällen i väster till havskusten i öster. På nordsidan gränsar samebyn mot Grans sameby. I söder återfinns Umbyns sameby. Åretruntmarkerna finns inom Sorsele kommun, medan vinterbetesmarkerna finns inom kommunerna Sorsele, Lycksele, Vindeln och Umeå.

Enligt länsstyrelsens kungörelse av den 25 maj 1946 om byordning för Rans sameby bestäms gränserna för den del av samebyns betesområde, som är belägen ovanför odlingsgränsen enligt följande.

I söder: Lilla Umevattnet-Aureträsket-sockengränsen mellan Tärna och Sorsele till Svärfarbäcken-Forsavan-Grundträsket-Bjellojaure nordände-Vatjaurjaure-Garnoken-Överst Juktan-Juktån till odlingsgränsen.

I väster: Riksgränsen.

I norr: en linje dragen från Kalmejaur 2 km söder om Rr. 223-Essmisstjokko-Ammarjaure-Gautträsk-Vindelådalen till odlingsgränsen.

I öster: odlingsgränsen.

Den del av lappbyns betesområde, som är belägen nedom odlingsgränsen omfattar Sorsele socken mellan Juktan och Vindeln, av Lycksele socken området mellan Vindeln och en linje ”Tullryggen”-Holmträsk-Guorkasjöarna-Metsekbäcken-Falåström-Falträsk-Abborträsk-Arvträsk samt, ehuru ej ensamt, landet norr om Vindelälven fram mot Burträsk och Lövångers kyrkoplatser ned mot kusten, således socknarna Degerfors, Nordmaling, Umeå, Burträsk, Sävar, Bygdeå, Nysätra och Lövånger.

Den totala arealen (bruttoareal) renbetesmark som finns inom detta område uppgår till 4 592 km², därav vinterbete 1 749 km². Nettoarealen, som beskriver betningsbar mark, uppgår till 3 834 km², vinterbete 1 467 km².

Nedanförl odlingsgränsen är gränserna mellan samebyarna ej fastställda rent formellt.

Rans sameby består av 25 rennäringsföretag och medlemsantalet är 62. Det högsta renantal som gäller för Rans sameby är 10 600 renar, kalvar ej inräknade.

Umbyns sameby

Umbyns sameby är den tredje fjällsamebyn från norr inom Västerbottens län. Rans sameby är granne på nordsidan medan Vapsten återfinns på sydsidan. Byns betesområde finns inom kommunerna Storuman, Sorsele, Lycksele, Vindeln, Bjurholm, Vännäs, Nordmaling och Umeå.

Enligt länsstyrelsens kungörelse av den 25 maj 1946 om byordning för Umbyns sameby bestäms gränserna för den del av samebyns betesområde som är belägen ovanför odlingsgränsen enligt följande.

I söder: Storuman-Umnässjön-Gardsjön-Gäutajaure-Laisan-Jovattenån-Övre Jovattnet.

I väster: Riksgränsen.

I norr: Lilla Umevattnet-Aureträsket-sockengränsen mellan Tärna och Sorsele till Svärfarbäcken-Foravan-Grundträsket-Bjellojaur's nordände-Vatjojaure-Garnoken-Överstjuktan-Juktån till odlingsgränsen;

I öster: odlingsgränsen

Den del av samebyns betesområde, som är belägen nedom odlingsgränsen, omfattar Stensele socken norr om Ume älv samt delar av Sorsele socken, den del av Lycksele socken som faller mellan Ume älv och en linje "Tullryggen"-Holmträsk-Guorka-sjöarna-Metsekbäcken-Falåström-Falträsk-Aborrträsk-Arvträsk, nedom Lycksele köping området mellan Öre älv och Ume älv. Nedom lappmarksgränsen omfattar den, ehuru ej fullt ensamt, området mellan Vindelälven och länsgränsen mot Väster-norrland ned mot havskusten, således socknarna Bjurholm, Nordmaling, Degerfors, Vännäs och Umeå.

Den totala arealen (bruttoareal) renbetesmark som finns inom detta område uppgår till 4 390 km², därav vinterbete 1 051 km². Nettoarealen, som beskriver betningsbar mark, uppgår till 3 760 km², vinterbete 899 km².

Nedanförl odlingsgränsen är gränserna mellan samebyarna ej fastställda rent formellt.

Umbyns sameby består av femton rennäringsföretag, och medlemsantalet är 36. Det högsta renantal som gäller för Umbyns sameby är 6 700 renar, årskalvar ej inräknat.

Vapstens sameby

Vapstens sameby har sina betesmarker inom kommunerna Storuman, Vilhelmina, Lycksele, Vindeln, Bjurholm, Vännäs, Umeå och Nordmaling. Samebyn gränsar i norr mot Umbyns sameby och i söder mot Vilhelmina Norra sameby.

Enligt Länsstyrelsens kungörelse av den 25 maj 1946 bestäms gränserna för den del av samebyns område, som är belägen ovan odlingsgränsen, enligt följande.

I söder: sockengränsen mellan Tärna och Vilhelmina till Virisjaurs östra ände-Granån-Gransjön-N. Klitvallsbäcken-Dalsån-Grankullen-Skikkibäcken-sockengränsen mellan Stensele och Vilhelmina.

I väster: Riksgränsen.

I norr: Storuman-Umnässjön-Gardsjön-Gäutajaure-Laisan-Jovattenån-Övre Jovattnet.

I öster: odlingsgränsen.

Den del av lappbyns betesområde, som är belägen nedan odlingsgränsen, omfattar i huvudsak Stensele och Lycksele socknar söder om Ume älv samt Örträskis socken.

Den totala arealen (bruttoareal) renbetesmark som finns inom detta område uppgår till 3 899 km², därav vinterbete 2 033 km². Nettoarealen, som beskriver betningsbar mark, uppgår till 3 468 km²; vinterbetet till 1 878 km². Markerna uppges i dag uppvisa sämre möjlighet till nyttjande än tidigare.

Nedanför odlingsgränsen är gränserna mellan samebyarna ej fastställda formellt. Arbete med detta pågår inom länsstyrelsen, enligt vad samebyn uppgett.

Vapstens sameby består av sex rennäringsföretag och arton medlemmar. Det högsta antal renar som gäller för Vapstens sameby är 6 500 renar, årskalvar inte inräknade.

RENNÄRINGSLAGSTIFTNINGEN

Rätten till renskötsel regleras i rennäringslagen (1971:437).

När rennäringslagen trädde i kraft upphörde lagen (1928:309) om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige att gälla. Före 1928 års lag hade renbetesrätten reglerats i lagar av år 1886 och år 1898.

Rennäringslagen innehåller i 1 och 3 §§ följande bestämmelser.

1 §: Den som är av samisk härkomst (same) får enligt bestämmelserna i denna lag använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar.

Rätten enligt första stycket (renskötselrätten) tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävds.

Renskötselrätten får endast utövas av den som är medlem i sameby.

3 §: Renskötsel får bedrivas inom följande områden (renskötselområdet)

1. hela året (året-runt-markerna)

i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker dels ovanför odlingsgränsen, dels nedanför denna gräns på mark där skogsrenskötsel av ålder bedrivs under våren, sommaren eller hösten och marken antingen tillhör eller vid utgången av juni 1992 tillhörde staten (kronomark) eller utgör renbetesland,

på renbetesfjällen i Jämtlands län,

inom de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete,

2. den 1 oktober – 30 april (vinterbetesmarkerna)

i övriga delar av lappmarkerna nedanför odlingsgränsen,

inom sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.

Med renbetesland förstås mark som vid avvitrningen förklarats utgöra renbetesland eller av ålder använts som sådant land. Med renbetesfjällen förstås de vid avvitrningen för samerna avsatta renbetesfjällen och de områden som sedermera upplåtits till utvidgning av dessa fjäll.

En statlig utredning, Gränsdragningskommissionen (dir 2002:7), arbetar med frågorna om sedvanerättens utbredning. Kommissionen beräknas lämna ett betänkande i februari 2006.

YRKANDEN OCH GRUNDER M.M.

Yrkanden m.m.

Fastighetsägarna har yrkat att tingsrätten förklarar att någon av avtal oberoende rätt till renskötsel inte belastar dem tillhöriga fastigheter.

Samebyarna har bestritt käromålet.

Parterna har yrkat ersättning av varandra för rättegångskostnader.

Fastighetsägarnas ansökan om stämning

I den ansökan om stämning som ingavs den 20 oktober 1998 (aktbilaga 1) anförde fastighetsägarna följande.

Kärandena är samtliga ägare av jordbruksfastigheter i Nordmalings kommun.

Samebyarna hävdar rätt till renskötsel inom område i kommunen. Sedan 1980-talet har renskötsel börjat bedrivas på eller i trakten av fastighetsägarnas fastigheter.

Renarna sprider sig över skog och mark och vållar skador. Särskilt känsliga marker är nyanlagda vallar. Det förekommer att vallarna drabbas av så kallad tjälbränna genom renars tramp och avbetning av skyddande växtdelar. I skogsmark är föryngringsytor känsliga för renarnas tramp och ungskog uppvisar ofta skador till följd av renarnas fejande med hornen. Vidare utgör renarna hinder vid jakt. De snökoterkörningar som förekommer i samband med renskötseln är till men för bland annat skogsbilvägar.

Skulle fastigheten vara belastad med renskötselrätt har fastighetsägaren att ta hänsyn därtill vid dispositioner över fastigheten. Utöver att fastighetsägaren måste tåla betande på fastigheten, med allt vad det innebär, måste han vid överlåtelse av fastigheten och upplåtelse på denna beakta den eventuellt föreliggande rätten,

som även kan påverka möjligheterna till exploatering och ändrad markanvändning.

Fastighetsägarna gör gällande att det saknas rätt att bedriva renskötsel i de delar av Nordmalings kommun där de har sina fastigheter. Enligt 3 § rennäringslagen förutsätter nämligen renskötsel utanför lappmarkerna och renbetesfjällen att renskötsel bedrivits i trakten av ålder vissa tider av året.

Renskötselrätten anges numera i 1 § rennäringslagen vara en på urminnes hävd grundad rättighet. Frågan om renskötselrätt belastar viss fastighet, är att avgöra i den ordning som gäller för bevisning rörande förekomst av urminnes hävd (jfr t.ex. prop 1971:51 sid 158). Av 6 § JP följer att rättigheter som grundas på urminnes hävd visserligen består, men sedan jordabalken trädde ikraft år 1972 är sådana rättigheter inte möjliga att förvärva.

Bestämmelserna i 15 kap 1 och 4 §§ i 1734 års jordbalk kom att gälla fram till dess nya jordabalken trädde i kraft. Enligt stadgandena gällde att den som påstår sig ha urminnes hävd har att styrka denna.

I rättspraxis har ansetts gälla att rekvisitet av ålder utgör en tid om ca 90 år (se Undén, Svensk sakrätt II, Fast egendom, förra avdelningen, 4:e genomsedda upplagan sid 141). Renskötsel ska alltså ha bedrivits i trakten sedan åtminstone 90 år före jordabalkens ikraftträdande, d v s i vart fall sedan år 1882. Om sådan rätt uppkommit krävs också att renskötseln utövas regelbundet. Rättigheten upphör om den inte utövas under en period av 30 år (jfr Huss, Utredning rörande renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län, stencil 1959 sid 332 f. och däri gjorda hänvisningar).

Fastighetsägarna gör gällande att det inte förekommit någon renskötsel av ålder på eller i trakten av deras fastigheter, vare sig under överskådlig tid före den första renbeteslagens tillkomst år 1886 eller under tiden därefter fram till år 1972. I vart fall har inte renbete skett i sådan omfattning eller på sådant sätt att det konstituerat renbetesrätt enligt 3 § rennäringslagen. Under alla förhållanden har sådana uppehåll

i hävden förekommit, att de rättigheter som trots allt kan ha förlegat har upphört att gälla.

På grund härav gör fastighetsägarna gällande, att samebyarna inte har någon rätt att bedriva renskötsel på deras fastigheter.

Fastighetsägarna utgår från att samebyarna till bemötande av käromålet kommer att åberopa en på urminnes hävd grundad rätt att bedriva renskötsel.

1882 års kommitterade framlade 1883 ett förslag som kallades "Förslaget till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige". I förslaget lämnade de kommitterade (sid 43 i förslaget) en redovisning av lapparnas "nuvarande utbredning inom Sverige" Såvitt angick Rans sameby, Sorsele socken, uttalades att de i december flyttade "längre österut och gå då ned mot kusten, någon gång ända ned till hafvet, samt tåga dervid, liksom öfrige Lappar inom detta län icke blott längs och mellan elfvarne, utan företrädesvis mera rätt i öster och vester, så att de korsar dem. Deras uppehållsorter under vintern bestämmas i främsta rummet af de personers boplatser, af hvilka de emottagit renar att vårda".

Vad sedan angick Umbyns och Vaptens samebyar i Stensele socken, uttalades att de kom till höstvistena "i början af September, qvarstanna der under slagttiden på hösten samt börja i November, när snö fallit, draga österut och uppehålla sig under vintern antingen i skogarne inom Lycksele eller, och detta är det vanligaste, i kustlandet, ströfvande der utan någon egentlig ordning tvärs öfver och längs dalgångarne, ofta nog ända ned mot kusten".

Det ska här anmärkas, att med kustlandet avses hela området mellan lappmarksgränsen och havet.

På en karta (aktbilaga 8), som var fogad till de kommitterades lagförslag, den så kallade Haars karta, finns utritat var samebyarna uppehöll sig och även med streck

markerat hur de vintertid sökte sig österut för vinterbete. Kartan visar inget renbete inom aktuella områden.

Av de kommitterades utredning med karta kan inga slutsatser dras om att samebyarna varit i Nordmalingstrakten och än mindre att där uppstått någon sedvanerätt för samebyarna att bedriva renskötsel. Kartan ger närmast intryck av att utvisa den östligaste del vartill sedvanerätt uppkommit.

År 1895 uppdrog regeringen åt en särskild lapplagskommitté att vidta en revision av gällande lagbestämmelser angående de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige och angående renmärken. Under lapplagskommitténs arbete med lagförslaget hölls ett sammanträde den 10 augusti 1895 i Lycksele med bl.a. lappallmogen i Sorsele, Stensele och Vilhelmina (aktbilaga 412). I fråga om flyttningarna upplystes att de flesta Sorselelappar flyttade längs Vindelns, Umans och Hjuktaälvens vattendrag nedåt Degerfors och Umeå, men att några få familjer drog sig norrut till Norsjö och undantagsvis fram till Skellefteå samt att en del Sorselelappar fortfarande flyttade till Norge, men endast till fjälltrakterna närmast gränsen. Sorselelapparna uppgav att de i början av oktober brukade överskrida odlingsgränsen, att de uppehöll sig i lappmarken så länge bete fanns där och att de i allmänhet i januari, ytterst sällan i december och aldrig före den 1 december, brukade komma ner i kustlandet. Det upplystes att lapparna från norra delen av Vilhelmina socken brukade flytta utefter Gideå- och Lögdeälvar över Åsele, Hällan och Anunsjö nedåt Örnsköldsvik och Nordmaling.

1895 års lapplagskommitté uttalade, med hänvisning till 1882 års kommitterades utredning, att ”i allt väsentligt jämväl beträffande lapparnes vinterflyttningar utom lappmarken och renbetesfjellen i Jemtlands län, hafva kommitterade funnit denna utredning tillförlitlig”.

I propositionen till 1928 års renbeteslag åberopades, att i den utredning som förevarit (SOU 1927:25) hade den tillsatta kommitté funnit att sedvanerätten omfattade Västerbotten och Västernorrlands län i deras helhet. Någon förklaring till varför man kunde dra denna långtgående slutsats lämnades inte.

Möjligheterna att utnyttja större områden för renskötsel utreddes av den s k renbetesmarksutredningen (SOU 1966:12). I utredningens betänkande redovisas renskötselområdets dåvarande omfattning. Av den redovisning som gjordes i utredningen (karta, aktbilaga 9) framgår, att de omstämda områdena inte ansågs vara renskötselområden vid den aktuella tidpunkten.

På senare år har renskötsel förekommit i kommunen. All eventuell renskötsel som förekommit efter år 1972 saknar emellertid, mot bakgrund av upphävandet av 1734 års jordabalk, varje verkan i fråga om förvärv av renskötselrätt.

Samebyarnas grunder för bestridandena

Samebyarna har anfört.

Rans sameby konstaterar att dess medlemmar inte bedriver renskötsel på någon av de fastighetsägarna tillhöriga fastigheter som anges i ansökan om stämning. Rans sameby gör emellertid gällande att byn, som företrädare för det samiska kollektivet, har en på urminnes hävd grundad rätt till renbete på de i målet aktuella fastigheterna.

Umbyns sameby och Vapstens sameby konstaterar att vissa av fastighetsägarnas fastigheter ligger utanför respektive bys renskötselområde och att Umbyns samebys respektive Vapstens samebys medlemmar ej bedriver renskötsel på någon av dessa fastigheter. Vapstens sameby och Umbyns sameby gör emellertid gällande att byarna, som företrädare för det samiska kollektivet, har en på urminnes hävd grundad rätt till renbete på de i målet aktuella fastigheterna.

Umbyns sameby och Vapstens sameby bestrider vidare talan avseende de fastigheter, vilka ligger inom respektive bys renskötselområde, på den grunden att Umbyns sameby och Vapstens sameby som företrädare för det samiska kollektivet, har en på urminnes hävd grundad rätt till renbete på de i målet aktuella fastigheterna.

PARTERNAS UTVECKLING AV TALAN

Eftersom det är fråga om en negativ fastställsetalan redovisas samebyarnas framställning först. De citat ur olika handlingar som parterna har åberopat återges i fråga om kortare citat inom citationstecken och i fråga om längre citat med kursiv stil.

Tolkningen och tillämpningen av 3 § rennäringslagen

Som framgått ovan är renskötsel enligt 3 § rennäringslagen tillåten under tiden den 1 oktober till den 30 april (vinterbetesmarkerna) inom sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.

Parterna är oense om tolkningen och tillämpningen av begreppen *trakt*, *renskötsel* och *av ålder*. De har också skilda uppfattningar i fråga om bevisbörda och beviskrav i en tvist om sedvanerätt.

Parterna har i dessa frågor anfört följande.

Samebyarna

Begreppet *trakt*

Vad som avses med ”trakter” anges inte närmare i rennäringslagen. Begreppet är alltså inte definierat till viss typ av areal, omfång eller liknande. Det finns inte heller några klara uttalanden i förarbetena till den nuvarande rennäringslagen eller dagens doktrin.

Av Norstedts ordbok (första upplagan 1997) framgår att ordet *trakt* avser ett ”geografiskt område med obestämd avgränsning, ofta om landsbygdsområde”. Ordet används ofta synonymt med *bygd* som enligt samma ordbok avser ett ”bebyggt område i landsorten som traditionellt utgör en enhet av t.ex. historiska, geografiska

eller ekonomiska skäl; ibland inklusive mindre tätorter, ofta med tonvikt på den gemensamma kulturen etc”.

En annan källa när det gäller etymologi är professor Bertil Hellquists Svensk Etymologisk ordbok (Liber Läromedel, Lund 1980). Hellquist framhåller att ordet ”trakt” är belagt i svenskan först år 1670 och senare, med belägg år 1674, i Samuel Columbus ordbok ”En svensk ordeskötsel”, utgiven år 1690. Ordet stammar från latinets *tractus*, det vill säga drag och har således betydelsen ”nejd med vissa bestämda drag”, alltså ett område med liknande landskapsdrag.

Renskötsel på vinterbetesmarkerna enligt 3 § rennäringslagen innebär i princip vinterbete. Det vill säga traktbegreppet definieras av vad som är ett område hävdad för renbete.

Vad som är vinterbete styrs i grunden av klimatet, ett begrepp som i och för sig vetenskapligt kan beskrivas och som bygger på långsiktiga förhållanden och som inrymmer stora variationer.

Vinterbete kan delas upp i ordinärt vinterbete och reservbete (flenbete eller bete på grund av andra faktorer).

Under normala klimatologiska förhållanden, under vanliga vintrar, drar sig renen som oftast mot det ordinarie vinterbetet, mot de vanliga vinterbetesplatserna. Man söker sig oftast till de betesområden som ligger närmast höstmarkerna, och dessa har vid så kallade normalår kommit att bli beten som nyttjas vanligtvis. Det är dock viktigt att poängtera att man idag inom många områden blivit tvungen att nyttja betesområden, som i normala fall skulle användas som flenbete, som vanligt bete, eftersom betet inåt landet har blivit omöjligt att beta på grund av skogsavverkningar, urbanisering, vattenreglering med mera. Under en vinter kan en vintergrupp inom en sameby vara tvungen att flytta till ett reservbetesområde om betet låst sig inom ett ordinarie vinterbetesområde. Detta visar att betet i allra högst grad är styrt av klimatet, och att trakten för

renbete ofta är vidsträckt. Under ovanliga vintrar, då vädret avviker från klimatnormen, kommer renen att gå mot reservbetesplatserna, speciellt eftersom de så kallade flenområdena oftast är områden som har goda snöförhållanden och också är goda betesområden.

Trakten måste därför bestämmas så vidsträckt att området omfattar ett vinterbete (styrt av klimatet) som även innehåller reservbete (styrt av det år från år varierande vädret). Skulle nämligen traktbegreppet definieras för snävt och reservbetesområden bortfalla, finns en klar risk att därmed även väl hävdade beten för normala vinterbetesår berövas samerna. Trakt måste definieras så att vissa områden kommer att vara oftare hävdade än andra.

Av förarbetena framgår att hela län, till exempel Västerbottens län, kan utgöra trakt i lagens mening. Renskötsel har naturligtvis inte bedrivits i hela länet för att lagstiftaren har kunnat komma till denna slutsats. Rimligen har renskötsel i stället förekommit på ett ställe ett år och ett annat ställe nästa år, men lagstiftaren har sammanfattningsvis, med hänsyn tagen till renskötselns särdrag, kommit till slutsatsen att hela länet får betraktas som trakt i lagens mening.

Västerbottens län kan tjäna som utgångspunkt för traktbegreppet i målet, men samebyarna gör gällande resonemanget ovan; begreppet kan inte definieras förrän aktuell bevisning lagts fram. Under alla omständigheter står klart att fastighetsägarnas fastigheter ligger inom det område där belägg som utvisar renskötsel som grundar renskötselrätt har visats i målet.

Samebyarna anser alltså att trakt i målet är ett ganska omfattande och inte klart avgränsat kustområde, som väl omfattar nuvarande Nordmalings kommun men också sträcker sig längs kusten norr och söder om kommunen.

Begreppet renskötsel

Bland fjällsamerna delas året av tradition in i åtta årstider: vårvinter, vår, vårsommar, sommar, höstsommar, höst, höstvinster och vinter. Renskötselns olika faser följer denna indelning. De långa flyttningarna mellan skogsland, lågfjäll och högfjäll är en anpassning såväl till olika naturförhållanden, främst betesförhållanden, som till de skilda årstiderna.

Traditionell renskötsel innebär att hålla renar, att driva dessa längs flyttleder till bete samt att skilja, märka och slakta renar. Därtill kommer bisysslor som jakt och fiske. Med renskötselrätten följer således viss rätt till jakt och fiske, rätt att sätta upp bodar, visthus och kåtor samt rätt till ved. Det viktigaste är rätten till bete. Renskötseln skall utföras av same eller någon i en sames familj som dock inte nödvändigtvis behöver vara av samiskt ursprung. För sakens bedömning saknar det betydelse om renskötseln bedrivits av fjäll- eller skogssamer eller vilken sameby som bedrivit renskötseln eftersom det är det samiska kollektivet som räknas. Att hålla enstaka tamrenar inom egen fastighet utgör dock inte renskötsel som kan kvalificera till renskötselrätt. Det kan diskuteras hur förekomsten av strövreningar skall bedömas. De kan vara ett tecken på att renskötsel bedrivits i ett visst område.

Allt arbete som samerna utför med anknytning till renarna är renskötsel. Det är renskötsel bara att övervaka renarna. Det är renskötsel att följa flocken längs en flyttled och naturligtvis att påverka renflockens väg eller samla ihop den. Det kan ibland vara aktuellt med renskiljning för att hjordar blandats. Att stödfodra renarna är renskötsel. Renskötsel innebär för en same att följa renen från kalvningen till slakten.

Begreppet av ålder

Såsom framgår av 1 § rennäringslagen grundas renskötselrätten på urminnes hävd. I förarbetena till 3 § rennäringslagen uttalas (prop 1971:51, sid 158) att ”i tvistiga fall skall frågan om sedvanerätt avgöras av domstol på grund av sådan bevisning, som enligt allmän lag krävs för styrkande av urminnes hävd”.

Denna hänvisning gör inte reglerna om urminnes hävd enligt äldre Jordabalken och den nya jordabalkens övergångsregler, bl a 6 § JP, direkt tillämpliga på tvister under rennäringslagen. I stället ger hänvisningen endast ett direktiv om vad den part, som befinns ha bevisbördan i en tvist om urminnes hävd under rennäringslagen, har att åberopa som bevisning.

För tolkningen av den innebörd begreppet urminnes hävd har enligt rennäringslagen saknar den praxis relevans som utbildat sig för bedömningen av urminnes hävd enligt de i gamla jordabalken upptagna bestämmelserna. Enligt denna praxis skall urminnes hävd anses föreligga när mark obestritt brukas sedan 90 år tillbaka utan längre sammanhängande avbrott än under 30 år. Samebyarna hävdar att de uppfyller dessa kriterier, men att renskötselrätten inte är kopplad till dessa bestämmelser av begreppet urminnes hävd.

I stället skall renskötselrätt anses föreligga när den utövats under en tillräckligt lång tid. Vidare gäller inte den yttersta gräns för förvärv av rättighet genom urminnes hävd som satts till ikraftträdandet av nya jordabalken, eller den 1 januari 1972. Även nyttjande av mark under tid därefter kan kvalificera för rätt till renskötsel grundad på urminnes hävd. Begreppet urminnes hävd infördes i rennäringslagen genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1993 (prop. 1992/93:2). Det finns inte någon antydning i lagstiftningen eller dess förarbeten att man velat sätta en bortre parentes för möjligheten att förvärva rätt på grund av urminnes hävd.

Det kan från samebyarnas sida inte anges att renskötseln skall ha pågått ett visst antal år, men det skall vara ett stort antal år som renskötsel skett på en fastighet med fastighetsägarens goda minne eller i vart fall utan hans protest. Tiden kan vara betydligt kortare än 90 år. Avbrotten kan också vara väsentlig längre än 30 år, utan att sedvanerätten går förlorad.

Renskötselrätten är en ständigt pågående rätt och den utgör en väsentlig grund för den samiska kulturens fortlevnad. Det kan därför knappast vara korrekt att syftet med 6 § JP, eller med införandet av begreppet "urminnes hävd" i 1 § rennäringslagen för den

delen, varit att upphäva möjligheten att förvärva en sådan rätt efter år 1972. Det faktum att begreppet ”urminnes hävd” infördes i 1 § rennäringslagen efter det att reglerna om urminnes hävd enligt jordabalken upphävdes tyder också på att reglerna om urminnes hävd inte är direkt tillämpliga.

Bevisbörda och beviskrav

Samebyarna gör gällande att bevisreglerna och beviskraven i målet måste ses under hänsynstagande till de unika förhållanden som både historiskt gällt och i nutid gäller beträffande renskötseln. Tre sådana faktorer är renens belastning på marken, klimatets påverkan på renens vandringar samt vad som gäller beträffande dokumentation av samiskt liv i allmänhet och av renskötseln i synnerhet.

Vad gäller renens belastning på marken, framkommer i litteraturen om samer och renskötsel ofta att renskötseln lämnar få spår i naturen. Inte heller står renen inom de skogsområden där den förekommer för annat än marginell skada på jord- och skogsbruksmark. I detta sammanhang är älgen den stora boven. Grova beräkningar av älgskador enbart på tallungskog brukar hamna på upp till flera hundra miljoner kronor per år. Det går således i mycket begränsad omfattning, historiskt sett, kanske inte alls, att direkt i naturen se var det funnits renar eller renskötsel.

Klimatet och det aktuella vädret under en viss tid är en annan styrande faktor vad gäller renens vandringar och därmed renskötsel. Det kan således beläggas att vädret under ett visst antal år, under en viss vinter eller under en viss period styrt eller i vart fall sannolikt styrt renens vandringar och renskötarens flyttningar av hjordarna, men någon annan form av bevisning än indirekt sådan går inte att förmedla.

I fråga om dokumentationsläget gäller att samerna med vissa undantag står utan egen dokumentation fram till långt in på 1900-talet. Till detta förhållande finns flera orsaker. Samerna var länge analfabeter. Även när de kom i åtnjutande av skolgång, var det ofta i mindre utsträckning än andra folkgrupper i Sverige vid jämförbar tid.

Samerna själva har inte producerat redogörelser, dagböcker, protokoll med mera. Samerna hade svårt att föreställa sig att deras sedvanliga färder och deras inställning till marken skulle komma att sättas i fråga i framtiden. Det finns därför mycket begränsat samiskt material som samebyarna har kunnat ta fram bevisning ur. De skriftliga källor som finns är sådana källor som har sitt ursprung huvudsakligen i den svenska överhetens verksamhet, prästernas kyrkobokföring, lappfogdarnas undersökningar och protokoll, domböcker med mera. Förutsättningarna för dessa handlingar är att det har funnits ett myndighetens syfte för dokumentationen, och detta har i många fall varit ett annat än att kartlägga om renskötsel ägt rum eller inte. Under de senaste hundra åren har också tidningar och tidskrifter utgjort källmaterial, men här är perspektivet också som regel ett annat än att kartlägga renskötsel. Det är ofta nyhetsnotiser som tagits in, till exempel notiser om olycksfall.

Beträffande historiskt källmaterial är frågan om slutsater *e silentio* en grundläggande fråga, det vill säga varför material saknas och vilka slutsatser man kan dra av frånvaron av uppgifter, och vilka slutsatser man inte kan dra. Frånvaron av uppgifter om renskötsel i det historiska källmaterialet betyder inte att renskötsel inte har förekommit.

Samebyarna anser att det ankommer på markägarna att visa att rätt till renskötsel på grund av urminnes hävd ej föreligger. Under alla förhållanden måste bevisbördans placering bestämmas i ljuset av renskötselns särskilda karaktär och vilka möjligheter det finns att framlägga full bevisning. I allt fall måste samebyarna få en betydande lättnad i bevisbördan redan därför att det rör sig om tid som ligger mycket långt tillbaka.

Det i målet aktuella området är det inom vilket kärandenas fastigheter ligger samt omkringliggande områden där belägg som indikerar att renskötsel bedrivits kan påvisas. Ett belägg avseende renars förekomst och samisk befolknings närvaro inom ett område kan få antas som bevis på att renskötsel i samband härmed bedrivits inom det område där fastigheterna är belägna. De belägg som finns av olika karaktär måste sättas i ett kulturhistoriskt perspektiv och sammanhang för att kunna tolkas korrekt

i det nu aktuella området.

För att kunna anlägga ett rimligt synsätt vid värderingen av den bevisning som framläggs avseende renskötsel i målet måste utövandet av renskötsel till sin natur förstås. Det har bland annat att göra med flyttningar över stora områden och det handlar om en verksamhet ständigt under rörelse. Det är också en verksamhet som över tiden påverkas av klimatet år från år.

Det är mot denna bakgrund som händelser som kunnat dokumenteras i närliggande områden även har betydelse. En dokumenterad händelse, till exempel ett barndop i närliggande område, kan således sammantaget med all annan bevisning som föreligger för just den aktuella perioden, anses visa att renskötsel får accepteras såsom bedriven i området.

I denna typ av mål måste också beaktas att arbetet med framtagande av bevisning har klara särdrag i jämförelse med andra mål. Det är tillfälligheter som gör att man kan hitta belägg för renskötsel på en viss plats. En ytterligare faktor vid bevisvärderingen är att avsaknaden av belägg alls inte kan tas till intäkt för att renbete inte förekommit på platsen. Som alltid – och i särskilt hög grad i detta mål – gäller därför försiktighet med *e contrario* slutsatser. Rätten måste därför vara öppen för att sätta in det enskilda belägget i sitt sammanhang och därvid göra en sammantagen bedömning av olika tidsperioder som kan vara aktuella.

Sammantaget menar byarna att den bevisning som åberopas visar att olika typer av belägg sammantaget övertygande leder till slutsatsen att renskötsel får anses ha bedrivits under sådan tid och i sådan omfattning att renskötselrätt grundad på urminnes hävd föreligger i ett område som väl motsvarar nuvarande Nordmalings kommun.

Fastighetsägarna

Begreppet trakt

Fastighetsägarna gör gällande att traktbegreppet är ett snävare begrepp än vad samebyarna hävdar, och begreppet skall ses mot bakgrund av den civilrättsliga verkan som markägarnas passivitet hade enligt 15 kap 4 § äldre jordabalken.

Med trakt i rennäringslagens mening får i första hand förstås skifteslag. Renskötsel får alltså anses ha bedrivits inom den trakt i vilken en fastighet ligger om renskötsel har bedrivits inom skifteslaget.

Samebyarna har gjort gällande att bevisning skall föras om förekomsten av renskötsel inom ett sådant område som efter förd bevisning får konstateras utgöra trakt i lagens mening. Frågan om traktbegreppet är emellertid väsentligen en rättstillämpningsfråga och tingsrätten kan bedöma en sådan fråga utan hänsyn till parternas åberopanden och bevisning.

En kungörelse utfärdad av länsstyrelsen i Västerbottens län den 6 maj 1914 angående vissa till nödigt skydd för renskötseln givna föreskrifter (aktbilaga 225) visar att länsstyrelsen i Västerbottens län inte haft uppfattningen att hela länet utgjorde trakt enligt den då gällande 1898 års renbeteslag, eftersom länsstyrelsen inte kan ha avsett att alla länets hundar skulle hållas bundna.

Av förekommen anledning vill Konungens Befallningshavande härigenom ånyo erinra befolkningen inom länet om bestämmelserna i 25 och 26 §§ av lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige, varigenom stadgats bland annat:

att den, som uppsåtligen eller genom vårdslöshet förorsakar att renarne av hundar eller på annat sätt ofredas på tillåtna uppehållsställen eller söker att fördriva dem därifrån, straffas, där ej förseelsen är efter allmän lag straffbar, med böter från och med 5 till och med 200 kronor samt tillika är skyldig ersätta skadan;

att lag samma gäller, där någon uppsåtligen eller genom vårdslöshet förorsakar,

att vid skogsavverkning renar skadas eller dödas genom fällning av träd, varvid, om vid arbetet anställd person gjort sig därtill skyldig, jämväl den, för vars räkning avverkningen sker, är ansvarig för skadans ersättande;

att om ren ofredas på tillåtet uppehållsställe av hund, hundens ägare är pliktig ersätta skadan, även om ofredandet skett utan någons uppsåt eller vållande;

att under skada, som här avses förstås icke blott skada, som tillfogats ren, utan ock, där i något av de angivna fallen renhjörd blivit skingrad, kostnad och besvär, som uppkommit för renhjördens hopsamlande, ävensom skada, som renarna genom skingringen kunna hava förorsakat;

att under den tid, då lappar med renar uppehålla sig å trakt där de enligt nämnda lag då äga vistas, samtliga i trakten befintliga, den bofasta befolkningen tillhöriga hundar skola vara försedda med halsband, varjämte hundar, som kunna jaga ren, skola hållas bundna, då de icke användas till jakt; att överträdelse härav straffas med böter från och med 5 till och med 50 kronor; samt

att hund, som anträffas jagande ren på tillåtet uppehållsställe, må saklöst dödas.

Det åligger kronolänsmännen, var inom sitt distrikt, att sörja för att ett exemplar av denna kungörelse varder uti sockenstugan anslaget samt att i allt vad som på kronolänsmännen kan ankomma vaka över noggrann efterlevnad av dessa till nödigt skydd för rensköteln givna föreskrifter.

Begreppet renskötsel

Fastighetsägarna godtar inte att varje förekomst av renar på en fastighet är renskötsel enligt 3 § rennäringslagen. Vad som utgör renskötsel torde vara ett elastiskt begrepp och sålunda växla från tid till annan. Fastighetsägarna bestrider därför rent generellt att annan skötsel än sådan som bedrivits med sådan intensitet och varaktighet att renskötseln inneburit ett sådant synbart besittningsförhållande till den aktuella marken, att det ålegat markägarna att protestera vid äventyr man blir bunden av passivitet enligt 15 kap 1 § ÄJB, kan anses som sådan renskötsel som kan tillgodoräknas samebyarna vid bedömningen av frågan om sedvanerätt till renskötsel föreligger.

Drivning av renar genom ett område är inte en renskötsel som kan ge en hävdvunnen renskötselrätt utan möjligen endast en sedvanerätt till flyttleden. För att renskötselrätt skall kunna uppstå i ett område krävs att man håller renarna där och utför sedvanligt arbete i samband med bete. Det ska vara fråga om ett besittningsförhållande där marken nyttjas för att kvalificera någon rätt. Verksamheten måste också bedrivas med en viss varaktighet. Förekomsten av strövreningar utan tillsyn utgör inte renskötsel. Inte heller att hålla renar på en viss fastighet. Renskötseln skall kunna härledas till någon sameby eftersom det är samebyarna som är bärare av det samiska kollektivets rättigheter. Bedrivande av jakt och fiske i ett område ger inte rätt till renskötsel.

Renskötsel mot avgift medför inte sedvanerätt. Detsamma gäller renskötsel som skett lagstridigt, genom att samerna uppehållit sig utanför lappmarkerna i strid mot under 1700- och 1800-talen gällande författningar från år 1723, 1748 och 1757.

Renskötselbegreppet belyses av en byordning för lappbyarna i Västerbottens län, fastställd av länsstyrelsen genom resolution den 23 mars 1914, §§ 2-4 (aktbilaga 225).

§ 2: Lapp åligger, att för de renar han äger eller har under sin vård, under alla tider av året använda följande antal till arbete dugliga vårdare, av vilka ingen i ålder må understiga 15 år: för ett antal av intill 100 renar två vårdare, för ett antal av 100 intill 400 renar tre vårdare samt för varje påbörjat trehundra renar därutöver ytterligare en vårdare, vid vite av etthundra kronor för varje vårdare som brister.

Lappar, som vardera besitta mindre antal renar än 1000, äga rätt att för gemensam vård inom sina renbetestjäll förena hjordarne, till dess de uppnå nämnda antal, samt att beräkna antalet vårdare såsom vore det endast en ägare av hela hjorden, men stående, vid brist i antalet vårdare, var och en av de skyldige det ansvar, som i första stycket här ovan sägs.

Förena lappar större antal renar för gemensam vård än ovan är sagt, skola de vardera vara förfallna till vite från tjugufem till etthundra kronor.

§ 3: Renarna skola bevakas med den omsorg, som skäligen kan ifrågakomma. Brister någon i den tillsyn honom åligger och är han ej förfallen till straff enligt lag eller särskild föreskrift i denna byordning, straffes med vite från två till etthundra kronor.

§ 4: Då lapp under sina sedvanliga flyttningar färdas med renboskap genom annans renbetesfjäll, äge han där icke utan medgivande av renbetesfjällets innehavare rätt till bete för sin hjord under längre tid än ett dygn, där ej ovanliga väderleksförhållanden göra längre uppehåll i flyttningen nödvändigt, vid påföljd för överträdelse härav som i 5 § sägs.

I övrigt åligger lapp att vid flyttning efterkomma de nödiga föreskrifter, som i avseende å flyttningen meddelas av lappfogden, ordningsmannen eller särskild förordnad tillsyningsman, så att ej skada, oreda eller brist i renarnas bevakning uppstår. Försummelse härutinnan straffes med vite från tio till etthundra kronor.

Lapp, vars hjord i sin helhet eller till större delen betar i Norge, vare pliktig att följa hjorden. Uppehåller han sig utan giltigt skäl i Sverige, vare förfallen till vite från tjugufem till etthundra kronor.

Begreppet av ålder

För att en sedvanerätt till renskötsel skall ha uppkommit krävs att renskötsel skall ha bedrivits under omkring 90 år utan längre uppehåll. Vidare krävs att rätten inte varit bestridd. Möjligheten att genom urminnes hävd vinna sådan rätt upphörde den 1 januari 1972. I den eller de trakter där fastighetsägarnas fastigheter ligger har inte bedrivits renskötsel under sådan tid att sedvanerätt till renskötsel uppkommit. Om så skulle anses vara fallet har rätten i så fall upphört på grund av långt uppehåll i utövandet. Efter ett uppehåll på trettio till fyrtio år kan en sådan rätt inte längre göras gällande. När det gäller uppehåll i nyttjandet skall även tid efter den 1 januari 1972 beaktas. För att rätt till renskötsel skall uppkomma krävs mer i fråga om kontinuerlig verksamhet än för att bibehålla en redan uppkommen rätt.

Det vitsordas att det efter 1972 års ingång förekommit renskötsel i den eller de trakter där fastighetsägarnas fastigheter ligger, men rätten till renskötseln har varit ifrågasatt

i vart fall sedan 1980-talet. Protesterna mot renskötelsen talar för att någon rätt till renskötsel inte heller funnits dessförinnan.

Bevisbörda och beviskrav

Bedömningen av frågan om urminnes hävd föreligger skall göras utifrån de numera upphävda reglerna om urminnes hävd i gamla jordabalken. De regler för bevisbördans placering som där anges överensstämmer med vad som allmänt gäller i detta avseende.

Det är frågan om en negativ fastställsetalan. Det ligger därför i sakens natur att det ankommer på samebyarna att åberopa de faktiska omständigheterna i målet.

Förarbetena till renbeteslagarna

Parterna har i sin argumentation åberopat avsnitt ur förarbetena till renbeteslagarna och rennäringslagen och därvid anfört följande.

Samebyarna

1886 års renbeteslag

Genom kungligt brev tillsattes år 1882 en kommitté med uppgift att utreda förhållandet mellan de svenska lapparna och landets bofasta befolkning samt utarbeta förslag till lagbestämmelser på området. Den närmaste anledningen till kommitténs tillkomst var klagomål från samerna i Jämtlands län över att de var undanträngda från nödvändiga betesmarker. Därutöver hade några jordägare i Tännäs och Hede inkommit med klagomål över intrång och skadegörelse som samerna åsamkat dem. Utöver klagomålen fanns ytterligare skäl att tillsätta kommittén. Under en lång tid hade det nämligen förts förhandlingar med Norge avseende gemensamma regler för hur den gränsöverskridande renskötelsen skulle bedrivas. Under dessa förhandlingar upptäckte man att de svenska reglerna var ganska osammanhängande, varför många principer måste fastställas och många förtydliganden göras.

Kommitténs majoritet yttrade att den visserligen kunde förstå jordägarnas önskan att få vissa inskränkningar i samernas betesrätt men menade att en sådan inskränkning skulle vara berättigad endast om samernas flyttningar inte motsvarade ett verkligt behov.

Så länge samerna inte kunde avstå från sina flyttningar utan att lida skada menade kommittén att någon inskränkning i samernas rätt inte skulle göras. Det var alltså renarnas behov som skulle vara avgörande och inte jordägarnas.

I frågorna om sedvanerätt och vinterbetesrätt uttalade kommittén bland annat följande i betänkande den 25 augusti 1883 (aktbilagorna 176, 217 och 240) med förslag till dels förordning angående de svenska lapparna och de bofasta i Sverige dels förordning angående renmärken.

Sid 22

Då, såsom ofvan blivit anmärkt, renskötelsen bedrifves olika inom särskilda delar af Norrland, hafva komiterade ansett en bild deraf samt af Lapparnes och nybyggarnes inbördes förhållanden icke kunna erhållas med mindre redogörelse lemnas för, huru detta för närvarande gestaltar sig i hvarje särskild lappmarksförsamling, i tillgränsande delar af kustlandet samt uti Jemtland och Härjeådalen. För att göra denna utredning fattlig och åskådlig hafva komiterade låtit komplettera bifogade exemplar av Haahrs karta öfver Norrland med flyttningvägar, skattefjäll m.m.

Sid 43-47

Umeå lappmark består af församlingarne Lycksele med Örträsk, Sorsele och Stensele med Tärna kapell.

Uti Lycksele och dess Kapellförsamling Örträsk finnas numera inga renegande Lappar annat än under vintern, då angränsande socknars Lappar antingen

däriinom taga sina vinterstamhåll eller på flyttningen fram och tillbaka från kusten för kort tid der uppehålla sig med sina renar.

Ranbyns Lappar hafva sina visten å det stora Björkfjället på slutningen mot Windeln. De flytta vesterut från dessa visten i mediet af Juni samt uppehålla sig under en del av Juli och Augusti månader i Norge uti Ranen, hvarefter de tåga, under några dagars uppehåll här och hvar, åter mot sina hufvudvisten, hvilka de intaga i slutet af September. I December flytta de längre österut och gå då ned mot kusten, någon gång ända ner till hafvet, samt tåga dervid, likasom öfrige Lappar inom detta län, icke blott långs och mellan elfvarne, utan företrädesvis mera rätt i öster och vester, så att de korsa dem. Deras uppehållsorter under vintern bestämmas i främsta rummet af de personers boplatser, af hvilka de mottagit renar att vårda. Dessa fjällappar, äfvensom i allmänhet de Lappar, som tillhöra Westerbottens län, hafva namn om sig att egna renarne en omsorgsfull vård.

Granbyns Lappar hafva sina höst- och vårvisten i björkskogsregionen å Givort- och Amartfjäll samt de fjäll, som ligga på södra sidan af Juktan. Inom sjelfva fjällandet flytta de söder om Windeln efter Juktans floddal samt emellan denna och Windeln. De hafva samma ordningar för sina flyttningståg som Ranbyns Lappar både för sommar- och vintertiden. Antalet renar inom socknen är uppgifvet till 7360.

Mellan de bofaste, som sålunda äro egare af renhjordar, och nomaderna eger gott förhållande rum. Några klagomål öfver skada, som af renar förorsakas å ängar, afhör man ej under det dessa stå i växt, detta är en följd deraf att Lapparne denna tid hålla sig utanför den mark, der ängarne ligga, antingen inom annat rike eller å svenskt område på det omkring sex mil breda bälte, från riksgränsen räknadt, till hvilket odlingen ej sträckt sig eller kommer att sträcka sig, och derå några insynade ängslägenheter icke förefinnas. Klagomål föras deremot deröfver, att Lapparne under sina flyttningar österut göra skada på det hö, som är upplagdt i hässjor och ej blifvit hemfördt.

Stensele med Tärna kapell

Inom denna socken förekomma tvänne Lappbyar: Umby och Wapste, hvilka, i likhet med hvad ofvan är sagdt för Sorsele, numera, sedan de renegande Lapparna inrymts å land, der de hafva sina höst- och vårvisten, förlorat en del af sin förra betydelse. Umans vattendrag utgjorde skilnad mellan de trakter, inom hvilka dessa Lappar drogo fram, Umbyns Lappar på norra, Wapstes Lappar på södra sidan om detta stora vatten. Inom Stensele förekomma blott tvänne renbetesland, inom Tärna kapellförsamling däremot femton, hvilka land innefatta såväl fjällskogsmark som lågfjäll. De begagnas som renbetesland höst och vår, då hvarje Lapp, som ensam är inrymd på något land, endast har sina renar under vård, eller, der flera äro å landet inrymde, deras renar hållas tillsamman i en hjord. Vid midsommaren draga de till fjälls samt gå ned i Norge, der de under en del af Juli och Augusti månader beta sina renar dels å de fjällslutningar och fjällplataer, som ligga i närheten af riksgränsen dels längre österut inom Ranens och Wefsens dalgångar. Till höstvistena komma de i början af September, qvarstanna der under slagttiden på hösten samt börja i November, när snö fallit, draga österut och uppehålla sig under vintern antingen i skogarna inom Lycksele eller, och detta är det vanligaste, i kustlandet, ströfvande der utan egentlig ordning tvärsöfver och längs dalgångarne, ofta nog ända ned mot kusten.

Inom Åsele lappmark, hvilken omfattar socknarne Åsele, Fredrika, Wilhelmina och Dorothea, finnes för närvarande ej renegande Lappar annat än i de tvänne sistnämnda. Af dessa tvänne socknar sträcker sig Wilhelmina till riksgränsen, Dorothea deremot ej. Denna senare bildar en mot fjällen inskjuten kil mellan Ångermanland, Jemtland och Wilhelmina. I Dorothea finns nybyggen upp till socknens vestligaste punkt, hvilken ligger fem till sex mil från riksgränsen.

Redan i November äro dessa socknars Lappar på tåg österut samt finnas då vid Åsele och Fredrika men draga sedan än längre mot öster och komma de flesta år, följande Ångermanandalen, ända ner till kusten, der de till och med lägga sig i närheten af Hernösand. Dessa Lappar lemna sålunda sina renbetesland och höstvisten i regel tidigare än de Lappar, om hvilka komiterade förut talat.

Sid 64 och 65

Komiterade får härefter övergå till redogörelse för de allmänna grunderna för förslaget, dervid första frågan blifver, å hvilka orter det för framtiden skall vara lapparne tillåtet att vistas med sina renar.

Man kunde förmena, att det lämpligaste sättet för denna frågas lösning bestode däri, att Lappen – nomaden – och den jordbrukande befolkningen hänvisades till olika områden, der de hvar för sig egde att idka sina skiljaktiga näringsfång. Att genomföra en sådan tanke är numera omöjligt. Jordbruket har utbredt sig å trakter, från hvilka Lapparne inte utan att lida väsentlig skada skulle kunna utestängas; att genom expropriation åt Lapparne förvärfva de områden, som å sådana trakter kommit i enskild ego skulle vålla kostnader, de der öfverstege hvad för dylikt ändamål skäligen kunde ifrågasättas. Planen att åvägabringa en fullständig särskiljning mellan nomaden och jordegaren skulle för öfrigt ej hafva varit lämplig ens å en tid, då densamma kunnat utan svårighet utföras. Såsom redan blifvit anfördt, vistas Lapparne å skilda trakter under årets olika tider. Om då å dem skolat för uteslutande bruk förbehållas alla de marker, af hvilka de för sin närings bedrivande hade behof, så skulle odlingen hafva förhindrats att sträcka sig till sådana landsdelar, hvarå nomaden allenast vintertiden behöfver uppehålla sig. Men sådant skulle ej hafva varit välbetänkt.

Om nu tanken på jordbrukets och nomadväsendets hänvisande till skilda orter ej mera kan och överhuvudtaget aldrig bort sättas fullständigt i verket, så är det dock angeläget, att densamma till någon del varder genomförd. Hvad en riktig ordning i lappväsendet, – åtminstone så vidt detta afser fjällapparne – kräver, är Lapparnes och de bofastes särskiljning från hvarandra den tid av året, då marken bär, då följaktligen Lapparnes vistelse å samma trakter som de bofaste skulle, i följd af svårigheten att mot renarnes åverkan skydda frukterna af odlarens möda, vålla ett väsentligt intrång samt genom deraf föranledda stridigheter ett för båda parterna olidligt tillstånd. Lapparne böra hafva trakter sig anvisade, å hvilka de under den tiden kunna finna

alla vilkor för sin närings bedrivande och dit jordbruket ej må komma. Under den öfriga delen af året – den tid alltså, då marken i regel icke afkastar något, som för jordbrukaren är af egentligt värde – må Lapparne ega att vistas med sina hjordar jemväl å trakter, dit odlingen fortskridit.

Sid 66-71

Nämnda läns (Norrbottens och Västerbottens län) lappar ega vidare att inom de delar af länens lappmarker, hvilka komma att ligga nedom odlingsgränsen, använda under hvarje tid af året sådana områden, hvilka blifvit till särskilt bruk för Lapparne från staten upplåtna, och hvilka förekomma under benämningarna renbetesland, lappskatteland eller skattefjäll. Dessa land äro för framtiden i mån af behof åt Lapparne uttryckligen förvarade genom den i nämnda § af 1873 års stadga innehållna bestämmelsen att, om efter kulturgränsens fastställande renbetesland finnes vara beläget nedom densamma, det må, så vidt för Lapparnes behof af renbete erfordras, fortfarande dertill användas. Slutligen ega Lapparne inom berörda tvänne län att under hvarje årstid till bete för renarne anlita statens i länens lappmarker belägna skogar. Å andra marker än nu är sagdt hafva de ej rätt att sommartiden vistas. Förbud häremot innehålles i meranämnda lagrum. Grundsatsen, att Lapparne under sistnämnda tid af året må hålla sig utom enskildes marker, är alltså inom nämnda län i allt väsentligt genomförd. Om vintern ega deremot ifrågavarande läns Lappar att vistas jemväl utom nu angifna områden, at flytta såsom de af ålder gjort samt dervid anlita äfven enskildes egor. I den mån dessa deras vinterflyttningar ej gå utom lappmarkerna, äro de genom afvittringsstadgans anförda paragraf uttryckligen medgifvna. Många af Lapparne utsträcka emellertid dessa sina vandringar ned inom det norrländska kustlandet. Något särskildt lagbud tillerkänner dem väl ej rättighet härtill; men dessa Lapparnes flyttningar måste, då de af ålder allt hitintills opåtaladt egt rum, anses vara grundade på sedvanerätt.

De Lappar, som höra till Jemtlands län, hafva vid den derstädes tilländabragta afvittringen fått sig för uteslutande bruk tilldelade särskilda områden under benämningen skattefjäll. Sommartiden – det vill säga under månaderna Maj,

Juni, Juli, Augusti och September – ega de ej öfverskrida dessas gränser. Men enahanda rätt till vinterflyttningar, hvilka ofvan sades tillkomma de tvänne nordligaste länens Lappar, synes jemväl enligt gammal sedvana tillkomma Lapparne inom Jemtlands län.

Påståendet att, liksom Lapparne inom Norrbottens och Vesterbottens län ega i kraft af sedvanerätt vintertid vistas i landet nedom lappmarkerna, enahanda befogenhet skulle tillkomma äfven Lapparne inom Jemtlands län utom de för dem afsatta skattefjäll, torde emellertid att från några håll möta motsägelse. Man har understundom sagt, att syftet med den områdestildelning, som vid afvittringen inom Jemtlands län gjordes till Lapparne, varit att anvisa dessa allt, hvad de af utrymme behöfde, att Lapparne inom nämnda län för den skull ej ega att någon tid af året gå utom sina land, samt att således de vinterflyttningar, dem de efter afvittringen faktiskt utöfvat, varit allenast en sedvana, med hvilken man haft fördrag utan att vara dertill förpligtad. Frågan, huru härmed rätteligen förhåller sig, är af väsentlig vikt och torde för den skull böra något nogare skärskådas.

Den författning, i följd af hvilken gränserna för lappskattefjällen inom Jemtlands län blifvit i samband med afvittringen bestämda, utgöres ett Kongl. Bref till Kammarkollegium den 20 April 1841.

Anledningen till brefvets tillkomst angifves hafva varit en ansökan från lappallmogen inom Undersåkers socken.

Deras framställning var ett uttryck af samma intresse som det, hvilket för Norrbottens och Vesterbottens län blifvit tillgodosedt genom bestämmelsen om fastställandet af en odlingsgräns. I deras uppfattning ingick nog, i enlighet med hvad ofvan sades, den tanken, att med en sådan gräns skulle måttet af deras rätt för sommaren varda bestämdt. Men icke åsyftade de, att genom uppdragandet af densamma deras gamla vinterflyttningar skulle upphävas.

Det i 1841 års bref föreskrifna förfarande åsyftade därför, enligt komiterades uppfattning, endast afsättandet af vissa gränser, intill hvilka jordbruket skulle få gå, men å andra sidan om hvilka Lapparne skulle ega att med jordbrukets utestängande vistas, och väl äfven fastställandet af Lapparnes rätt tiil betesmark sommartiden. Men huruvida de om vintern skulle hafva någon rättighet utom den odlingsgräns, hvilken sålunda uppdrogs, den frågan vidrördes hvarken i ansökningen eller genom de med anledning deraf anbefalda åtgärder. Egde Lapparne före afvittringen icke att företaga sina vinterflyttningar i kraft af verklig sedvanerätt, då torde de ej heller nu hafva någon dylik rättighet. Men bestodo deras vinterflyttningar såsom en sådan rätt – då lära de väl hafva denna rättighet än i dag. Afvittringen och dermed sammanhängande åtgärder hafva derutinnan icke medfört någon förändring.

Då nu inom Jemtlands län Lapparne från ålder och intill våra dagar, fått under vintern opåtaladt flytta kring med sina hjordar, och först å de allra senaste tiderna från den jordbrukande befolkningens sida några invändningar deremot förnummits, samt ostridigt är, att odlingen trängt in på stora områden, hvilka ursprungligen endast af Lapparne begagnats, så synes det antagandet fullt berättigadt, att Lapparnes flyttningar vintertiden inom Jemtlands län äro grundade i sedvanerätt. Ett ytterligare stöd kan hemtas af ett uttalande i den från 1873 års afvittringsstadga ofvan anförda paragrafen.

Om Lapparne inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker säges der, att de skola äfven efter afvittringen vara, såsom dittills, berättigade att begagna bete å all skogsmark inom lappmarkernas nuvarande område. Härmed har lagstiftaren uttryckligen förklarar, att Lapparne inom de nämnda länen varit före afvittringen berättigade att till bete för sina renar använda all skogsmark inom lappmarkerna. Den rättigheten, hvilken berörda lagrum betecknar såsom förefintlig, hade dock aldrig blifvit åt Lapparne genom något stadgande uttryckligen upplåten till det omfång, hvari densamma uti nämnda lagbud erkännes. Den hade vunnit helgd genom att från ålder obestriddt utöfvas. Men hvad sålunda erkännts vara rätt inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker bör väl ock finnas vara befogadt inom Jemtlands län, der enahanda rättighet af Lapparne obestriddt från gamla tider utöfvats. Så har ock i äldre

författningar rörande Lapparne beteckningen Jemtlands lappmark förekommit i sådan bemärkelse, att derunder förstås ej allenast trakter, der endast Lappar hölle till, men äfven sådana, dem jordbruket tillgodogjort sig, och en rättighet för Lapparne att vistas å sistnämnda måste dervid underförstås, då eljest beteckningen saknat allt fog.

Vid fråga om den rättsliga befogenheten af de jemtländska Lapparnes här ifrågasvarande vinterflyttningar må man i öfrigt uppmärksamma att – såsom och iden förutgående framställningen finnes anmärkt – dessa flyttningar i en mängd fall företagas i följd af ett ovilkorligt bjudande behof. När under vissa väderleksförhållanden isskorpa betäcker marken från hösten eller sådan hårdskare bildas å snön, att renen ej kan åtkomma någon föda, då måste Lappen, för att ej gå under, söka bete åt sin renhjord utom skattefjället och på enskilde jordägares marker.

I proposition 1886 nr 2 (aktbilaga 176), med förslag till förordning ang de svenska lapparna och de bofasta i Sverige, redovisades på sid 3-7 yttranden från remissbehandlingen av kommitténs förslag, vilka departementschefen uttalade sig om på sid 34-36.

Sid 3-7

Justitierådet Östergren:

Såsom af § 1 inhemtas, åsyftar förslaget att genom lag förklara Lapparne berättigade att med sina renar uppehålla sig icke allenast å de områden, der de enligt nu gällande lagbestämmelser ega vistas hela året, nemligen inom lappmarkerna samt i Jemtlands län å de för Lapparne genom afvittring afsatta skattefjell, utan äfven å de trakter i öfrigt, de efter gammal sedvana hittills hafva besökt, en bestämmelse, som på somliga orter skulle gifva Lapparnes flyttningar ända ned till kusten det stöd af lag, som nu saknas.

Grunden för detta stadgande hafva komiterade velat finna deri, att en sedvanerätt af nämnda art redan skulle finnas till, något som hvad Norrbottens och Vesterbottens läns kustland angår skulle vara ostridigt och som skulle gälla äfven beträffande Jemtlands län, ehuru frågan härom i anledning af det sätt, hvarpå afvittringen i sistnämnda län tillkommit, måst göras till föremål for en särskild undersökning, som bibringat komiterade den åsigt, att nämnda afvittring afsett endast att vinna en gräns, den jordbruket ej skulle få öfvergå, men ej att bestämma all Lapparnes rätt till bete, så att de äfven vintertiden skulle vara inskränkta till de åt dem genom afvittringen avsatta fjell.

Att Lapparne på flera ställen sedan gammalt opåtaladt fått öfverskrida lappmarkernas och skattefjellens områden är en känd sak, men för att upphöja denna vana till rätt och genom lag för all framtid godkänna densamma att gälla på hvarje trakt, der den nu utöfvas, torde krävas andra förutsättningar, än blotta tillvaron af en sådan vana, och det är troligt, att om befolkningen inom kustlandet i Vesterbottens och Norrbottens län samt inom Vesternorrlands län fått tillfälle att yttra sig öfver komiterades förslag, att Lapparne hädanefter skulle ha lagstadgad rätt att under de fem vintermånaderna icke allenast beta sina renar, utan äfven idka jagt och fiske samt med vissa förbehåll taga skog å alla de enskilda egor, som Lapparne af gammal sedvana besökt, skulle samma förslag mötts af de kraftgaste protester.

Justitierådet Olivecrona:

1734 års lagstiftare har ingalunda lemnat gammal sedvana eller landssed utan uppmärksamhet. Uti 1 kap. 11 § Rättegångsbalken är det domaren medgifvet att grunda sin dom på landssed, dock med det uttryckliga vilkor, att sådan sed icke har oskäl med sig och att beskrifven eller stiftad lag icke finnes. Den plats, som lagstiftaren alltså tillerkänt landsseden i det svenska folkets rättsförfattning, är följaktligen allena en underordnad. Landsseden är deri upptagen såsom ett undantag från regeln, hvilken domaren tillåtes tillämpa endast i saknad af lagar, som utgått från den lagstiftande makten. Detta är en omständighet, som i närvarande fall ingalunda bör förbises. Den gällande allmänna lagen tillägger jordegare i Sverige rätt att, inom

de af lagen sjelf eller særskilda författningar stadgade gränser, fritt disponera öfver sin fasta egendom utan allt intrång af främmande personer, derest icke dessa, på grund af överenskommelse eller lagens bestämmelser, äro dertill särskildt berättigade.

Sid 34-36

Departementschefen anförde vidare:

Mot förslaget till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige har af fyra af Högsta Domstolens ledamöter blifvit anmärkt, att den sedvana Lapparne haft att under vissa tider af året med sina renhjortar genomströfva det nedre odlade landet samt der beta renarne, jaga, fiska och taga nödigt virke icke borde upphöjas till till en genom lag stadgad rättighet, hvarigenom den bofasta befolkningens i dessa trakter egande- och besittningsrätt till jorden skulle i hög grad kränkas.

Häremot torde i främsta rummet böra erinras, att Lapparnes sedvana, att med sina renar vintertiden flytta från fjellen nedåt vissa trakter af den sedan äldre tider bebyggda, närmare kusten belägna delen af Norrland och att å skogsmarken inom dessa trakter under nämnda tid beta sina renar, af Lapparne blifvit utöfvad från uråldriga tider, utan att denna flyttning mött någon gensägelse från den bofasta befolkningens sida. Från befolkningen inom det egentliga kustlandet har aldrig försports någon klagan öfver Lapparnes besök under vintern. I denna flyttning, hvars nödvändighet blifvit till fullo ådagalagd genom den utredning, som i detta ärende förebragts angående ej mindre Lapparnes lefnadsvanor än äfven beskaffenheten af de för dem afsatta land, har icke åstadkommits någon förändring genom den fortgående upplåtelsen till enskilda personer af de förut obebyggda trakterna emellan fjellen och den gamla bygden. Äfven de nybyggare, hvilka bosatt sig inom detta område, hafva med enstaka undantag ej framställt någon anmärkning mot sjelfva renflyttningen under vintertiden. De klagomål öfver intrång af Lapparne, hvilka mer eller mindre högljudt å vissa orter försports, hafva nästan utan undantag afsett skada, som af renarna förorsakats under våren eller sommaren, eller ock skada som skett å höstackar, och svårigheten att därför erhålla ersättning.

Vid angifna förhållande och då Lapparne städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet, hvilken af ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills inte förefunnits. De i 15 kap. 1 § Jordabalken uppställda villkor för att en rättighet skall kunna grundas å urminnes häfd eller att man en ”rättighet i så lång tid oqvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat hafver, att ingen minnes eller af sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först dertill komne äro”, hafva tydligen i fråga om denna sedvana blifvit uppfyllda. Lapparnes rätt till renbete vintertiden utom gränserna för de till deras uteslutande begagnande upplåtna fjelltrakterna synes derföre fullt jemförlig med den betesrätt, som enligt lag tillkommer en by inom en annan bys område, då visas kan, att en dylik rättighet sedan urminnes tid oqvald och ohindrad brukats. På dessa och öfriga grunder, som i komiterades betänkande blifvit anförda, synes komiterades uppfattning af sedvanans betydelse i fråga om Lapparnes gamla vinterflyttningar vara den rätta.

Men är sålunda Lapparnes flyttning vintertiden för dem en verklig rättighet, kan denna rättighets upptagande i och närmare begränsning genom lagstiftningen icke innebära ett tillspillogifvande af skyddet for den privata eganderätten eller någon inskränkning i den rätt, som nu enligt lag tillkommer den enskilde jordegaren, att fritt disponera öfver sin fasta egendom. Det innebär icke något annat än ett tillbörligt skydd för en rättighet, hvilken kräfver lika värn som eganderätten och hvars åsidosättande statens förnuftiga intresse ingalunda tillåter. Mot den af en ledamot i Högsta Domstolen uttalade mening, att de nomadiserande Lapparne måste vara underkastade den allmänna lagen att utdö och gå under, derest de icke efter hand vilja egna sig åt jordbruk eller sysselsättningar, som endast äro förenliga med stadigt hemvist, torde nemligen böra erinras att erfarenheten tillräckligt vitsordat rigtigheten af det i motiven till förevarande lagstiftning åberopade förhållande, att i norra delarne af vårt land finnas vidsträckta fjelltrakter, så beskaffade, att endast genom Lapparne och deras renar utkomst åt menniskor der kan skapas.

Från rättslig synpunkt kan den medgivna flyttningsrätten sålunda väl försvaras och denna rätt synes ock i förslaget vara tillräckligt bestämd för att de tvister, som möjligen vid dess utöfning kunna uppkomma, i hvarje fall låta sig utan svårighet afgöra enligt den i 1 § uti förslaget upptagna rättsregeln. Någon svårighet bör nemligen icke kunna uppstå att afgöra, huruvida Lapparne efter gammal sedvana hittills hafva besökt en trakt eller icke.

Af tvenne ledamöter i Högsta Domstolen har uttalats den farhåga, att en i lag medgifven rättighet för Lapparne att vintertiden flytta med sina renar äfven på enskild mark skulle medföra en obillig tunga för den idoga befolkning, som i Norrland odlar jorden eller drifver trävarurörelse och annan industri, samt hämmande inverka på dessa näringars utveckling. Häremot må erinras, att det icke torde låta sig uppvisa, det i någon trakt af Norrland jordbruksnäringen lider någon skada deraf att renar under tiden från och med Oktober till och med April månad få vistas i trakten och i utmarken uppsöka den renlaf hvaraf dessa djur under vintertiden hafva sin förnämsta näring. Vid sådant förhållande är det svårt att inse på hvad sätt Lapparnes vistelse under nämnda tid i en trakt skall i och för sig kunna innebära någon särdeles tunga för den jordbrukande befolkningen. Hvad åter angår trävaruindustrien är genom talrika intyg af jordegare och offentlige tjenstemän tillförlitligen ådagalagdt, att Lapparne icke misshushålla med skogen och att de lika litet för laftägt som för andra ändamål utan yttersta nödfall taga sådan skog, som för nämnda industri är användbar, och det synes följaktligen icke kunna befaras, att Lapparnes uppehåll vintertiden å någon trakt skulle kunna för trävarurörelsen eller annan industri i trakten medföra någon som helst olägenhet. Erfarenheten från så väl Ångermanland som de delar af kustlandet inom Vesterbottens och Norrbottens län, der Lappar vintertiden uppehålla sig, ådagalägger ock tillräckligt tydligt grundlösheten af den uttalade farhågan.

De allmänna anmärkningar, som blifvit framställda mot det remitterade förslaget, kunna sålunda icke af mig biträdas, utan synes förslaget i hufvudsak erbjuda en lämplig grund för ordnandet af de svenska Lapparnes och de bofastes inbördes förhållanden – ett ordnande som särskildt inom Jemtlands län från så väl de bofastes

som från Lapparnes sida i öfrigt påyrkas, och hvilket der jemväl torde vara i så hög grad av behovet påkalladt att det icke utan synnerligen stor olägenhet kan uppskjutas.

I behandlingen av lagförslaget uttalade särskilda utskottet 1886 i sitt utlåtande (aktbilaga 241) följande.

Sid 14-20

Af dessa grundsatser framställer sig i första rummet till pröfning den, enligt hvilken skola bestämmas de områden, hvarinom lapparne må ega sig uppehålla sig med sina renar. I afseende härå har skilnad bort göras mellan sommar- och vintertiden. Under sommaren ströfva fjelllapparne med sina renar omkring i fjelltrakterna på svenskt eller norskt område. Inom Norr- och Vesterbottens län erbjuder dem för denna tid landet ofvan om odlingsgränsen mer än tillräckligt utrymme. I Jemtland innesluta visserligen icke skattefjellen allmänt de för renskötseln under våren, sommaren och hösten nödiga förutsättningar, men vid lagförslagets uppställning har man tänkt sig, att bristen i detta detta hänseende skulle fyllas på det sätt som nedanför kommer att närmare angifvas. Det har derfor kunnat, på sätt i lagförslagets 1 § skett, förbjudas lapparne att med sina renhjordar sommartiden lemna de dem förbehållna trakter inom lappmarkerna eller tråda utom de i Jemtlands län dem anvisade skattefjellens gränser. Då detta förbud, som lagförslaget sökt göra verksamt genom att stadga bötesstraff för dess öfverträdande och ovilkorlig ersättningsskyldighet enligt § 10 för sommartiden genom renarne vållad skada å gröda på åker och äng eller dermed lika ansedda utängsslätter, naturligtvis äfven omfattar skogslapparne, kan man förvänta, att desses osed att under nämnda tid släppa sina renar ”i villan” utan vaktare torde komma att vederbörligen stäffas. För såvidt angår sommartiden, har för den skull den nya lagens uppgift varit jämförelsevis enkel och synes från det framlagda lagförslagets synpunkt det område, hvarinom lapparne må ega att uppehålla sig, vara så bestämdt, att anledning till konflikter med de bofaste ej kan anses vara för handen.

Svårare har frågan ställt sig med afseende på vintertiden. Enklaste sättet att lösa den föreliggande uppgiften i denna del vore att föreskrifva uppdragandet af en geografisk gränslinie för det område, hvarinom lapparne skulle ega att jemväl vintertiden ströfva omkring, hvilken gränslinie det skulle vara dem förbjudet att under någon omständighet med sina renar öfverskrida. Under ärendets förberedande behandling har uttalats, att denna lösning vore den enda riktiga. Och jemväl inom utskottet har en sådan mening, gifvit sig tillkänna. Af hvad Utskottet inhemtat, angående beskaffenheten af det näringsfång, hvaraf nomadlappen lefver, eller renskötsel, har emellertid Utskottet vunnit den öfvertygelse, att en sådan delning af landet, äfven om den vore, hvad Utskottet betviflar, praktiskt utförbar, likväl icke skulle kunna upprätthållas och att således det dermed afsedda ändamålet skulle förfelas. Utskottet har ofvanför anfört, huru som renen har helt olika lefnadsbehof vinter och sommar, att han af naturdrift uppsöker de trakter der han år efter år vant sig att få dessa behof tillfredsställda och att fjelltrakterna, som under sommaren erbjuda hvad dertill fordras, icke göra det under vintern. I öfrigt är bekant, att då renen jagas af hunger, snöstormar eller rofdjur ingen renvaktare har makt med honom, och att till följd af allt detta det lika ofta är renen som bestämmer lappens vistelseort som tvärtom. Häraf torde vara klart, att huru den geografiska gränsen för ett lappterritorium än blefve uppdragen, skulle likväl aldrig vinnas trygghet för att ej för lappen kunde under vintern inträda nödtvång att öfverskrida denna gräns. Ett effektivt upprätthållande af gränslinien skulle, förutsatt det vore möjligt, i många fall för lappen betyda undergång för hans renhjord. Tanken på en geografisk gränslinie med den betydelse förut är sagdt mellan lapparnes land och de bofastes land måste därför betecknas såsom absolut utförbar. På sätt äfven förut blifvit antydt, är gränsen mellan Lappland, å ena, samt Vesterbottens och Norrbottens läns kustland å andra sidan uteslutande territoriell och har ingalunda betydelsen af att vara en sådan demarkationslinie, som här är i fråga. En sådan betydelse har icke heller den inom Lappland på senare tid uppdragna odlingsgränsen, hvarmed blott åsyftats, hvad sjelfva ordet anger, att begränsa odlingen, eller att afskilja det lapparna förbehållna, för deras renbete sommar, höst och vår beräknade minimum af utrymme, å hvilket jordbruket icke vidare skulle ega att inkräkta. Ordalagen i 3 punkten af 1 § i gällande stadga om

afvittring i Vesterbottens och Norrbottens läns lappmarker, sådant detta lagrum lyder enligt Kungl. Kungörelsen den 13 juli 1883, styrka detta påstående.

Men kan således icke området för lapparnes vinterflyttningar förmedelst en yttre, fysisk rålinie utstakas, återstår endast att därför uppdraga juridiska gränser, d. v. s. genom lag ordna dessa flyttningar så, att de icke medföra en otillbörlig inskränkning af den bofastes egande- och besittningsrätt till sin jord.

Uti 8 § af berörda afvittringsstadga innefattas nu gällande föreskrifter, beträffande området för lapparnes renbetesrätt inom lappmarkerna i Norrbottens och Vesterbottens län. Detta lagrum tillförsäkrar lapparne utan afseende å afvittringen och odlingsgränsen rätt "såsom hittills" till renbete å all skogsmark inom lappmarkernas nuvarande område, likväl endast vintertiden å enskildes skogar nedanför odlings-gränsen. Denna lapparnes med afseende å de nämnda länens lappmarker i lag stadgade befogenhet att vintertiden beta sina renar å enskildas skogsmark nedanför odlingsgränsen hafva komiterade, och i likhet med dem fast i något förändrade ordalag Kongl. Maj:t, i lagförslaget utsträckt jemväl till enskildes egor utom lappmarkerna, enär denna befogenhet såsom för lapparne nödvändig och af ålder utöfvad vore grundad i sedvanerätt. Häremot hafva emellertid redan inom komitén, och derefter under ärendets vidare behandling inlagts de allvarligaste gensagor. Man har sagt, att upphöjande till lag af lapparnes sedvana att under vissa tider af året med sina renhjordar genomströfva det odlade området samt der beta sina hjordar, jaga, fiska och taga nödigt virke vore en kränkning af den bofasta befolkningens i dessa trakter egande- och besittningsrätt till jorden, att sedvänjan ej kunde verka derhän, att sedan jord, hvarå lappen farit fram, lagligen kommit i enskild persons ego utan något stadgande för denne om skyldighet att tåla dess begagnande af lapparne, sådan skyldighet ändock skulle anses åligga jordegaren, att lapparnes rätt till dessa flyttningar blifvit af den bofasta befolkningen i synnerhet inom Jemtland och Herjeådalen, inom hvilken senare provins en del bofaste sjelfve använde renlafven eller renmossan till kreatursföda, på det kraftigaste bestridd, att lappstammen liksom hvarje annan som icke ville lemna nomadlifvet, måste gifva vika för mera civiliserade

folkstammar och slutligen efter ett tynande lif utdö, att slutligen landssedens betydelse enligt 1734 års lag vore att, då den ej hade oskäl med sig, gälla såsom ett undantag, der beskrifven lag ej finnes, men icke att gälla framför den beskrefna lagen.

En del af de framställda anmärkningarne mot lapparnes rätt till deras sedvanliga flyttningar inlägger i dessa en större praktisk betydelse, än de i verkligheten ega. Såsom förut påpekats, skulle de enligt lagförslagets 1 §, för så vidt enskildes egor antingen nedanför odlingsgränsen inom lappmarkerna eller utom dem deraf skulle komma att beröras, tillåtas allenast för vintertiden, då marken är frusen och snöbetäckt och skadegörelse derå i regeln ej är möjlig. Det bete, renen dervid uppsöker, är den för hemdjuren under denna tid oåtkomliga renmossan samt lafven på trädens nedre grenar. Der denna mossa, såsom i Herjeådalen, användes för husdjurens vinterutfodring, har den bofaste redan uppsamlat sitt vinterbehof der af, då renarne anlända. Jagt och fiske äro enligt lagförslagets 21 § icke tillåtna för lapparne utom lappmarkerna i Norr- och Vesterbottens län samt de i Jemtlands län för dem afsatta land, d. v. s. skattefjellen; hvadan bofastes enskilda jakt- och fiskerätt der utom icke kan af lapparnes blifva berörd. De senares rätt att nyttja skogen utan betalning är enligt lagförslagets 2 § å enskildes egor utom nämnda lappmarker – inom dem är enligt afvittringsstadgans 8 § lapparne förbehållen enahanda nyttjanderätt till enskildes skogar som till kronans – inskränkt till torra träd, vindfällen samt en- och videbuskar, allt virkesslag som inom skogsbygderna i de inre delarne af Norrland i allmänhet äro af ringa eller intet värde. Det är ock allmänt känt, att i dessa skogar årligen förruttna betydliga virkesmassor, för hvilka man ännu ej lyckats och knappt torde lyckas, äfven der kommunikationerna utvecklats, bereda utväg till afsättning. Af växande skog hafva enligt lagförslaget lapparne ej rätt att å enskild jord utom lappmarkerna taga annat än löfträd och detta mot betalning. Under förutsättning att lapparnes flyttningar ske inom de i lagförslaget utstakade gränser i afseende både å betesrättens utsträckning och å utöfningen af de lapparne i sammanhang dermed tillagda befogenheter – och att sörja därför är en annan af den nu ifrågavarande lagstiftningens väsentliga uppgifter – kan således med allt skäl sägas, att det genom dessa flyttningar vållade intrång för de bofäste icke är af synnerligt stor praktisk betydelse.

Hvad derefter angår förhållandet mellan lapparnes flyttningsvana, å ena, och de bofastes egande- och besittningsrätt till jorden, å andra sidan, synas de, som tagit sig an den senares försvar, hafva utgått från den förutsättning, att lappen icke har någon verklig rätt att åberopa, i stället för att undersöka, huru härmed förhåller sig. Man synes alltid hafva gått ut ifrån, att lappens intresse var det obetingadt underordnade. Man har känt medlidande med denna undanträngda race, men man har åberopat den utvecklingens allmänna lag, enligt hvilken det i striden mellan en högre och en lägre kultur är den förras öde i att vika och gå under. Nu har man visserligen förbisett, att den kultur, hvars bärare lappen är, å stora vidder inom vårt land är den enda som trivfes, att, såsom komiterade yttrat, ”det ej kan vara annat än lyckligt för ett land med så vidsträckta fjell som vårt, att det finnes ett folk och ett djur, hvarigenom dessa stora trakter kunna afvinnas fördelar och utkomst der skapas åt menniskor, hvilket icke annorledes än genom detta folk och djur lärer kunna ske”, att nomadlifvet på många trakter erbjuder viktiga näringskällor äfven för den bofasta befolkningen, att lappen med sin ren mångenstädes utgör det enda medlet för samfärdsel mellan vidt åtskilda orter o. s. v. Vid jämförelsen mellan nomadkulturen och åkerbruket har man således i allmänhet för djupt underskattat värdet af den förra i ett land med våra naturliga förhållanden. Men hvad man i synnerhet förgätit är att, om nomadkulturen i Sverige skall försvinna, detta likväl bör inträda såsom den naturliga följderna af en fri historisk process och icke i yttre hänseende fortskyndas, allra minst på bekostnad af rätten. Ty lappen eger verkligen en rätt att åberopa för utöfningen enligt urgammal sed af det näringsfång, hvaraf han lefver. Lappen var den som först tog de nordliga trakterna af vårt land i besittning. Innan den förste nybyggaren fälde det första trädet i Norrlands skogar var lappen redan der. Under århundraden hade landet från Kölens fjellrygg till Bottenhafvet varit den obestriddt nyttjade betesmarken för hans renar. Och den förste besittningstagarens rätt till jorden måste anses bättre än den, som senare tillkommit. Men lappens besittningstagande var icke till sin natur sådant, att det i sig inneslöt alla de befogenheter, hvilka tillhöra eganderättens begrepp. Det sträckte sig icke till andra än dem, nomadlifvets inskränkta behof fordrade. Det afsåg endast

jordens nyttjande dels till bete, under sommaren i fjelltrakterna och under vintern i skogslandet, dels till fyllande af de behof, hvilka voro en förutsättning för eller en följd af renbetets begagnande. Lappens rätt till jorden var för den skull allt ifrån begynnelsen till sin natur sådan, att den icke hindrade uppkomsten, så att säga, bredvid sig af eganderätt i kultursamhällets mening. Och en sådan eganderätt framträdde och utbredde sig med odlingen, samt omfattade till sist äfven de trakter, odlingen ej ännu tagit i anspråk, då för omkring 300 år sedan i vårt land började uttalas och tillämpas den grundsats, att "sådana egor som obygda ligga höra Gud, konungen och Sveriges krona till". Men derigenom kan lappens på det tidigare besittningstagandet grundade rätt till de nödvändiga förutsättningarna för sin existens som nomad så mycket mindre anses hafva förfallit som denna rätt till sin natur var sådan, att den kunde bestå jemte såväl enskildes som statens sedermera tillkomna eganderätt. Och lappens rätt har äfven till närvarande tid bestått och utöfvats. Den kan knappast ännu i dag anses möta någon gensägelse, hvad rikets två nordligaste län angår. Först sedan staten genom afvittringarna i Jemtlands län, utan att, såsom sig bort, göra det förbehåll, som vid afvittringen i Norr- och Vesterbottens lappmarker iakttages, att nemligen lapparna äfven efter afvittringen skola vara berättigade att utom det dem tilldelade område med eller utan inskränkning till viss årtid såsom förut söka bete för sina renhjordar, samt, i den mån för renbetesrättens uttöfning är nödigt, till hushållsbehof begagna skogen, kringskurit utrymmet för lappen, så att det blifvit mindre än det nödvändiga, och kollisioner med bofaste derigenom uppkommit – först då hafva de senare, hvilka det sätt, hvarpå afvittringarna förrättades, ingifvit den föreställning, att lappen icke eger någon rätt till vinterflyttningar, börjat bestrida denna rätt. Men icke har sjelfva rätten allenast genom bestridandet kunnat blifva mindre än den i och för sig var. Man medger, att staten gjort lappen orätt, då utan förbehåll hemmansbruket tillåtits upptaga jemväl för renbetet nödiga områden; men därför, säger man, bör ej den bofaste lida, som af staten utan inskränkning i afseende å nyttjanderätten förvärfvat sin jord. Dels glömmar man härvid, att lappens rätt var äldre än statens, att staten ej kunnat upplåta jorden med bättre rätt än han sjelf innehade den, att lapparnes flyttningsvana så väl före som efter afvittringen var för den bofasta befolkningen i Jemtlands län väl känd, att den utgjorde, så att säga, en synlig på länets jord hvilande servitut. Dels gör man, genom att fordra att lappen skall

lida för hvad vid afvittringen blifvit feladt, gällande en grundsats, som står i rak strid mot den, som eljest plägar tillämpas vid lösningen af tvister om rätt till fast egendom.

Om A. föryttrar sin fastighet till B, utan förbehåll af den nyttjanderätt dertill, som redan då A. förvärfvade fastigheten och sedan urminnes tider till C:s förmån bestått, och som sedermera hvarken på grund af aftal eller lagens stadgande förlorat gällande kraft, så anses icke uti den konflikt, som derigenom kan uppstå, C. vara den som skall vika. C:s rätt anses tvärtom icke vara i någon mån förminskad genom aftalet mellan A. och B., hvilkas ensak det blir att sinsemellan lösa konflikten. Tillämpades samma grundsats på nu föreliggande spörsmål, så skulle man icke sätta i fråga, att lappen skall vara den som bör träda tillbaka. Hans rätt har ej kunnat försämrans derigenom, att den blifvit åsidosatt, eller därför, att lappen ej mäktat försvara den. Skulle emellertid upprätthållandet af denna rätt omstörta eller väsentligen rubba besittningsförhållanden, som bildat sig å de trakter, hvarifrån lappen blifvit undanträngd, vore visserligen skäl till tvekan, huruvida densamma skulle numera kunna göras gällande. Men då lappens flyttningar kunna ordnas så, att det intrång, som de för den bofaste medföra, blir af ringa betydelse, saknas anledning till en sådan tvekan.

Landssedens ställning enligt 1 Kap. 11 § af Rättegångs-Balken i 1734 års lag synes icke hafva någon gemenskap med den, som lapparnes berörda sedvana intager till den nu ifrågavarande lagstiftningen. Nämnda lagrum talar om sedvanan såsom norm för rättsskipningen. Men här är fråga om en bestående sedvänja såsom material för lagstiftning på ett område, för hvilket lag icke finnes. 1734 års lag har icke ordnat våra nomaders och bofastes inbördes rättsförhållanden, åtminstone icke sådana dessa numera gestaltat sig. Hade den det gjort, så skulle ej mellan båda kunnat uppstå det tillstånd af brytningar och missämja, som nu gör lagstiftningens ingripande så nödvändigt. Men då en ny lag skall stiftas, hemtar den gerna sitt innehåll från de förut på det område, för hvilket den skall gälla, bestående sedvänjorna, äfven om de icke öfverensstämma med den gällande lagen. Sålunda härstammar en stor del af den hos oss stiftade lag från gamla sedvänjor, hvilka före lagens tillkomst gälde såsom rätt eller från sådana som bildat sig brevid lagen. Då nu lapparnes sedvänja att flytta med

sina renar ostridigt är ett sedan urminnes tid bestående faktiskt förhållande, så är det så långt ifrån att vare sig andan eller bokstafven af 1734 års lag utgör något hinder för upptagande af berörda sedvänja i den lag, som det nu är fråga om att stifta, att det tvärt om vore en orimlighet att denna nya lag skulle hemta sin grundläggande tanke annorstädes ifrån än från samma sedvänja.

Skulle lapparnes af Utskottet nu förfäktade flyttningsrätt icke vinna erkännande, så skulle för öfrigt den svenske lappen komma i en sämre ställning i eget land än den norske under hans vistelse i Sverige. Enligt 3 §:n i den internationella lagen äro nemligen lapparne berättigade att årligen med sina renar flytta från det ena riket In i det andra och uppehålla sig å de trakter, hvilka hvarterdera rikets lappar efter gammal sedvana hitintills hafva besökt. De rättigheter, som genom internationella lagen blifvit de norske lapparne här i landet tillförsäkrade, kunna icke genom svensk lagstiftning minskas. Den förnämsta af dessa rättigheter är den nyssnämnda. Men denna rätt skulle de, i händelse sedvanan här i Sverige icke skulle erhålla tillbörligt skydd, komma att åtnjuta framför landets egna barn.

Sid 28

Då det alltså endast är under den tid marken är bar som afsevärd skada å egor kan af renar förorsakas;

då det måste antagas vara utförbart samt dessutom ej skulle leda till målet att tilldela lapparne ett bestämdt område, der de skulle hafva att jemväl vintertiden med sina renar uppehålla sig, och hvars gränser de icke skulle ega att någon tid med renarne öfverskrida;

då till följd deraf icke kan undvikas att för vintern gifva lapparne rätt att beta sina renhjordar äfven utom de dem förbehållna områden;

då lapparnes vinterflyttningar öfver enskildes egor äro en sedan urminnes tid bestående, om ej i lag uttryckligt medgifven, likväl såsom faktisk förutsatt sedvana, som dessutom grundar sig på en verklig rätt, rätten att drifva det näringsfång, som utgör vilkoret för deras existens såsom nomader å den jord, hvars förste innehafvare de voro;

då denna rätt ej kunnat annulleras, vare sig genom att svenska staten förklarat sig för egare till all af odlingen icke upptagen jord eller derigenom att staten vid afvittringarne utan förbehåll upplåtit jorden åt enskilde, och icke heller genom lagbud lapparne fråntagen;

och då, i händelse de svenska lapparne skulle betagas rätten till dessa vinterflyttningar öfver enskild mark, de skulle komma i en sämre ställning i eget land än norske lappar, som enligt den internationella lagen ega sådan flyttningsrätt i Sverige;

måste Utskottet fullständigt godkänna den grundsats, som i nu afhandlade fråga blifvit uttalad genom föreliggande lagförslagets 1 §.

1886 års renbeteslag trädde i kraft den 1 januari 1887 för Västerbottens län och för Norrbottens län och två år senare även för Jämtlands län. Genom lagen garanterades samerna sin renbetesrätt.

1898 års renbeteslag

På grund av dels konflikter mellan samer och bofasta i Jämtlands län, dels en motion i riksdagen om missförhållanden i renskötseln i Västerbottens län, där en mängd renar lämnats kvar i kustlandet på våren efter vinterbetet, tillsattes år 1895 en ny lappkommitté med uppgift att analysera verkningarna av 1886 års lag och eventuellt komma med förslag till förändringar.

Kommittén lämnade ett betänkande den 27 maj 1896 med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till bete i Sverige samt lag om renmärken (aktbilaga 176). I betänkandet uttalades (sid 35): ”Att man emellertid icke behöfver misströsta om möjligheten för lappar och bofaste att på gemensamt område i någorlunda sämja och endräkt förlikas, därför talar erfarenheten från Vesterbottens och Norrbottens läns kustland, der ingen röst höjts för att hindra lapparnes vinterflyttningar.”

I lagutskottets utlåtande 1898, nr 66 (aktbilaga 274), anfördes följande.

Sid 9

Från Västerbottens län hafva visserligen yrkanden om senare höstflyttning framkommit, ehuru icke enhälligt. En socken, Dorotea, har uttryckligen förklarat sig icke önska någon förändring. Ej heller inom Åsele socken synes sådan, att döma af det vid sammanträdet i Lycksele närvarande ombudets anförande, anses nödig. De öfriga socknarne hafva uttalat sins emellan stridiga önskningar, i det att några nöjt sig med den 15 oktober, andra fordrat den 1 december, emedan då först allt hö kunde vara hemfördt till gårdarne. Å lapparnes sida har uppgifvits, att de under vissa år redan vid Mikaelitiden, men vanligen först i medlet eller slutet af oktober, plägade öfverskrida odlingsgränsen, att under sådana år, då mycken snö fölle och isskorpa tidigt bildade sig i fjellen, det vore för lapparne nödvändigt att kunna lemna dessa redan vid Mikaelitiden, och att ändring i tiden för höstflyttningen således icke vore möjlig.

I detta län gäller frågan icke kustsocknarnes intressen, ty till kustlandet komma lapparne redan nu icke förr än i december.

1896 års renbeteslag innebar att sedvanerätten till vinterbete med ren bevarades. I lagstiftningsarbetet framfördes viss invändning beträffande de något diffusa gränsbestämningarna, men i allt väsentligt accepterades den redovisning av betesområdena som 1882 års kommitté framlagt.

1928 års renbeteslag

En ny renbeteslag trädde i kraft år 1928. Förarbetena till denna lag (prop 1928 nr 43, aktbilagorna 176 och 273) innehåller, på samma sätt som de äldre förarbetena, uttalanden som är av vikt i målet, nämligen sid 43, 48, 69 och 75 samt del 2 av samma proposition, sid 27.

Sid 43

Över den sakkunniges först nämnda förslag hava utlåtanden infordrats från länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län samt från kammarkollegium och domänstyrelsen. Länsstyrelsen i Västerbottens län har lämnat lapparna i vissa lappbyar tillfälle taga del av förslagen samt yttra sig över desamma. Länsstyrelsen i Jämtlands län har bifogat yttrande från lappfogden därstädes. För innehållet i de inkomna utlåtandena kommer jag att redogöra i det följande.

Innan jag går in på de föreslagna bestämmelserna, vill jag till en början meddela vissa statistiska uppgifter rörande lappbefolkningen i riket m.m. samt därefter lämna en kort redogörelse för de trakter, där lapparna äga uppehålla sig med sina renar.

Lapparnas antal i riket uppgick den 31 december 1920 enligt en av lappkommittén verkställd utredning till omkring 8129 män, kvinnor och barn, fördelade med 4947 på Norrbottens län, 2032 på Västerbottens län, 973 på Jämtlands län och Idre socken av Kopparbergs län samt med återstående 177 personer på Västernorrlands m. fl. län.

Man skiljer sedan gammalt inom den lapska allmogen mellan två grupper, nämligen fjällappar och skogslappar. Denna indelning hänför sig till den nomadiserande delen av lappallmogen och är betingad av vissa väsentliga olikheter i levnadsförhållandena bland de renskötande fjällapparna och de renskötande skogslapparna samt därmed sammanhängande olikheter i renskötselns utövande. Indelningen torde dock kunna tillämpas även å övriga lappar, varvid härstamningen från den ena eller den andra gruppen är avgörande.

De renskötande fjällapparna driva sin näring ända från finska gränsen i norr till nord-västligaste delen av Kopparbergs län i söder och röra sig i regel på förhållandevis vidsträckta områden, i det de sommartid vistas med sina renar på betesmarker i de svenska eller norska fjällen samt vintertid uppehålla sig i det svenska skogs-, respektive kustlandet, där renarna då livnära sig av lavbete.

Sid 48

Kungl. Maj:t förordnade den 13 december 1867, med föranledande av en av riksdagen gjord framställning, att, för skyddande av lapparnas och nybyggarnas ömsesidiga rättigheter och till förebyggande av tvister dem emellan samt av nybyggens anläggande i trakter helt och hållet otjänliga för kultur, en gräns skulle provisionellt bestämmas mellan den egentliga fjällbygden och den till odling tjänliga delen av Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker. Genom särskilda Kungl. Maj:ts beslut har odlingsgränsen sedermera blivit definitivt uppdragen. Med odlingsgränsens uppdragande åsyftades, att trakterna ovanför densamma skulle utgöra lapparna förbehållet område. En del hemman och nybyggen kommo emellertid att ligga inom dessa trakter. Några ytterligare nybyggen skulle dock icke få anläggas där. Denna bestämmelse har ej kunnat göras fullt effektiv, utan under årens lopp har ett ganska stort antal bosättningar förekommit även i trakterna ovan odlingsgränsen..

Genom stadgan den 30 maj 1873 om avvittring i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker reglerades de till dessa hörande lapparnas rättigheter. Uti 8 § av nämnda stadga förklarades, att lapparna skulle liksom dittills vara berättigade att för renhjordarna begagna bete å all skogsmark inom lappmarkernas dåvarande område, dock å enskildes skogar inom de till odlingar tjänliga delarna av landet endast vintertiden, varjämte lapparna äga att, det i mån för betesrättens utövande vore nödigt, begagna skogen. Vidare skulle ifrågavarande läns lappar äga att inom de delar av länets lappmarker, som komme att ligga nedom odlingsgränsen, under varje tid av året använda sådana områden, vilka blivit till särskilt bruk för lapparna från staten upplåtna och vilka förekomme under benämningarna renbetesland, lappskatteländ eller skattefjäll.

Å andra marker än nu sagts hade de ej rätt att sommartiden vistas. Om vintern ägde de däremot att vistas utom sålunda angivna områden samt flytta såsom de av ålder gjort och därvid anlita även enskildas ägor. Ehuru varken avittringsstadgan eller annat då gällande lagbud innehöll bestämmelse därom, ansågos lapparna på grund

av sedvanerätt äga utsträcka sina flyttningar vintertid ned inom det norrländska kustlandet.

Sid 69

Kommittén hade uppdelat bestämmelserna om betesområden och om betestider, vilka bestämmelser i 1898 års lag återfinnas under samma paragraf, i olika paragrafer. Mot denna anordning, som bibehölls i 1924 års förslag, riktades anmärkningar såväl av länsstyrelsen i Norrbottens län som av lagrådet. Den sakkunnige har ansett, att bestämmelserna genom uppdelningen blivit mindre överskådliga än i gällande lag, och därför bibehållit den däri förekommande uppställningen.

I likhet med den sakkunnige finner jag mig böra tillstyrka ett sammanförande av ifrågavarande bestämmelser.

Beträffande de områden, som av fjällapparna få nyttjas för renskötsel anförde kommittén:

I gällande lag (1 § renbeteslagen) bestämmas, vad angår trakterna nedanför odlingsgränsen och utanför renbetesfjällen, de områden, där fjällapparna äga föra sina renar på bete, i stort sett av sedvanerättens omfattning. Kommittén har härutinnan verkställt undersökningar i syfte att utrönas, huru långt nedåt Bottniska viken lapparna sedan äldre tid plägat utsträcka sina vinterflyttningar.

Vad angår Västerbottens och Västernorrlands län torde det kunna sägas att sedvanerätten omfattar länen i deras helhet.

Gränserna för sedvanerättens geografiska omfattning hava av kommittén endast kunnat approximativt bestämmas. För många av ifrågavarande trakter gäller, att de regelbundet besökas av lapparna, för andra åter och särskilt dem som ligga längre bort från fjällen, att de endast uppsökas, då renarnas behov av bete icke lämpligen

kan tillgodoses på närmare håll. Långa tider kunna således, beroende av betes-tillgången, förflyta mellan besöken å särskilda trakter. Uppenbart torde emellertid vara, att sedvanerätten, som grundar sig mindre på lapparnas vilja än på renarnas behov av föda, icke utan vidare får betraktas som upphävd därför att längre tid förflutit mellan lapparnas besök.

Kommittén har av praktiska skäl icke ansett sig böra i förslaget angiva några gränser för sedvaneområdet, utan har härutinnan i sak bibehållit stadgandena i 1898 års renbeteslag.

Sid 71

Departementschefen anförde vid remissen till lagrådet år 1924, att yrkandet från visst håll i Jämtlands län om ett skarpare uppdragande av gränserna för det området, inom vilket den lappska sedvanerätten skulle vara gällande, av praktiska skäl icke kunde vinna avseende. Vidare anförde departementschefen.

De ingående utredningar, som verkställets såväl av kommittén som ock tidigare i syfte att utröna, huru långt nedåt Bottniska viken lapparna sedan äldre tid plägat utsträcka sina flyttningar, hava givit vid handen, att det praktiskt taget inte låter sig göra att härutinnan bestämma en yttersta gräns annat än å sådana håll möjligen, såsom t. ex. i Norrbottens läns sydliga del samt i Västerbottens och Västernorrlands län, där en naturlig gräns möter i Bottniska viken. Man torde således även framledes liksom hittills vara hänvisad till att i trakter där gränsen för sedvaneområdet är mer eller mindre flytande, låta frågan om sedvanerättens tillämplighet i tvistiga fall avgöras av domstol på grund av sådan bevisning, som enligt allmän lag krävs för styrkande av urminnes hävd.

Sid 75

Från Västerbottens län hava visserligen yrkanden om senare höstflyttning framkommit, ehuru icke enhälligt (prot. Sid. 64). En socken, Dorotea, har uttryckligen förklarat sig icke önska någon förändring (prot. Sid. 76). Ej heller inom Åsele socken synes sådan, att döma av det vid sammanträdet i Lycksele närvarande ombudets yttrande, anses nödigt. De övriga socknarna hava uttalat sins emellan stridiga önskningsar, i det några nöjt sig med den 15 oktober, andra fordrat den 1 december, emedan först då allt hö kunde vara hemfört vid gårdarna. Å lapparnas sida har uppgivits, att de under vissa år redan vid Mikaelitiden, men vanligen först i mediet eller slutet av oktober, plögade överskrida odlingsgränsen, att under sådana år, då mycken snö föll och iskorpa tidigt bildade sig i fjällen, det vore lapparna nödvändigt att kunna lämna dessa redan vid Mikaelitiden, och att ändring i tiden för höstflyttningen således inte vore möjlig.

I detta län (Västerbottens län) gäller frågan icke kustsocknarnas intresse, ty till kustlandet komma lapparna redan nu icke förr än i december. Frågan är således endast den, huruvida till förmån för nybyggarna inom lappmarken nedanför odlingsgränsen intrång skall göras i lapparnas flyttningsrätt. Skola fjälllapparna, vilka för lång tid av året redan undanträngts från detta område, där de förut oinskränkt härskat, nu genom lagstiftningens medverkan ytterligare kringskäras i utövningen av en rätt, av vilken de synas vara i verkligt behov, borde för en sådan lagstiftningsåtgärd åtminstone kunna bjudas kraftiga skäl. Kommitterade har inskränkt sig till att förklara, att de funnit förändringen önskvärd från de bofastas synpunkt. För min del skulle jag snarare vilja kalla den överflödig ur de bofastas synpunkt, därest kommitténs förslag i övrigt komme att godkännas. Det är ostridigt, att även i dessa trakter den skada, som renar i oktober månad kunna förorsaka, träffar endast utestående hö.

Del 2 av propositionen, sid 27

Denna del av propositionen innehåller statsrådsföredragningen. Här citerar departementschefen på nytt kommitténs betänkande.

I gällande lag (1 § renbeteslagen) bestämmas, vad angår trakterna nedanför odlingsgränsen och utanför renbetesfjällen, de områden, där fjällapparna äga föra sina renar på bete, i stort sett av sedvanerättens omfattning. Kommittén har härutinnan verkställt undersökningar i syfte att utrönas, huru långt nedåt Bottniska viken lapparna sedan äldre tid plägat utsträcka sina vinterflyttningar.

Vad angår Västerbottens och Västernorrlands län torde det kunna sägas att sedvanerätten omfattar länen i deras helhet.

Kommittén har av praktiska skäl icke ansett sig böra i förslaget angiva några gränser för sedvaneområdet, utan har härutinnan i sak bibehållit stadgandena i 1898 års renbeteslag.

Fastighetsägarna

Vad gäller de av samebyarna åberopade förarbetsuttalandena kan dessa inte godtas. Skälet härtill är följande.

De lagstiftarens utredningar och påstådda slutsatser som samebyarna tycks avse har fastighetsägarna ingående avhandlat redan i stämningsansökan och hade fastighetsägarna delat samebyarnas syn hade stämningsansökan givetvis inte aktualiserats. Någon sådan lagstiftarens uppfattning om sedvanerättens utbredning som samebyarna förfäktat kan emellertid inte skönjas. Om lagstiftaren hade haft uppfattningen eller avsikten att hela kustlandet, ett geografiskt begrepp som avser den delen av länet som inte tillhör lappmarken, omfattades av sedvanerätten, hade lagstiftaren åren 1886, 1898 och 1928 samt även år 1971 i likhet med vad som blivit fallet med områdena ovan lappmarksgränsen och odlingsgränsen, stiftat lagen i enlighet härmed.

Förhållandet att lagen inte fick detta innehåll, vilket framfördes från lappfogdehåll inom länsstyrelsen, utgör tvärtom mot vad samebyarna gör gällande ett utomordentligt starkt stöd för att renskötselrätten inte sträckte sig längre än vad som kommit till tryck på den karta som bifogades 1883 års utredning (Haars karta).

Vidare är de åberopade utdragen tagna ur sitt sammanhang, bl a prop 1886 nr 2, sid 3, där det framgår att utredningen föreslår att på ”samliga orter” ge rätt till renskötsel ända ned till kusten, och prop 1886 nr 2, sid 34, där det framgår att samebyarna flyttar ”från fjällen nedåt vissa trakter af den sedan äldre tider bebyggda, närmare kusten belägna delen av Norrland”. Det har sålunda inte varit utredarnas uppfattning att hela kustlandet skulle omfattas.

Angående utdraget ur betänkandet den 25 augusti 1883: Uppgifterna om att renskötsel förekommit ”i kustlandet” och i områden ”ner mot kusten” kan dock vitsordas så till vida att fastighetsägarna inte ifrågasätter att det kan finnas områden där renskötsel bedrivits i sådan utsträckning att sedvanerätt kan föreligga inom andra områden utanför lappmarkerna än de som förevarande tvist gäller. Fastighetsägarna finner dock inte anledning att i förevarande sammanhang särskilt ange visst område utan nöjer sig med att hänvisa till Haars karta. Det bör i sammanhanget tydliggöras att begreppet kustlandet till åtminstone en bit in på 1900-talet var den gängse beteckningen för hela den del av länet som inte utgjorde lappmark, vilket framgår av Landshövdingeberättelsen för Västerbottens läns 1832 (aktbilaga 232, bilaga 1), sid 1 och 2. Det finns i berättelsen uppgifter om antalet invånare i länet, uppdelade på ”det egentliga Westerbotten eller kustlandet” samt ”Lappmarken”.

När det särskilt gäller uppgiften från sid 66, att lapparnas flyttningar ”af ålder hittintills opåtaladt egt rum” kan det uttalandet inte ta sikte på annat än de områden där sedvanerätt hittills accepterats. I sammanhanget åberopar markägarna att omfattande klagomål uppkom efter den första renbeteslagens ikraftträdande.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att de av samebyarna åberopade utdragen är ofullständiga och sammanfattningsvis endast mynnar ut i den fullständigt otvistiga

slutsatsen att det i och för sig kan finnas sedvanerätt utanför lappmarken i Norrbottens och Västerbottens län och att sedvanerätt i dessa områden torde ha accepterats.

Samebyarna har åberopat en utredning 1912-1913 med intervjuer med samer ibland annat Västerbottens län. Det är oklart i vilket syfte dessa intervjuer utfördes.

Markägarna var inte tillfrågade i utredningen och konfronterades inte heller med utredningens resultat. Likväl kom utredningen och dess kartor att påverka 1919 års lapplagskommitté och därmed innehållet i propositionen till 1928 års renbeteslag. Utredningen kom också att inverka på senare tiders byordningar, bland annat 1946 års byordningar för lappbyar i Västerbottens län. Att så var fallet framgår av SOU 1966:12 (aktbilaga 441), sidorna 15-17.

Frågan om sedvanerätt till vinterbete med ren föreligger på de i målet aktuella fastigheterna

I detta avsnitt återges vad parterna i huvudsak har anfört i frågan om sedvanerätt till vinterbete med ren föreligger på de i målet aktuella fastigheterna.

Samebyarna

Samebyarnas uppfattning är att rätten till renskötsel är kollektiv för den renskötande samiska befolkningen. Detta innebär bland annat att all tidigare och nu bedrivna renskötsel inom respektive renskötselområde skall tillgodoräknas samebyarna vid prövning av huruvida det föreligger ett sådant nyttjande att samebyarna har en laglig rätt till vinterbete med ren på de i målet aktuella fastigheterna.

Renskötsel har bedrivits regelbundet på de i målet aktuella fastigheterna i vart fall sedan 1500-talet. I renskötseln ingår bete, bevakning, samling, flyttning, jakt (skydds jakt) och visst fiske. Genom anteckningar i födelse- och dödsböcker kan samisk närvaro påvisas sedan 1500-talet. Det finns samiska ortnamn i området och arkeologiska lämningar, bland annat rengårdar och rester av kåtor, som visar samma sak.

När det i födelsebok antecknats att fader till barn som fötts vintertid var ”lappman”, betyder det att han var renskötande same.

Renskötsel har bedrivits inom det område som de fastigheter vars ägare väckt talan mot samebyarna i det nu aktuella målet ligger.

Renskötsel har bedrivits väl under sådan tid och i sådan omfattning att rätt att bedriva renskötsel grundat på urminnes hävd har uppstått.

Markägarna har förhållit sig passiva till den renskötsel som utövats på deras fastigheter.

Utövandet av renskötselrätten har pågått kontinuerligt på ett sådant sätt att den en gång på urminnes hävd grundade rätten kvarstår än i dag. Renskötselrätten har växelvis utövats av olika samebyar.

Samebyarnas sedvanerätt till renskötsel hade uppkommit i vart fall i början av 1700-talet.

Vapstens samebys medlemmar har återkommande bedrivit renskötsel inom sitt renskötselområde sedan slutet av 1960-talet och fram till i dag. Dessförinnan hade renskötande samer återkommande nyttjat det område som ligger inom Vapstens samebys renskötselområde sedan i vart fall början av 1800-talet och med all sannolikhet sedan betydligt längre tid tillbaka.

Umbyns samebys medlemmar har återkommande bedrivit renskötsel inom sitt renskötselområde alltsedan 1880 och fram till i dag. Dessförinnan hade renskötande samer återkommande nyttjat det område som ligger inom Umbyns samebys renskötselområde sedan i vart fall början av 1800-talet och med all sannolikhet sedan betydligt längre tid tillbaka.

Samebyarna har som sakkunnig anlitat historikern Peter Ericson, som utfört en utredning, Tre hundra år av samer och renskötsel i Nordmaling (aktbilaga 175). Till utredningen finns en bilaga, Renskötsel på kusten – en kronologisk genomgång (aktbilaga 175), samt en sammanställning av utredningsmaterialet, Systematisk genomgång av belägg för renskötsel i Nordmalingsområdet (aktbilaga 237, bilaga 1).

Utredningen ”Tre hundra år av samer och renskötsel i Nordmaling” (aktbilaga 174) har följande innehåll.

Efter ett inledande kapitel om utgångspunkten för utredningen i olika avseenden behandlas i kapitel 2 renbeteshistorien i Nordmaling, speglad i arkiv och folkminne. I det tredje kapitlet behandlas samernas näringar. Det fjärde kapitlet behandlar olika platser inom Nordmalings socken med avseende på renskötsel. I kapitel 5 behandlas bland annat Verrde-systemet. Utredningen avslutas i kapitel 6 med slutsatser och sammanfattning.

I kapitel 2 sammanfattar Peter Ericson renbeteshistorien i Nordmaling på följande sätt (sid 145-151).

Enligt vår studie har samer från Lycksele, Ammarnäs, Tärna och Vilhelmina mellan 1822 och 1972 (2002) samfällt nyttjat vinterbetet i Nordmaling årligen eller i stort sett årligen, med undantag för åren mellan cirka 1827 och 1848, då flyttningarna skett med lite längre mellanrum, liksom med färre renar 1936-67 och glesare perioder 1936-43 samt 1957-67, på ett sätt som torde motsvaras av den juridiska termen urminnes hävd. Därtill kommer norskt konventionsbete enligt diverse lokala traditioner och kyrkobokföring cirka 1730-1800, först längst senare – först efter 1985 – märks Byrkije samebys vinterbete, ett såväl indirekt som direkt resultat av svensk-norska renbeteskonventioner.

Flyttstråken och betesplatserna har skiftat bl a beroende på klimat, betestillgång, orter där verrde-familjer bor eller bott – så till cirka 1930. Därtill tillkommer andra faktorer; främst yttringar av det som vetenskapliga skribenter brukar benämna som

moderniseringen, här främst noterad i exploateringar som helt eller delvis gjort betesområden i Nordmaling oåtkomliga. Överlag har man dock följt av fäder och mödrar upptrampade spår. Vi har i mesta möjliga mån sökt kartlägga de flyttleder eller -stråk som nyttjats och nyttjas.

Vilka lappbyar/samebyar som nyttjat respektive område och flyttstråk har skiftat med tiden; då det handlar om ett reservbetesland har först-till-kvarn principen ibland gällt någonstädes i Nordmaling: detta bör i dag avspegla sig i det ganska stora (med skiftande kvalitet och åtkomlighet på betet) gemensamhetsområde vi idag ser i den trakt som avgränsas Klöse och Tallberg respektive Nyåker/Norrfors. Sådana områden har också funnits i söderut liggande vinterland för Västerbottenssamerna; i princip var förr hela Höga kusten upp mot Skags udde ett sådant gemensamt vinterland, vilket de södra Vilhelminasamerna delade med Frostvikens norra (med i äldre tid motsvarande skattefjällsinnehavare, liknande status tycks t ex Medelpadssocknarna Hässjö och Alnö, möjligen också Njurunda ha haft (för att ta några exempel).

Före 1822 bedrevs lokal renskötsel i östa delarna av Nordmaling av Lars Larsson (till 1799) och av Ella Olofsdotter i trakten kring Brattsbacka-Hörnsjö-Långvattnet, dvs i de norra delarna av Nordmaling (till 1802). Vid denna tid ägde sockenlappar renar, och kan i en del fall även antas ha haft skötesrenar i flyttsamernas hjordar (det omvända är ock tänkbart).

Trehundra års sammanfattning

Cirka 1700-1750:

Mellan 1705 och 1933 har vi ej registrerat några uttalade skärmsytslingar mellan samer och andra näringsutövare efter någondera sträckan Bygdeå-Husum t o m lappmarksgränsen; inte före heller, såvida vi ej därtill för de stridigheter mellan

Umbyns samer (eg. "Umeåbyns lappar") och bönder i Granön, Tegsnäs, Hjuken, Rödå, Degerfors by och Tväråträsk: tvisterna noteras 3-5 januari 1705 i Ume lappmarks dombok.

Nordmaling

Vid denna tid ses i Lantmäteriets äldre akter de första terrängnamn som kan skvallra om samiska aktiviteter (Bjärten 1705 Kotaogen/Fällfors nybygge 1818 Kåtaogen). Sedan tidigare finns namn på ren; som ju ej ger oss närmre kännedom om var eller när tamrenskötsel ägt rum.

Vi har gått igenom släktförhållandena kring Jon Larsson och funnit band till Abbortjärn och Bjurvattnet – utöver de tidigare kända fakta och Larsson rörde sig i Bjärten, Orrböle, Aspeå liksom kring Holmsjön och Holmträsklandet.

Vi har utdragit resonemanget om Jon Larsson till att omfatta hans och hans samtida samers livsstil/subsistence. Vad gjorde samerna i obygderna ovanför Aspeå 1735-1760? Vi tror att de hade ett läger, liksom alla de lappkojor som antecknats av bl a Hülphers och en lång rad exempellösa lantmätare. Lägren var normalt permanenta; vissa anlände vinter-, andra sommartid. Sådana läger tycks ha haft ypperligast läge där bra jakt och närhet till bra fiske fanns. Möjligen vittjade man rentav rengropar, i en tid långt efter att de bofasta slutat med detta fänge (alternativt konkurrerade man härom; men då borde det förvisso märkts i domböckerna). Självklart rinnande vatten. Det borde ligga på ordentligt avstånd från odlad bygd, ehuru ej alltför långtifrån (3-4 km fågelvägen, lite längre stigledes, är vår erfarenhet från centrala Ångermanland); liksom på humant avstånd från de hamnar där gävlefiskare plögade idka säsongsfiske maj-november; så att samernas söner eller döttrar kunde ta påhugg, liksom också samiska lycksökare från andra håll kom och stannade någon dag på väg ut till ex.vis. Snöan, Tennviken eller andra gävlehamnar. Jämförbara visten bör stå att finna å Lappkojholmen, Rävson samt kring Björnäs/Mjösjön/Barsta/Rotsidan i Nordingrå (männe ock å Kronören och Järnäs) samt t ex å sockengränsen Bjärträ/Nora. Fanns ej någon så pass som vid tiden medio 1700

attraktiv gävlehamn i närheten, skulle en dylik lappkoja (som i själva verket torde ha kunnat bestå av flera fasta kåtor) helst ha ett viltstråk att ymnigt ösa ur som lockande faktor för att hålla liv i vistet; och dra ungar till de ogifta döttrarna. Den här livsstilen ses cirka 1730-1750; dvs innan sockenlapp-systemet kommer igång med full kraft i dess ytterområden, som Nordmaling måste räknas till; men medan rennäringen främst buren av fjällrenskötseln ser en historiskt sällan jämförbar skådad högkonjunktur; så att dess temporära överflöd kom de permanenta skogsamerna tillgodo. Spår av deras vidlyftiga livsstil kan vi alltså se å Bjästamon, Lill-Mosjön m fl platser; där de byggt permanenta härdar för fasta visten. Det var samer med denna mångsidiga subsistence som Linné mötte försommaren 1732 i Jättendal. Somliga med synbarliga rötter på kusten; vilket med de sistnämnda och Karin/Nils-/Lars-släkten i Hässjö (Norrkrånge, Fjäl, Tynderö) får anses klarlagt.

Cirka 1750-1800:

Högkonjunkturen för renskötseln utvecklas vidare. Bakslag 1748; då samer förbjuds bege sig nedom lappmarken (detta kringgås för säsongsfiskande samer sålunda: man skriver sig på hemorter i inland och fjäll, färdas så direkt ned till kusten – ofta igen, eftersom en mängd samer nu ha sina huvudvisten där).

Fokus dagens Nordmaling

Ännu inemot slutet av 1700-talet bör skogsamerna, som får betraktas som primära markanvändare här inom den samiska gruppen, ha nyttjat mestadels inre delar och inte det yttersta kustbandet. Brytpunkt här är 1822, då en Lyckselesame Ericsson drunknar vid Nordmalingsfjärden i december månad. Härefter ses en renskötsel med halvlånga flyttningar, kanske 20 mil. Bara ett par generationer senare råder så dagens flyttradie, en radie som vi sett kunnat skifta över tid.

Vi har i denna studie noterat en lång rad samer runtom i princip hela Nordmaling; flera är lappdrängar och lappigor, vilket är belägg för renskötsel. Detta stärks också

av Ella Olofsdotter och Lars Larsson, tillsynes av varandra helt oberoende och i varsina hörn av socknen betande boupptecknade renar 1802 resp. 1799. Det ökande antalet terrängnamn med samisk anknytning tydliggör bilden av en socken med livliga samiska näringar, särskilt renskötsel under denna tid. Från 1760-talet tillkommer ännu en näring som samer alltmer synes monopolisera i Nordmaling och

Grundsunda: boskapsvaktarnas eller på tidens och ortens språk: getarnas. Kring 1820-40 finns flera samer i Gideå, Grundsunda och Nordmaling som getar kor. Dock tycks ofta sysslan ha kombinerats med renskötsel eller, oftare mer exakt; man tar legotjänst åt någon renägare – numera allt oftare en fjällsame – dvs man är lappdräng eller lappiga.

1866-1936:

Vi har ej behandlat de eljest för renskötseln betydelsefulla frågorna om odlings- och lappmarksgränsen; eller ens kolonisationen, vilken ju ytterst på alla sätt påverkar renskötseln. Vi uppfattar frågan som för stor för vår arbets- och tidsram. Sambanden blir dessutom ofta för diffusa för själva vinterbetet. Vinterbetet pågår tydligt 1866-1936.

Ett möjligt betesuppehåll mellan cirka 1916-17 och 1924-25; behöver ej enbart ha klimatologiska eller betesmässiga orsaker; följande kan också ha bidragit:

En rättsprocess mellan lappväsendet och renskötarna kring 1915; en informell ny regel om att vinterbete på kusten fick nyttjas endast i yttersta nödfall: införd efter s k Västerbottensutredningen om renskötseln 1913-1914; en stegrad stress mellan lappväsende och samer från 1900-1904 till de svenska samernas första landsmöte i Östersund 1918 (liknande möte hölls Trondheim 1917). Detta torde ha lett till att samerna ville ha lappfogden på avstånd: det kan ha haft en avstötande effekt på Nordmalings-vinterbetet under viss tid. Till detta en ny process 1933, där markägare i Ume och Vännäs socknar stämde renägare för renskador å växande gröda. Härtill

kommer renbeteslagen 1928; med rätt för samer att bosätta sig på åretruntmarkerna, samt svårigheter att få tag i renlegofolk.

Nordmaling

Från 1866/67 till 1936 har vi funnit många och täta belägg för samiskt vinterbete i Nordmaling; Vilhelminasamer, från Vardofjäll, är mest i trakten 1865-1885; därpå oftare Umbyn. Från 1870 utvecklas ett verdde-system med ömsesidigt utbyte i Pengsjö; varunder bete bedrevs där, kring Lövås i Vännäs socken samt Hörnsjö och Torrböle-Örsbäck i Nordmaling. Kring Hörnsjö antyds också kontinuerlig renskötsel redan 1830-40. Betesplatserna ex 1840 och idag är i stora drag desamma; de flesta byskogar i västra och östra delarna av socknen nyttjades. Kring tre-fyra tusen renar betade ofta samtidigt vintrarna kring år 1900; renantalet ökar från 1865.

Under 1890-talet synes liksom cirka 1840 lappbyarna Gran och Ran samt Umbyn nyttja trakten till bete; med den skillnaden att nu är de fjällappbyar. Vapsten bedrev bete fram till sista kvarteret av 1800-talet, och har i senare tid återkommit. Man blev med renbeteslagen 1886 husvilla om vintern med lappväsendets för den lappbyns del inte alltför generösa uppdelning av vinterlandet.

Nittonhundratalet (specifikt)

Vi räknar grovt med att antalet västerbottniska vintergrupper under detta sekel lär ligga någonstans runtomkring 1300-1500 st, lågt räknat. Alla har inte varit åt kusten; men väl torde runt en tredjedel av dessa kunna sägas ha varit det; därmed mycket grovt räknat 5-600 rajder, herrelösa hjordar respektive lastbilstransporter.

Av dessa bör åter under 1900-talet inemot hälften, kanske 300 st grupper ha rört sig i Nordmaling under respektive vinter (eller någon del av respektive vinter; oftast handlar det om fyra till sju veckor mellan slutet av januari till medio mars eller in i april eller från ca 20 februari till april, drygt två tredjedelar av dessa före 1970-72). Vi har alltså – bara i detta avsnitt – ca sjutti vintrar att gå igenom, ungefär hälften

har man flyttat till Nordmaling. Låt oss säga att det kanske handlar om 225 st vintergrupper på det femtital flyttningsvintrar mellan 1898 och 1972 som vi tycker oss helt – de flesta fall – ha säkerställt; i de fall sådana vintrar inte är fullständigt belagda, så är de i varje fall indikerade, och vi har från fall till fall gått igenom varje vinter. Merparten har helt säkert funnits i området vintrarna före 1936.

Nu när studien är i hamn, har vi översiktligt uppfattningen att ca 300 vintergrupper nyttjat Nordmalings vinterbete mellan 1822 och 2002. Delar man in perioden i femtiårsintervaller, menar vi att cirka 200 rajder anlönt 1872-1922; ett sjuttital 1822-1872; och för den andra perioden som berör detta sekel, 1922-1972 räknar vi med 48-50 vintergrupper, om varje grupp räknas en gång för varje vinter Nordmaling besökts.

Det ska också sägas att endast 20 st vinterflyttningar är belagda under perioden 1900-1972; ehuru vi räknar med minst 30-35 st utifrån vad vi vet i övrigt om vinterbetesnyttjande. Det säger oss att knappt hälften av vintrarna har Nordmalingsbetet nyttjats. Frekvensen är högst på nyttjandet 1898-1906, samt (ehuru ännu ej i alla stycken belagt) perioden 1924-1936. Av kortare intensiva perioder kan nämnas 1914-16 och 1966-1971.

Decennievis

Vi kan se att 1900-talet, dvs 00-talet, uppvisar flyttning en rad vintrar till Nordmaling från 1899/1900 till 1904/05 eller 1905/06 förutom 1901/02 – däremot synes få om ens några flyttningar föreligga 1906/07-1910/11, det bör vara ganska oomtvistat och bero på omväxlande reducerat behov av kustflyttningar pga bra bete i mittlandet respektive dålig tillgång på snö; under 1910-talet ligger de kända flyttningarna främst i mitten; 1920-talet i slutet, 1930-talet i början, 1940-talet början och slutet, 1950-talet likt 40-talet; 1960-talet 1963/64 och slutet; 1970-talet och efter känner vi i detalj ej alltför väl – men en gradvis ökning av flyttfrekvensen anas, så att vi inemot 1985 och senare har en situation mest liknande perioderna ca 1870-1906 (eller, om man så vill 1865--1885 respektive 1895-1906) samt 1926-1936. Det synes alltså sluta som det börjar,

detta sekel: med relativt många flyttningar. Vårt fokus tonar emellertid efter 1972 ut; förutom att det kan anses väl inom mannaminne så föreligger det juridiska prosaiska faktum att tiden efter – för sedvanemålet, roten till studien – är ointressant: därför ligger det utanför vårt uppdrag. På samma prosaiska, juridiska (och storpolitiska; eftersom det är en internationell angelägenhet mellan svenska och norska staten) vis tycks också det förhålla sig med det konventionsbetesområde som Byrkije reinbeitedistrikt använder sedan cirka 1985: det angår oss ej. Vi har emellertid tagit upp det på spridda ställen.

Mönster med träda och värddar

Vi kan också se ett ganska tydligt mönster: det börjar som ett väldigt tydligt, signifikant och regelbundet sådant. Man betar nämligen renen oftast 6-8 år å rad härnere, därefter tycks uppehåll ske i ca 5-8 år i nordmalingsbetandet. Detta mönster framstår i sin tydlighet under 1900-talet mest fram t o m 1940-talet, varefter det krackelerar något, men ända in i vår tid håller tendensen i sig: exempelvis betas perioden 1898-1906 bevisligen varje vinter med reservation för 1901/02, sen paus mellan april månad 1906 och ungefär januari 1911 eller samma tid 1913. Härpå en betesperiod säkerställd från 1912/13 osv. Möjligen kan det förhålla sig så, att perioden från 1924 till 1936 är en enda sammanhängande vinterbetesperiod i Nordmaling. Dock vet vi ännu ifråga om exakta datum för lite om 1920-talets första år, för att kunna säga något säkert: perioden är eljest full av iakttagelser och hågkomster från lokala informanter. När det gäller årtal och exaktheter i den samiska markanvändningen, skulle vi vilja förorda fördjupade studier på denna tid, och kanske också på de närmast föregående vintrarna: så att man tog ett ordentligt helhetsgrepp, ej minst i arkiven, på tiden 1915-1925. Vintrarna 1924/25 t o m 1929/30 har vi dock ett skapligt grepp om idag. Sedan blir det åter, i början av 1930-talet, lite oklart på exakta vintrar. Lite bättre än nyssnämnda period tiotalet år tidigare; men den borde man också ägna någon mer timme åt, innan man kan säga att vi känner den utan och innan. Av lappfogdearkivets handlingar angående renskötseln; som ej sällan innehåller – åtminstone periodvis – serier av redogörelser för föregående vintrars betesställen, sluter vi oss till att inget bete i Nordmaling skett mellan april månad

1936 och runt januari-februari 1946; då dels Tärna- och Ammarnässamer går ner och detta är också tiden då Vilhelmina norra lappbys Baer-grupp börjar gå nedåt Lögdevattendraget, i princip lite längre ned för varje vinter som vi känner i början av den epoken: 1950/51, 1951/52 och 1952/53. Huruvida bete skett nedom Torrböle av Nordmaling mellan 1957 och 1967 vågar vi ej säkert säga: men det mesta tyder på uppehåll i betet på max tio år för bägge älvstråk och sällan mer än tjugo på enskilda platser.

Källäge

Bra förspänt är det tiden 1900-1911 resp. 1960-61, då vi haft har fulla serier med kopierade artiklar om lappar/samer och renar i Umebladet respektive Västerbottens-Kuriren till vårt förfogande; för perioder som också täcks in gott av kyrkoarkivalier och 1912 års intervjuutsagor respektive mannaminne. Vi har därtill själva kompletterat med läsning av 1930-, 40-, 50- och i viss mån 1960-talet. För tiden 1911-1970/71 finns lappväsendets osorterade material, tillgängligt på Landsarkivet i Härnösand, volymerna förtecknade i pärmen Lappfogden: del Lappfogden i Västerbottens län.

År 1911 brann lappfogdekontoret, då i Lycksele, - därför får vi för tiden kring sekelskiftet, om vi vill tränga bortom tidningsredaktionernas ibland lite skeva perspektiv, lita till offentligt tryck såsom främst statliga utredningar. En del jämförelsematerial finns i Huss, Utredning rörande renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län, Östersund 1959. Vi är annars tacksamma över att det västerbottniska lappväsendet kom att anstalta en större intervjuundersökning, vari inte minst en detaljerad beskrivning av beteslängd och beskaffenhet ingår: detta skedde 1911-12, bearbetades 1913 och färdigställdes 1914. Veterligen har den aldrig tryckts. Kanske är det dags nu.

Industrialismen har ett konkret intresse, utöver dess uppenbara funktion som fond i den historia vi i korthet försöker berätta, och summera ett par års iakttagelser av dess stundtals nära samband med den samiska. Inte minst i den tid av häftigt uppblossande

industrialism som försiggick kring 1900; och med ganska många missväxtår där runtomkring tillika epidemier, spelade också i det norrländska småjordbruket uppenbarligen det verdde-system med ofta åtföljande skötesrens-system – där man alltså från den bofasta småbrukarens sida hade en rad gemensamma angelägenheter och affärer med vintertid anländande samer – en mycket stor roll; för en del familjer kan det bokstavligen ha varit fråga om liv eller död. Paradoxalt nog låg redan, med risk för att låta marxistisk, vid denna tid fröet till verdde-systemets och skötesrenditots senare undergång i de goda och lukrativa relationer som så småningom utvecklades (ej sällan, noterar vi, kring tiden 1870-1930); på det viset att de snart nog började nära avundsjuka på andra håll.

Perioder i ett längre historiskt perspektiv

Cirka 1936-1949

Nu märks mest dislokationerna från Karesuando; den massnedslaktning av ren som KB verkställt kring 1933-34 verkar ge utslag i allmänt färre kustflyttningar 1936/37-1939/40, och genom större delen av 1940-talet för Nordmaling. Också klimatet får skyllas renminskningen under 1930-talets första hälft; töiga och besvärliga vintrar är legio hela denna tid.

Fokus dagens Nordmaling

Efter ett ganska långt uppehåll 1937-1945 sker flyttningar till Nordmaling samtliga vintrar fr o m 1945/46 t o m 1950/51, tre efter Lögdeälven och minst lika många till Öreälven. De förra noteras 1947/48, 1948/49 och 1950/51; de senare senvintrarna 1946, 1948 och 1949.

Följande ytterligare faktorer menar vi ledde till ett minskat nyttjande av kustbete i Nordmaling ca 1937-1945 och 1946/-48/-49/-55/-57-1966:

Klimatologiska: 1930-talets mildvintrar: nu kunde/behövde man ej flytta till kusten; snön räckte ej till att forsla rajder per med eller skida på – och betet räckte ofta till längre upp.

Ekonomiska: Lokala bestämmelser, som t ex förbudet att sälja kött under bar himmel i Härnösand. Torkel Larsson Kroik visar, att avsalu- eller marknadsaspekten då var klart utslagsgivande ifråga om vinterflyttningarna. Ytterst bör också den internationella ekonomiska krisen kring åren 1929-32 i kombination med mildvintrarna samma tid ha lett till renskötselns mindre omfång.

Ekologiska: Minskade renhjordar från 1920-talet: ehuru uppgång däremellan är 1948 samtliga byar utom Ran nere på samma låga siffror igen. När dislokerade nordsamerna 1927-30 ökade renmängden återupptogs kustbetet. 1940- och 1950-talets hjordar var annars på många håll små nog för att mittlandets bete skulle räcka; med undantag för Ran, som ofta for till Umeå och Nordmaling under 1940- och 1950-talen, någon gång tillsammans med Umbyn. Den ekologiska aspekten är dock ej på långt när till fullo utredd.

Storpolitiska: Andra världskriget innebar färre långflyttningar; gäller såväl Norgeflyttningarna sommartid som kustflyttningar inomlands om vintern. Dock tycks man de tre vintrarna från 1941 till 1943 ha angjort den svenska kusten.

Interna/sociala: Med 1928 års renbeteslag avskaffades lappskatteländen; på sikt splittrades härigenom flyttgrupper. På de flesta håll inom samiska områden ledde detta till kustflyttningarnas upphörande – men i de bägge nordligaste länen kunde följden lika gärna bli tvärtom på sikt, generellt beroende på tillskottet av nordsamer; men även andra specifika och mer spontana orsaker kunde finnas med.

Under denna period tilltar inflytandet i Västerbotten av nordsamernas (tvångsförflyttade, eufemistiskt: dislokerade); vars extensiva renskötsel ånyo flyttar ner betet till Bottenhavet. De första familjerna kommer runt 1927; flyttningar av nordsamer är t ex Partapuolis till Vännäs i början och mitten av 1930-talet; Ommas till Nordmaling 1935/36 samt Baers 1948/49, 1950/51 osv.

Cirka 1949-1972

Moderniseringen: Man åker tåg till vinterlandet. Att tormjölken kom cirka 1950, innebar att man ej behövde ha nära till affär om vintern. Till detta frågor (för stor för denna rapport) om ingrepp i skog och vatten; järnvägsbyggen och ökad motortrafik, turism m.m.

Fokus dagens Nordmaling

Bland konkreta ingrepp i Nordmalingsbetet nämns skogsbruket, ökad motortrafik samt Olofsfors flygfält. Därtill kommer renminskningen; som var betydande med bottennivåer uppmätta kring år 1948. Att så flyttningarna till Nordmaling ej heller under 1950-talet riktigt kommer igång, utan bara förekommer sporadiskt, beror på det s k systemskifte som inträdde redan efter 1937.

Cirka 1972 – 2003

Ingen sammanfattning; myckna flyttningar, ligger utanför studerade tiden.

I det fjärde kapitlet, om betesplatser m.m., finns en sammanställning med ortnamn på lapp- och ren i dels i Nordmalings socken, dels utanför Nordmalings socken men i närområdet (sid 173 och 174). Peter Ericson kommenterar sammanställningen på följande sätt. ”Antalet renskötselrelaterade namn i Nordmalings terrängnamnsflora är uppseendeväckande många. Vi känner ingen annan socken med fler än tjugo namn.”

Den sammanfattande diskussionen i detta kapitel lyder som följer (sid 180 och 181).

Populäraste betesplatser 1822-2002

Malingen mellan Bergsjö-Klöse till Lögdeå-Aspeå har noterats vid ett flertal tillfällen, oftast på 1700- respektive 1900-talet (speciellt 1920-30, 1958-2002); Småbrännorna-Mullsjö-Torrböle-Hallen-Örsbäck-Brattfors-Långed-Håknäs-Öre-Järnäs är ett stråk och ett betesområde fullt jämförbart med Malingen ifråga om täthet i besök. Måhända upptogs området senare (kanske t o m flera hundra år senare) men det har besökts desto mer regelbundet. Orrböle-Stavsjöholm-Sunnansjö är ett stråk med olika varianter, som getts omdömet att samerna med renhjordar kom ”regelbundet varje höst”; till varianterna hör en östlig variant till Djupsjö-Baggård/Ledusjö, en västlig över Lappkåta-terrängnamnen norr om Stavsjöholm, ej sällan mot Toböle och vice versa. Härtill kommer historiskt Hörnsjö västra med Brattsbacka och Hörnsjö västra med Gräsmyr västra; i det första fallet har skogssamiska Ella Olofsdotter med släkt varit huvudnyttjare kring 1800; i det andra är det trägna Vännäs-Pengsjösittare som genom århundraden har anlänt hit. Det området besitter faktiskt en kontinuitet i renbete från skogssamer och in i senare tiders fjällsamer: förefaller möjligen lite mindre välbesökt de sista decennierna.

De i hela socken bäst hävdvunna betesområdena i såväl ett historiskt perspektiv som i ett modernare 1900-tals dito är västra och nordvästra flikarna av Nordmaling; synnerligast området mellan Tallberg och Mjösjö och i ännu högre grad trakten av Brattsbacka, Bjärten samt Fällfors – tillika trakterna kring Gräsmyr, Mullsjö, Torrböle. Detta motsäger dock ej att man nyttjat större delen av socknen väsentligen utan längre uppehåll än tjugo år.

Det finns ett antal mer avgränsade områden; såsom Nyåker – Nordsjö (på senare tid: Vilhelmina norra) Tallberg (”början av 1960-talet”?), Hummelholm (av och till, t ex tidigt 1900-tal) och inte minst Stenberg: platser där tidtals – kanske någonstades under mycket lång tid) favoritland hittats.

Till sist nyttjades av Lars Larsson i det sena 1700-talet de östliga stråken mot Hörnefors sammanhängande myrsystem, tidtals samma stråk som Mullsjö-Torrböle-Hallen osv ovan.

I det avslutande sjätte kapitlet av utredningen redovisar Peter Ericson följande slutsatser (sid 211-213).

Vid själva ingången till 1700-talet syns renskötsel här. Källäget avspeglar med förmerade samer/lappmän/lappdrängar ett verkligt skeende: renskötseln går från 1720-talet in i en i rejäl och – jämfört med t ex jordbruket – ganska stabil högkonjunktur. Framemot 1750-talet är rennäringens blomstring ett historiskt och – idag också, ej minst efter Bottniabanans undersökningar i Lill-Mosjön, Mosjö och Bjästamon 1999-2002 – ett arkeologiskt faktum. Om denna högkonjunktur råder konsensus bland sameforskare (märk t ex Fjellström 1985, Westerdahl 1986, Lundmark 1982 och 1997, Kvist 1989, Sköld 1992, Amft 1999, Nordin 2002). Den avspeglar sig i ett diversifierat samiskt näringliv ej minst efter kusterna. Renskötseln går bra. Riksantikvarieämbetets undersökningar utefter Bottniabanan liksom sistlidna sommars (2002) arkeologiska inventeringar i Hälsingland synes bekräfta detta; tio härdar inom en fyramilsradi från Örnsköldsvik tolkas nu som samiska, vi kallar det toppen på ett isberg.

Det under senare hälften av 1700-talet tilltagande antalet terrängnamn med samisk anknytning ger bilden av en socken med livliga samiska näringar, synnerligen renskötsel.

Före 1822 drevs lokal renskötsel i östra Nordmaling av Lars Larsson; och av Ella Olofsdotter i trakten kring Brattsbacka-Hörnsjö-Långvattnet i norra Nordmaling (till cirka 1800). Vid denna tid ägde sockenlappar renar. Ella och Lars ägde vardera dryga dussinet renar.

Vinterflyttningar är belagda 1822/23, 1823/24 och 1824/25; indikerade 1825/26 samt cirka 1830. Trakten är då full av samer; bofasta, passerande från närområdet samt

flyttande fjällsamer. Runt 1850 har ej vinterflyttningar till Nordmaling belagts, men väl lär då Arnäs/Gideå/Trehörningsjö-vinterbetet gå in i vår socken – liksom ett Sorselesamiskt flyttstråk över sydöstra kustdelen av Ume socken fortsätter in i. Dokumentationsläget 1800-2000 är alltså sämst 1839-1866. Processen där skogs-samer blir fjällsamer har vi kallat pastoralifieringen.

Från 1866/67 till 1972 (2003) finns många och täta belägg för samiskt vinterbete i Nordmaling; Vilhelminasamer, från Vardoffjäll, är mest i trakten 1865-1885; därpå mer Umbyn. Från 1870 utvecklas i Pengsjö ett verdde-system med ömsesidigt utbyte (främst av Gran och Ran); varunder bete bedrivs där, kring Lövås i Vännäs socken samt Hörnsjö och i Torrböle-Örsbäck i Nordmaling. Kring Hörnsjö antyds också, kontinuerlig renskötsel redan 1830-40. Betesplatserna ex 1840 och i dag är i stora drag desamma: de flesta byskogar i västra och östra delarna av socknen nyttjades.

Lappbyarna som står för det i vår rapport dokumenterade nyttjandet är Vilhelmina (norra), Gran, Ran och Umbyn; de förstnämnda har mindre betesfrekvens för sina renar i socknen under 1900-talets första hälft, men återkommer då Gran försvinner från arenan. Ran och Umbyn är här de mest kontinuitiva lapp-samebyarna. Vapsten kommer igen 1966/67. Idag betar Ran, Umbyn och Vapsten; tidtals Vilhelmina norra och i SO Byrkije reinbeitedistrikt. Alla har tilldelade områden; gemensam betesarea finns mellan Tallberg-Nyåker-Orrböle. Nedom E 4 betas numera sällan; men händer ibland. Vilhelminas återkomst liknar Vapstens; men de förra ånyostartade redan i slutet av 1940-talet.

Intensiva kustbetestider i mitten av 1900-talet är 1946-1955, frånvaro av eller glest bete märks 1937-45 liksom 1957-67 (dock med fortsatt bete efter Lögdestråket bl a 1963/64).

Samer från Lycksele, Sorsele-Ammarnäs, Tärna och Vilhelmina har mellan 1822 och 1972 (2002) samfällt nyttjat vinterbetet i Nordmaling årligen eller i stort sett årligen med undantag för åren mellan ca 1827 och 1848, då flyttningarna skett med lite längre mellanrum, liksom med färre renar 1936-67 och perioder 1936-45 samt

1957-67 och ett bete som ej synes gå till havsstranden; på ett sätt som torde motsvaras av den juridiska termen urminnes hävd. Betet har varit reservbete, och principen först-till-kvarn har ofta gällt.

Vilka lapp-samebyar som nyttjat respektive område och flyttstråk har skiftat med tiden; då det handlat om ett reservbetesland har först-till-kvarn principen ibland gällt; detta tycks avspeglar sig i dagens rätt stora (med skiftande kvalitet och åtkomlighet på betet) gemensamhetsområde mellan Klöse och Tallberg resp Nyåker/Norrfors. Sådana områden fanns förr i sydligare vinterland; för västerbottenssamerna i princip var förr hela Höga Kusten upp mot Skags udde ett sådant gemensamt vinterland, vilket de södra Vilhelminasamerna delade med Frostvikens, liknande status tycks t ex

Medelpadssocknarna Hässjö, Tuna och Alnö, möjligen också Attmar och Njurunda ha haft.

Konventionsbetesområdet – d v s hela den sydöstra delen av Nordmaling, från Bergsjö-Klöse-Toböle och ända nedtill Öresund och Kronören, lär bli undandraget den sedvaneprocess vartill denna rapport är författad. Det torde ligga orörbart för svensk inrikes lagstiftning; då ett internationellt traktat styr markanvändningen där. De svenska-norska renbeteskonventionerna kom 1919, men faller åter på Lappkodicillen 1751 och ytterst på traktaterna 1905, 1814, 1645 och 1570.

Antalet flyttningar respektive uppehåll pågår i ett överlag rätt jämnt flöde synbart och belagt 1866-1972. Under perioden 1937-1966 pågår en strukturell förändring, systemskifte, på så vis att huvudlanden förskjuts någon dagsmarsch in i landet. Detta innebär dels att man vid nyttjande av Nordmalings reservbete ej kommer lika långt ned som före 1937 och efter 1966/67, dels att färre renar medtas vid flyttningar. Antalet vintergrupper kan dock fortsatt vara ganska många, t ex 1947/48, 1948/49 liksom 1954/55 kan det vara uppemot tre sådana i Nordmaling samtidigt.

Att på detta sätt fastställa pauser i betet för varje plats är vanskligt, farligt och irrekommendabelt: det har heller ej ålagts oss. Vi har dock sökt illustrera detta och

beteskontinuiteten med kartor. I den första figuren lyfts också fram bakgrund till varför uppehållen på vissa håll är längre (det handlar om rena fysiska hinder).

Nordmalings kustbete för fjällsamer utsätts för dubbel påverkan av den internationella storpolitiken från 1570 (Norge) och 1852 (Ryssland-Finland); på så vis försiggår för det första ännu efter 300 (500?) år bete i Malingen och för det andra återkom kustbetet med nordsamerna, flyttade till följd av gränsstängningar på Nordkalotten, under de eljest vad renantalet beträffar glesa flyttningsvintrarna på 1940- och 50-talen. Man får dock ej låta detta skymma det faktum att en del av Nordmalings betesnyttjare också under mitten av 1900-talet (förutom Baer, Omma, Utsi och Partapuoli) hetat Persson, Vinka och Andersson, d v s har inte varit nord- utan sydsamer (umesamer bör vara ett bättre ord).

Angående renskötsel i det aktuella området före ikrafrädandet av 1886 års renbeteslag har samebyarna i huvudsak anfört följande.

I Lars Levi Laestadius, Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodlingar i lappmarken, år 1824 (aktbilaga 243), sid 81 lämnas en beskrivning av samer.

Avsnittet lyder.

I anseende till vitae genus pläga Lapparne indelas i 5 slag. 1:mo Fjell-Lappar. Deras nomadiska bana året om är mellan Norrska hafvet och Bottniska viken. Om sommaren vistas de på högsta fjellryggen och i Norrska skärgården. De kallas på Lappska språket Pajelahah. 2:do Half-Fjellappar, på Lappska Kärohah. De flytta under värsta myggåtet och hettan till fjellen, men vistas för öfrigt höst och vår omkring skogsbrynet, och om vintern i det skogiga Lappland. 3:o Skogslappar, på Lappska Vuowdekah, bo både sommar och vinter i det skogiga Lappland. De hafva större renar än de förra. 4:to Fiskar-Lappar, på Lappska Jaure-Gadel-Sameh, hvilkas lefnadssätt jag beskrifvit, samt 5:to Fattig-Lappar, på Lappska Häjoh, som öfva tiggeri både i Norrige och Sverige. Hit höra äfven Socken-Lappar, det vill säga rackare och rackardrängar, hund- häst- och kattflåare m.m.

I Kungliga Utrikesdepartementets betänkande avgivet av Svensk-Norska Renbeteskommissionen av 1964, sid 60 och 61 (aktbilaga 246), finns en genomgång av den historiska utvecklingen.

Av stor betydelse för renskötselns senare utveckling är kolonisationen av lappmarkerna och avvitrningen inom dessa. Lapparna torde ursprungligen ha förfogat över hela landområdet från fjäll till kust i norra Sverige. Efterhand trängde emellertid odlingen fram norrut efter kusten och lapparna trängdes alltmer tillbaka till inlandet. Från 1600-talet börjar kronan uppmuntre kolonisation även i inlandet, framför allt i avsikt att, sedan vissa mineralfyndigheter gjorts, främja skogsbruket där. Genom skattelättnader och andra förmåner lockades nybyggare till lappmarkerna. Frågan fick sin rättsliga reglering i olika författningar, utfärdade av Kungl. Maj:t; såsom plakaten den 27 september 1673 och den 3 september 1695 samt reglementet den 24 november 1749, det s.k. lappmarksreglementet.

Kolonisationen medförde olägenheter för lapparna men också stridigheter mellan nybyggarna och de sedan gammalt bofasta kustlandsbönderna. Ett behov gjorde sig därför gällande att fastare bestämma gränserna för lappmarkerna. År 1671 föräntades en ekonomisk besiktning för fastställande av en gräns mellan Lappland och kustlandet. Efter det frågan på nytt behandlats, bl. a. i lappmarksreglementet, blev lappmarksgränsen i sin helhet uppgången på 1750-talet. Gränsen drogs i huvudsak i den östra utkanten av lappskattelanden, alltså de områden till vilka lapparna hade obestridd nyttjanderätt.

Den fortgående kolonisationen inom de stora lappmarksvidderna framtvungade under 1800-talet en närmare gränsdragning mellan nybyggarfastigheterna och kronans domäner. Detta skedde genom särskilda avvitrningsförrättningar. I samband därmed förordnade Kungl. Maj:t för första gången den 13 december 1867 att, för skyddande av lapparnas och nybyggarnas ömsesidiga rättigheter och till förebyggande av att nybyggen anlades i trakter helt och hållet otjänliga för kultur, en provisorisk gräns skulle bestämmas mellan den egentliga fjällbygden och den till odling tjänliga delen av Norrbottens och Västerbottens lappmarker. Föreskrift om en sådan gränsdragning

upprepades i stadgan den 30 maj 1873 om avvitrning i nämnda lappmarker. Denna odlingsgräns har sedermera blivit definitivt uppdragen.

Syftet med odlingsgränsen var att åt lapparna förbehålla trakterna ovanför densamma. Detta har ej helt kunnat förverkligas. Bortsett från de stora bebyggelsecentra som vuxit upp i anslutning till gruvfyndigheterna i Lappland har ett stort antal spridda bosättningar kommit till stånd även ovan odlingsgränsen.

I 1873 års avvitrningsstadga reglerades för första gången lapparnas betesrättigheter närmare. Sålunda föreskrevs att lapparna liksom dittills skulle vara berättigade att för sina renhjordar begagna bete å all skogsmark inom lappmarkernas dåvarande område, dock å enskildas skogar nedom odlingsgränsen endast vintertiden. I den mån det var nödigt för betesrättens utövande skulle de dessutom äga att till husbehov begagna skogen. Vidare ägde de att inom de delar av lappmarkerna, som låg nedanför odlingsgränsen, under varje tid av året använda sådana områden som av staten upplåtits till särskilt bruk av lapparna under benämningen renbetesland, lappskatteländ eller skattefjäll. På andra marker än de nu nämnda hade de icke rätt att vistas under sommaren. Om vintern ägde de däremot vistas och flytta därutanför såsom de av ålder gjort. Ehuru bestämmelser härom saknades ansågs lapparna på grund av sedvanerätt äga utsträcka sina flyttningar vintertid ned inom det norrländska kustlandet.

Den nu skildrade utvecklingen avser Norrbottens och Västerbottens län.

Rådmannen Christer Ganelind, sekreterare i Svensk-norska renbeteskommissionen, har i promemorian Reglering av gränsbetestrafiken mellan åren 1751-2004, sid 10 och 11 (aktbilaga 252), belyst Lappkodicillens betydelse. Christer Ganelind anför.

Lappkodicillen reglerade samernas flyttningar mellan Sverige och Norge från år 1751 fram till år 1883. Därefter har mer detaljerade bestämmelser gällt genom gemensam svensk-norsk lagstiftning och speciella renbeteskonventioner. Dessa regelverk har inte inneburit att lappkodicillen blivit uppsagd. Lappkodicillen har i stället överflyglats av

tidsbegränsade konventioner. Först kom en gemensam svensk-norsk lagstiftning år 1883 som ersattes av renbeteskonventioner åren 1905, 1919, 1949 och senast 1972. Dessa detaljerade bestämmelser har inneburit att svenska samernas rätt till renbete i Norge beskurits kontinuerligt. Nu gällande konvention från år 1972 gällde ursprungligen fram till april 2002 men har förlängts fram till och med april 2005. Det kan konstateras att sedvanerättskriteriet var styrande för gränsbetestrafilken mellan åren 1751-1922.

Enligt 13 och 14 §§ i Lappkodicillen skall flyttsamerna betala hyra för uppehållet i grannlandet. Hyresreglerna skall ses som en ersättning av den beskattning som varje stat tidigare utsatte samerna för.

Historikern docent Lennart Lundmark, som samebyarna anlitat som sakkunnig i målet, har i ett utlåtande belyst vissa förhållanden i renskötseln i äldre tid (aktbilaga 272)

Lennart Lundmark redovisar sina slutsatser och kommentarer på sid 26-28 i utlåtandet, enligt följande.

Ovanstående utredning har visat att lappmarksgränsen inte kom till för att hålla samerna och deras renar från kustlandet. Den har också visat att det inte finns några belägg för ett generellt förbud för självförsörjande nomadiserande samer att vinterbeta sina renar i Norrbottens, Västerbottens och Ångermanlands kusttrakter innan de fick lagstadgad sedvanerätt 1886.

Fastighetsägarna har ifrågasatt rätten till vinterbete med stöd av förordningar som utfärdades av Kungl. Maj:t under 1700-talet. Så skall till exempel författningen 1723, förordningen 1748 och kungörelsen 5 maj 1757 utvisa ”skyldighet för samer att hålla sig inom lappmarken”. Som visats i det ovanstående är detta inte korrekt. Förordningarna gällde tiggarlappar och de sockenlappar som inte hade laga försvar.

Vidare hänvisar fastighetsägarna till en förordning från 19 januari 1757. Den handlar bara om samer som anlitas som fiskar- eller skeppsdrängar. En kungörelse den 5 maj 1757, som fastighetsägarna också hänvisar till, är helt ovidkommande eftersom den inte har med samer att göra. Den vänder sig mot att så många svenskar söderifrån har sökt sig till Västerbotten för att ta upp nybyggen efter utfärdandet av 1749 års nybyggesplakat. De förbjuds göra detta. Till dess de skaffat sig tillstånd skall de ”hålla sig stilla och förbliva vid sin hemvist”.

Fastighetsägarna ifrågasätter också vinterbetesrätten utifrån det faktum att bönderna och byarna slog vakt om sina ägor och allmänningar, särskilt efter avvitrningen och laga skiftet. I dessa frågor har Maurits Nyström yttrat sig. Hans sakuppgifter är korrekta men ovidkommande. Den stränga bevakningen mot intrång på markerna gällde endast mot andra bönder, olaga nybyggen, backstugusittare och dylika. Det finns inga belägg för att den skulle ha gällt samer. Nyström avstår också klokt nog från att nämna orden same, lapp eller renar i sitt utlåtande. Som visats i det ovanstående finns ett flertal belägg för att flyttsamer haft tillåtelse att beta sina renar på bondejord (med eller utan lega) under 1700-talet.

Fastighetsägarna hävdar att nyttjande mot avgift inte kan ge upphov till urminnes hävd. Detta är en generell juridisk slutsats som får behandlas av sakkunniga inom det området. Vad gäller renbetet kan man utifrån en historikers synvinkel påpeka att kodicillen till 1751 års gränstrakat fastslog att samerna i Sverige skulle betala lega för renbetet i Norge. I den utredning av Christer Ganelind, som samebyarna åberopar, konstateras att ”sedvanerättskriteriet var styrande för gränsbetestrafiiken mellan åren 1751-1922.” Av detta bör man kunna dra slutsatsen att lega och en rätt grundad på urminnes hävd inte var oförenliga.

Samebyarna åberopar Ganelind också för att belägga att samerna från Sverige aldrig betalt lega i Norge. Det är sakligt korrekt. (Det finns bättre belägg i proposition nr 8, bilagan, Riksdagen 1871.) Frågan är dock om det är av någon vikt i sammanhanget. Det som har betydelse bör vara förhållandet mellan kodicillens stadganden och urminnes hävd.

För övrigt instämmer man gärna i Lennart Stenmans slutsats att uppgifterna om lega i Norrlands kustland ”är alltför spridda, för att jag skall kunna uttala mig om det var vanligt eller undantag att samerna fick betala arrende, då de befann sig på skatteböndernas skogar”.

Samebyarna hävdar att begreppet trakt till sin geografiska utsträckning är beroende av omfattningen av den aktuella sedvanerätten. Bevisning skall således inte föras vad avser belägg för renskötsel på de aktuella fastigheterna utan utgångspunkten är i stället att bevisning skall föras om förekomsten av renskötsel inom ett sådant område som efter förd bevisning får konstateras utgöra trakt i lagens mening.

Här ovan har visats att det bara förekommit en definition av vinterbetesmarkernas omfattning i renbeteslagarnas förarbeten, nämligen inför 1928 års renbeteslag. Där slår departementschefen fast att ”vad angår Västerbottens och Västernorrlands län torde kunna sägas att sedvanerätten omfattar länen i dess helhet (prop 1928, nr 43, sid 71). Han konstaterar också att ”det är en tvingande nödvändighet för lapparna att inom de för sedvanerättsområdet uppdragna yttre geografiska gränserna äga frihet att välja de för tillfället lämpligaste betesmarkerna”. Varken i renbeteslagarna eller deras förarbeten nämns att man kan dela upp sedvanerättsområdet i Västerbotten i smärre enheter, där urminnes hävd skall bevisas i var och en för sig.

Fastighetsägarna har hävdat att man kan göra en sådan uppdelning på grund av att det i prop 1886 nr 2, sid 3, står att samerna skall få ha rätt till renskötsel ned till kusten ”på somliga orter”. Här har fastighetsägarna försummat att ta reda på vilka betydelser ”orter” hade i äldre tid. Ordet kunde då ha en betydligt mer vidsträckt mening än i dag. Enligt Svenska Akademiens Ordbok (uppslagsord ”ort”, betydelse II. 3. b) var en av betydelserna ”större landområde som betraktas mer eller mindre som en enhet, landsdel, landskap. Som exempel ges bland annat ”Danmark, Tyskland och andra orter”. ”Ort” används i den betydelsen i 1671 års förordning om tiggarlappar. Där uppges att de har begett sig från ”Lappmarken till andra orter”.

I 1748 års stadga klagas över att samerna ”från Lappmarken sig begiva till andra orter”. För att ta ett exempel från 1800-talet kan nämnas att 1860 publicerades ”Orternas undervisning”. Det var ”en samling uppgifter i detalj om varje landskaps grundskatteförhållanden” (Nordisk Familjebok, Bd 20, sp 960, 1914).

Fastighetsägarna hänvisar även till sid 34 i prop 1886, nr 2. Där står att samebyarna flyttar ”nedåt vissa trakter af den sedan äldre tider beybyggda, närmare kusten belägna delen av Norrland”. ”Vissa trakter” skulle enligt fastighetsägarna innebära att inte hela kustlandet omfattades av sedvanerätten. Det gjorde det inte heller. Tveksamheter förelåg om den del av kustlandet som låg i Gävleborgs län, liksom om de kustområden som senare blev koncessionsområden i Norrbotten. Men det var aldrig någon tvekan om att hela kustområdet i Västerbottens län tillhörde sedvanerättsområdet.

Lennart Lundmark har behandlat de rättshistoriska frågorna i målet i ett yttrande med avseende på brist på källmaterial och slutsatser *e silentio* (aktbilaga 361). Han anför.

För att dra slutsatser om historien måste man ha ett källmaterial att bygga på. Det är en självklarhet. Har man inget källmaterial kan man inte dra några hållbara slutsatser. I det här sammanhanget är det till exempel ett problem att Kammarkollegiets norrlandsavdelning brann upp 1802 och att länsstyrelsens arkiv i Umeå råkade ut för detsamma 1888. Men sådant kan vi förstås inte göra något åt.

Men det saknas källmaterial även av andra anledningar. Det finns ovanligt lite administrativt källmaterial om samer, särskilt för 1800-talet. Det betyder att vi saknar en hel del av det källmaterial som historiker kallar kvarlevor, d v s material som genom sin blotta existens bevisar något.

Men när man sysslar mycket med material angående samerna märker man snart att de länge betraktades som ett slags marginalföreteelse i samhället. Det var inte så noga med att registrera deras göranden och låtanden. Dessutom var alla övertygade om att

samekulturen och tamrenskötseln snart skulle dö ut. Så varför ödsla bläck och papper på dem?

Några exempel. När kronofogdarna i Lappmarken levererar underlag för landshövdingarnas femårsberättelser skrivs sida upp och sida ner om nybyggesnäringarna, samerna nämns bara i förbigående om ens det. Dessutom betalade lappbyarna skatt som kollektiv, så det är bara byn och summan som är nämnd i källmaterialet.

Vid avvittringen i Lappmarken från 1873 och framåt undersöks nybyggenas villkor i detalj, men samernas renbete nämns bara i förbigående.

Länsstyrelserna var den myndighet som skulle övervaka renskötseln och samerna. I den mån deras arkiv finns kvar innehåller de väldigt lite om samer, medan andra näringar än renskötseln får stor uppmärksamhet.

Mot slutet av 1800-talet blir lappfogdarna de ämbetsmän som skall administrera renskötseln (och samernas liv med, för den delen). Lappfogdearkivet för särskilt Västerbotten är en sorglig historia. De årliga verksamhetsberättelserna skulle ha varit en bra källa för vad lappfogden gjort och sett och undersökt. Men de är i stor utsträckning försvunna för Västerbotten. Vart de tagit vägen är oklart. En del har lämnats till statliga utredningar och sedan försvunnit. Andra har ganska lättvindigt lämnats ut till intresserade tjänstemän för flera decennier sedan och aldrig återlämnats. Det verkar inte ha varit så noga med källmaterial som gällde samerna. Jag tror inte att det låg någon konspiration bakom. Man ansåg bara att samerna var en marginalföreteelse som snart skulle uppslukas av den svenska befolkningen.

Detta bör noteras när man ställer krav på att samerna skall förete skriftlig bevisning.

E silentio-slutsatser gäller källor som inte existerar. Men det kan också handla om källor som existerar och där man tycker att det borde stå något om renar, men inte gör det. Kan man då dra några slutsatser av vad en existerande historisk källa inte säger. Det här är ett problem som har diskuterats i hundratals år inom historie-

forskningen. Det är så gammalt att det till och med har en latinsk beteckning. Man talar om slutsatser "e silentio", d v s ur tystnaden.

De stränga källkritikerna menar att alla slutsatser e silentio är förbjudna inom historieforskningen. Det kan finnas så många anledningar till att något inte kommit med i en skriven källa att det är meningslöst att ens börja gissa. Det kan handla om de mest banala saker som att kungen fick tandvärk eller att bläcket tog slut. Och då är det meningslöst att börja med några djupsinniga spekulationer om varför detta och detta inte var med i skrivelsen och vilka politiska intriger som kan ha legat bakom.

Andra menar att man kan dra en del slutsatser e silentio, men då måste man med hundraprocentig säkerhet kunna visa att något har utelämnats av en och bara en bestämd anledning. Det är väldigt svårt, närmast omöjligt. Vad man än påstår är det nästan alltid möjligt att det finns en annan anledning till att en viss uppgift inte finns i källan.

Slutsatser e silentio är alltså antingen helt värdelösa eller också har de mycket svagt bevisvärde. De påstående som bygger på e silentio-resonemang behöver inte heller motbevisas. De faller så snart man kan göra troligt att tomrummet i källan kan ha en annan orsak. Och observera att det bara gäller att "göra troligt". Den som använder ett e silentio-argument har ju heller inte gjort annat än spekulerat i vad ett tomrum kan betyda.

Låt mig dra fram ett typiskt exempel på ett e silentio-resonemang i fastighetsägarnas inlagor. Det är Nils Erik Molins genomgång av bråk kring råhagar i domböckerna för Nordmaling. Där "har det aldrig förekommit någon lapp", för att använda hans ord. Men att det inte står något om samer i domböckerna behöver inte alls betyda att det inte finns några där. Varför skulle det skrivas om samer i domboken för att bönderna bråkar om hagar? Samerna hade väl inte med hagar att göra. Och samerna var där några veckor på vintern. Alltså inte på andra årstider "när man slogs om varenda strå", enligt Molin.

Det kan alltså finnas massor med skäl till att samer inte nämns i domböckerna för ett visst område. Man måste också komma ihåg att det som står i domböcker bara gäller sådant som kom upp inför tinget. Den fridsamma vardagen registrerar inte domböcker. Tänk om någon skulle skriva en historia om Umetrakten i dag och bara använda tingsrättens protokoll. Det skulle ge en ganska underlig bild av dem som lever här.

En viktig skillnad för en historiker är den mellan kvarlevor och berättande källor. Berättande källor har generellt mindre värde än kvarlevor. Men en källas beskrivning av något den uppmärksammat kan vara av växlande kvalitet. De utredningar som utfördes inför 1886 års och 1898 års renbeteslagar är av hög kvalitet och de bygger på mängder av uppgifter som samlats in av tjänstemän som var väl insatta i frågorna. Utredningen inför 1898 års renbeteslag reste rent av runt till berörda socknar och frågade ut befolkningen. Det är mer än vad utredningar i regel gör i dag.

Men termen berättande källa säger inget om hur vederhäftig källan är. Även en förbiresande, helt okunnig turist som sett en same i förbifarten är en berättande källa. Man måste alltså granska källans värde för de uppgifter man vill ha.

Här blir det en viktig skillnad den mellan positiva och negativa uppgifter. Om en trovärdig källa såg renar fanns det renar. Om en lika trovärdig källa inte såg renar så är det inte ett bevis för att det inte fanns renar i trakterna den vintern. Även om vi utgår från att källan talar sanning kan det finnas många anledningar till att den inte observerade några renar.

Här blir det alltså inte bara en fråga om att pröva källans trovärdighet. Man måste också undersöka underlaget för källans uppgifter. Vi skall komma ihåg att det handlar om vinterbete. Även om samerna hade sedvanerätt hade de ingen anledning att annonsera sin ankomst med pukor och trumpeter. Och de betade sina renar inne i något skogsparti under kallaste och mörkaste vintern då de bofasta hellre satt hemma i stugvärmen än strövade omkring i markerna. När man började göra skidutflykter i senvintersolen hade renarna redan dragit uppåt landet.

Därmed vill jag inte påstå att det skulle ha skett så fördolt att alla i bygden var ovetande om att det fanns renar där en viss vinter. Men det var ju inte heller alla i bygden som kände till det. Kanske var det rent av bara ett fåtal som höll reda på sådant. Och man kan fråga sig om det är just deras vittnesmål som är bevarade eller om det är just de som är intresserade av att vittna.

Ossian Egerbladh har också behandlat frågan om domböckernas innehåll i en skrift i Acta Bothniensa Occidentalis, Skrifer i västerbottnisk kulturhistoria 2, 1977, med titeln Människoöden i domböckerna (aktbilaga 423).

I förordet nämner Ossian Egerbladh att han gått igenom domböckerna från Lycksele tingslags häradsrätt för åren 1678-1777. Han fortsätter. ”Under dessa år hände det inte mindre än 1 445 gånger att någon same var inblandad i en rättegång vid Lycksele tingslags häradsrätt. Men inte en enda gång var det fråga om någon ovänskap mellan nybyggare och samer. Inga blodiga strider, inte ens ett litet slagsmål mellan en nybyggare och en same omtalas.”

Vidare har samebyarna angående renskötsel i det aktuella området i tiden efter ikraftträdandet av 1886 års renbeteslag i huvudsak anfört.

Det finns ett mycket intressant material för den här tvisten. Materialet har också utgjort ett viktigt källmaterial för Gränsdragningskommissionens arbete.

Samebyarna åberopar en skrift av Lars Rumar, som är antikvarie och biträdande sekreterare i Gränsdragningskommissionen, daterad den 24 april 2005 (aktbilaga 237, bilaga 9). Av skriften framgår.

Åren 1912-1913 genomfördes på statligt uppdrag en omfattande intervjuundersökning med samer i Sverige. Åt utredarna i Västerbottens län uppdrogs också att göra en bredare beskrivning av samernas förhållanden i länet, vilket resulterade i stencilerade Utredningar angående lappförhållandena inom Västerbottens län, 1913. I denna ingår

beskrivningar av flyttvägar för Vilhelmina södra lappby, Vilhelmina norra lappby, Vapstens lappby, Umbyns lappby, Rans lappby, Grans lappby och Malå lappby.

Beträffande Umbyns, Rans och Grans lappbyar nämns, att dessa under flenår nyttjar bete inom bland annat Nordmalings socken.

Delar av utredningen finns i Lars Rumar, Renbetesdelegationens undersökningar 1912-1916 (aktbilaga 237, bilaga 10).

Grundmaterialet till denna sammanställning är intervjuer under åren 1912-1913 med 211 samer inom hela renskötseområdet, varav 80 i Västerbottens län. Intervjuerna i varje län följde fasta frågeformulär.

Materialet finns också i Lappfogdens i Västerbottens arkiv Ö 7: volym 4, Utredningar angående lappförhållanden inom Västerbottens län, del I (aktbilaga 37, bilagorna 17 och 18) och i Lappfogdens i Västerbottens arkiv Ö 7: volym 5, Utredningar angående lappförhållanden inom Västerbottens län, Del II. (aktbilaga 237, bilagorna 19 och 20).

År 1946 faställdes byordningar för Rans, Umbyns och Vilhelmina norra samebyar (aktbilagorna 243-245). I byordningarna anges respektive bys betesområde. För Rans och Umbyns sameby framgår att betesområdena omfattar bland annat Nordmalings socken.

År 1947 gav Svenska Turistföreningen ut en handbok om det samiska fjället, författad av Ernst Manker, De svenska fjällapparna, Svenska turistföreningens förlag, 1947 (aktbilaga 237, bilaga 11). Manker beskriver (sid 480-497) de i målet aktuella samebyarnas betesområden.

Avsnittet har rubriken Lappbyarna av i dag. Bland annat följande uppgifter framgår.

Rans lappby (sid 485): Vinterland huvudsakligen området mellan Rusksele och Degerfors men vid behov ända ner till kusten och ut på öarna i kvarken.

Umbyns lappby (sid 488): Vinterland huvudsakligen sträckan mellan Stensele och Lycksele, norr om Ume älv, och mellan Lycksele och Granön, på ömse sidor om älven: vid behov ända ner till kusten i gränsområdet mellan Västerbotten och Ångermanland.

Vapstens lappby (sid 491: Vinterland Stensele och Lycksele socknar söder om Ume älv samt Örträsk socken och norra hörnet av Nordmalings socken.

Också för andra byar finns uppgifter om vinterbete vid kusten, nämligen Grans lappby (sid 481), Vilhelmina norra lappby (sid 494) och Vilhelmina södra lappby (sid 497).

I direktiven till den utredning som resulterade i SOU 1966:12 (aktbilaga 247) framhålls att med hänsyn till angelägenheten att förutsättningarna för en lönsam renskötsel av den storleksordning, som för närvarande förefinnes, icke försämrats torde vissa undersökningar framstå såsom nödvändiga. De undersökningar som bör göras är en fullständig inventering av de marker som nyttjas för renskötseln och om det finns skäl att nuvarande lappbygränser ändras, ett klarläggande av frågan på vad sätt åtgärder i vatten påverkar renskötseln, om ytterligare kronomark kan ställas till förfogande för renskötseln och om servitutsrätt mot ersättning i penningar kan erhållas å sådana kronan icke tillhöriga marker där rennäringen för närvarande icke må utövas, samt slutligen i vilken omfattning renskötselns lönsamhet kan förbättras genom tekniska anordningar och hjälpmedel.

Utredningen uttalar (sid 193) att den har registrerat samtliga under åren 1945-1960 utnyttjade renbetesmarker samt angivit utbredningen av de olika lappbyarnas betesområden på en karta, som medföljer betänkandet.

År 1978 avlämnade Lantbruksstyrelsen och Statens Planverk en rapport avseende rennäringen i kommunernas planering (Lantbruksstyrelsen och Statens planverk, rapport 44 del 5, 1978, 8, Rennäringen i kommunernas planering, aktbilaga 249).

Rapporten innehåller uppgifter om riktlinjer för minoritetspolitiken i Sverige, renskötselområdet, lappmarksgränsen, odlingsgränsen och renbetesfjällen, rennäringens organisation och rationalisering, renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge, gödsling, betning samt en kartredovisning.

Kartredovisningarna i betänkandet och rapporten stöder samebyarnas uppfattning om sedvanerättsområdet.

År 1983 pågick inte någon tvist om renbetesrätten vid Nordmaling, men frågan diskuterades vid prospekteringen av Klöse kraftstation, vilket framgår av civilingenjören Rune Hedéns brev, daterat den 14 november 1983, till advokat Theodor Sandgren (aktbilaga 237, bilaga 24).

Rune Hedén var anställd vid Scandiakonsult, Stockholm. Han var tekniskt biträde åt Theodor Sandgren i samband med prospekteringen av Klöse kraftstation. Brevet handlar om kraftstationens eventuella inverkan för Vapstens sameby.

I brevet nämner Rune Hedén: ”Nu skall väl sägas att Vapstensamerna vid åtskilliga tillfällen under senare år har utnyttjat betesmarker som ligger betydligt utanför de traditionella sedvanelanderna. Sålunda har åtskilliga renar funnits av och till i trakten av Bjurholm och även ända ner till kusten då mestadels i trakten av Nordmaling.”

Hedén uttalar också: ”Att all mark ända ut till kusten i närheten av Nordmaling är att betrakta som gamla samiska sedvaneland är däremot helt klart.”

I enlighet med slutbestämmelsen i den svensk-norska renbeteskonventionen från år 1972 beslutade de svenska och norska regeringarna att upprätta en gemensam kommission. Kommissionen, som antog namnet Svensk-norska renbeteskommissionen av år 1997, avgav sitt betänkande i maj 2001 (dnr. Jo 2001/2022, aktilaga 237, bilaga 21).

Det framgår följande av betänkandet.

Renbeteskommission har i sitt betänkande föreslagit en utvidgning av de områden i Sverige som får användas av norska renägare. Av intresse för Nordmalingsmålet är att kommissionen anser att Lögdeområdet i Nordmalings kommun utgör renbetesområde och föreslår att en ny konvention berättigar norska renägare vinterbete för deras renar i detta område. Kommissionen grundar sina ställningstaganden på en rapport från ett sakutskott som fick i uppgift att beskriva betesförhållandena i och i anslutning till mandatområdet.

På flera håll beskriver sakutskottet områden som ligger i eller i närheten av Nordmaling som renbetesområden.

Bilaga 1 sid 205: ”Samebyn (Rans) har tillgång till både inlands- och kustbete vintertid, vilka nyttjas årligen.”

Bilaga 1, sid 211 f: ”Vinterlanden (Vapstens) sträcker sig från i höjd med Lyckesele till Nordmaling vid Bottenvikskusten. Vintertid hålls renarna i en grupp men kan vara uppdelade i två till tre grupper. Samebyn har tillgång till både inlands- och kustbete vintertid.”

Renbeteskommissionen anser också Vännäs och Bjännberg vara konventionsområden. Den menar att konventionsområdena Vännäs och Bjännberg ligger inom samebyarna Ran, Umbyn och Vapstens samebyars områden och detta grundar sig på vad som framkommit vid sakutskottets utredning. Av kartor framgår att samtliga dessa samebyars vinterland anses sträcka sig hela vägen till kusten.

Bjännberg tillhör Umeå kommun och ligger cirka 20 km nordost från orten Nordmaling. Av sakutskottets redovisning av sin utredning om olika betesförhållanden framgår det att man utgått ifrån att området använts av samer för vinterbete. Området används enligt kartor av Umbyn och Vapsten som vinterbetesområde.

I samband med en redogörelse av sakutskottet om driftsförhållandena i Umbyn anförs att vinterlanden nyttjas från slutet av november till april och att samebyn har tillgång till både inlands- och kustbete vintertid (bilaga 1, sid 209).

Enligt sakutskottet omfattar Vapstens vinterland hela Nordmalingområdet. Delar av konventionsområdet Bjännberg faller inom Vapstens vinterland.

Det finns också andra utredningar som visar sedvanerättsområdet och renbete vid kusten vintertid.

I en sammanställning av rennäringens riksintressen (antagna av Länsstyrelsen i Västerbottens län och Jordbruksverket 1990, tryckt 1995) avseende Ran sameby, Umbyn sameby, Vapsten sameby och Vilhelmina Norra sameby (aktbilaga 237, bilaga 22) finns områdesbeskrivningar för ovannämnda samebyar.

I Markanvändningsredovisning från Länsstyrelsen i Västerbottens län, 1995 avseende Umbyn sameby, Vapsten sameby och Vilhelmina Norra sameby (aktbilaga 237, bilaga 23) redovisas byarnas betesområden.

Umbyns samebys gränser och betesområden redovisas, bland annat följande i fråga om den del av byns betesområde, som är belägen nedom odlingsgränsen. ”Nedom lappmarksgränsen omfattar den, ehuru ej fullt ensam, området mellan Vindelälven och länsgränsen mot Västernorrland ner mot havsgränsen, således socknarna Bjurholm, Nordmaling, Degerfors, Vännäs och Umeå.”

Angående Vapstens samebys gränser och betesområden redovisas, bland annat i fråga om den del av byns betesområde, som är belägen nedom odlingsgränsen, att området

omfattar i huvudsak Stensele och Lycksele socknar söder om Ume älv samt Örträsak socken.

Vidare har samebyarna åberopat ytterligare ett antal kartor, till styrkande av att sedvanerätt till vinterbete med ren föreligger på de nu aktuella fastigheterna.

Vid genomgången av de åberopade kartorna har samebyarna åberopat en beskrivning och bedömning av de kartor som använts av Gränsdragningskommission (aktbilaga 422). Beskrivningen och bedömningen har utarbetats av Lars Rumar.

Samebyarna har härvid anfört.

Karta 1914, Flyttningsvägar, knuten till Renbetesdelegationens 1913 arkiv (aktbilaga 237, bilagorna 25 och 26).

Kartan är en bilaga till de tidigare nämnda intervjuundersökningarna 1912-13, som botanikerna Erik Bergström och Claes Österberg, vilka senare blev lappfogdar i Västerbottens respektive Norrbottens län, utförde tillsammans med fil mag Hugo Jonasson.

Lars Rumar bedömer att sakkunskapen bakom kartan är stor och att den har stor trovärdighet för den tid den tillkom i och anför: ”Så gott som alla samer vittnade om att det endast var under flenår som de flyttade ned till kusten. Särskilt områden i södra delen av länet från trakterna norr om Umeå ned till Husum i Grundsunda socken i

Västernorrlands län användes. Enligt kartan flyttade en grupp från Rans sameby årligen till trakten av Lövånger. Det torde ha varit ett tillfälligt förhållande. Länsman i Lövånger uppgav i ett remissvar 1893 att orten inte oftare än ungefär vart femtonde år besöktes av samer. Det bestyrker att kustbetena i länet som helhet var att beteckna som flenområden.”

Karta 1914, Betesområden, knuten till Renbetesdelegationens 1913 arkiv (aktbilaga 237, bilagorna 27 och 28).

Kartan har samma underlag som föregående karta. Lars Rumar anmärker att samerna på några enstaka undantag när uppgav, att det endast var under flenår som de flyttade med sina renar ner till kusten, och att den gränslinje som dragits mellan ordinarie vinterbetesområden och flenområden inte får betecknas som exakt.

Karta 1919, Renskötselns utbredning i Sverige (aktbilag 237, bilagorna 29 och 30).

Kartan finns bland annat som bilaga till 1919 års lappkommittés betänkande. Den har upprättats av Erik Bergström. Lars Rumars bedömning är följande:

Erik Bergströms indelning stämmer överens med den karta han utarbetat för Västerbottens län. I 1919 års karta kom han att göra en fördelning på flenområdena som inte återfinns på denna karta. Denna fördelning låg senare till grund för de byordningar som länsstyrelsen fastställde 1946. De gränser som fastställdes i byordningarna har dock aldrig varit avsedda att uppfattas som absoluta. Ernst Mankers karta visar på helt andra indelningar. Eftersom kartan är tryckt och har använts vid så viktiga sammanhang som konventionsförhandlingarna med Norge och som bilaga till 1919 års lappkommittés betänkande (SOU 1923:51) är det lätt att tillskriva den större trovärdighet än andra kartor. Det finns ingen grund för det. När det gäller områden utanför Västerbottens län bör den användas med särskild försiktighet.

Karta 1945, Lappbyarnas betesområden från Ernst Manker, De svenska fjällapparna (aktbilaga 237, bilagorna 31 och 32).

Ernst Manker var intendent på Nordiska Museets samiska avdelning. Under hans ledning igångsattes på 1940-talet omfattande studier av samernas levnadsförhållanden. Kartan är en bilaga till Ernst Mankers utredning ”The nomadism of the Swedish mountain lapps”, 1951. Den avser förhållandena 1945.

Lars Rumar gör denna bedömning av kartan:

I Västerbottens län går samtliga samebyars betesområde ner till kusten bortsett från Vapstens samebys, vilket slutar vid Bjurholm. Fördelningen av vinterbetesområden är väsentligt annorlunda än hos Bergström, vilket visar hur svårt det är att rita in gränser för föränderliga vinterbetesmarker. Flyttlederna uppvisar ett ganska glest nät. Enligt kartan finns det t ex bara två flyttleder som gick nedom lappmarksgränsen i Västerbottens län. De går ner till Granö och Vindeln, medan inga leder går till andra välkända vinterbetesområden såsom runt Norsjö och Jörn, förmodligen beroende på att det mest var skogssamer som kom hit och deras flyttleder redovisar han inte. Inga leder i Västerbottens län går enligt Mankers karta ned till kusten. Däremot skriver Manker i sin bok om fjällsamerna att de vid behov flyttade med sina renar ned till kusten.

Den till SOU 1966:12 fogade kartan.

Lars Rumars bedömning av kartan är följande:

Underlaget var intervjuer som utredningen gjorde med samer samt en kartläggning av betets faktiska produktionskapacitet. Att utredningen skulle bygga på bestämmelserna i 1928 års renbeteslag innebar inte att den utgick från de sedvaneområden som anges i förarbetena till denna. Den utgick i stället från betesförhållandena "under ett normalt medelgott betesår". Utredningen tillskrev inte heller sina slutsatser evig giltighet. Den beräknades inte gälla mer än 15-20 år framåt i tiden. Utredningen sade uttryckligen att den inte avsåg att bestämma gränserna för sedvanemarkerna. Kartan kan därför inte användas i det syftet. Det hindrar inte att den tillsammans med andra kartor och skrivna källor kan bidra till att ge en bild av renskötseln åren närmast efter andra världskriget. Det måste betonas att kartan endast redovisar de mest produktiva områdena, inte de "svängområden" som ligger runt dessa och kan betas av renar när så behövs.

Lars Rumars granskning av kartor omfattar också den av fastighetsägarna åberopade Haars karta, som bifogats till 1883 års kommitterades betänkande. Om denna karta anför Lars Rumar:

Med streckade röda linjer har kartritaren velat lämna en bild av lappbyarnas områden. Linjerna tar i allmänhet sin början inne i Norge och går därefter i svepande bågar in över norra Sverige, där de vanligen slutar i trakten av lappmarksgränsen. Det finns ingen teckenförklaring som förklarar vad linjerna avser. Man är först böjd att tro att de avser flyttleder. Efterhand som man granskar dem blir man mer osäker. Linjerna har karaktären av en frihandsteckning och tar ingen hänsyn till terrängförhållanden. Att dalgångarna längs Umeälven och Vindelälven är klassiska flyttleder framgår inte alls. Välkända centralpunkter för flyttleder som Lycksele och Degerfors (Vindelns) socknar hamnar helt utanför. Med samma streckade röda linjer, fastän på tvären i nord-sydlig riktning, markerar kartritaren var skogssamer finns. De är ännu mer schablonartat gjorda och tecknaren anger inte ens några namn på samebyarna.

Den använda röstreckade linjen är emellertid densamma som för fjällsamebyarna. Det leder till tanken att linjerna inte avser flyttleder utan gränser mellan samebyarna. Så tolkade är fjällsamebyarnas områden öppna i båda ändar. Det innebär att linjerna inte anger någon slutpunkt för samernas flyttningar, vare sig västerut eller österut. Detta var ganska naturligt. Gränser mellan samebyar har egentligen aldrig kunnat dras på vinterbetesmarker, särskilt inte i äldre tid då flyttgrupperna var många och små och spred sig över ett stort svåröverskådligt område. Endast genom en sådan tolkning blir kartan begriplig som bilaga till lappkommitténs betänkande 1883.

Det är den inte annars. I betänkandet beskrivs nämligen hur många av samebyars vinterflyttningar gick ned till områden nedanför lappmarksgränsen, inte sällan ända ut till bottenhavskusten. Avsikten kan ju knappast ha varit att publicera en karta som vederlägger betänkandets egna ord. Man har nog anledning att ta fasta på betänkandets egna ord, att kartan skulle ge "en fattlig och åskådlig bild" av lapparnas områden. Få av riksdagens ledamöter torde ha haft någon klar bild

av vilka lappbyar som fanns och var de låg i förhållande till varandra. De behövde en karta till hjälp för att kunna orientera sig. Det fick de i form av denna enkla karta. När man idag använder den måste man göra syftet klart för sig. Den har aldrig varit avsedd att visa var gränsen för vinterbetet låg.

Samebyarna har även åberopat annan skriftlig bevisning än den ovan redovisade samt en omfattande muntlig bevisning. Samebyarna har även åberopat en videoinspelning om flyttvägar.

Fastighetsägarna

All mark norr om Uppland tillhörde Hälsingland. Ångermanland omtalas som landskap omkring år 1170.

Åtminstone sedan 1100-talet har det varit känt att Nordmaling varit bebyggt; sannolikt har kyrkobyggnader funnits länge i Nordmaling; nuvarande kyrka är från 1400-talet.

Kristnandet kan dateras till 1100-1200-talen. Nordmaling tillhörde Grundsunda församling.

Bebyggelsen skedde från kustbandet och därefter inåt landet.

Det finns tre medeltida urkunder från Nordmaling, Järnäsrevet från år 1430, Höknäsrevet från år 1490 och Lögdeårevet från år 1500.

Hälsingelagen gällde i området fram till år 1734.

Näringslivet i socknen dominerades av traditionellt jordbruk samt jakt och fiske. Efterhand med början av 1700-talets senare del uppkom viss industri såsom Olofsfors järnbruk, som fortfarande finns.

Byarna i Nordmaling nämns i skatte- och jordeböcker från 1500-talet.

Från 1590-talet skedde en fortlöpande finsk kolonisation i området. Ibland tog man upp nya nybyggen och ibland tog man över tidigare hemman som hade förfallit.

I mitten av 1700-talet såg fastigheterna inte ut som idag. Skogsmarkerna hade inga fasta gränser mot nästa by. För att råda bot på detta börjades avvittringen omkring år 1680.

Huvuddelen av nuvarande Nordmalings socken undergick avvittring åren 1765-1768. Skogen tilldelades byar eller hemman, så att man fick fasta gränser mellan byarna. Så gott som all mark torde ha kommit i enskild ägo. Det fanns en kronoallmanning i nordvästra hörnet av Nordmaling om cirka 1000 hektar samt även en kronoallmanning centralt.

Inom skifteslagen rådde delägarförvaltning. Skogarna betraktades som bysamfällad mark, och det rådde krav på byamännens tillstånd till i stort sett alla förekommande förfoganden. Detta gällde alltså generellt för all verksamhet åtminstone fram till laga skiftet; därefter rådde åtminstone inga formella hinder för en enskild markägare att upplåta rättigheter inom sin fastighet. Trycket på markerna var oerhört hårt. Även om områdena som kan användas för renskötsel var obebyggda, var kontrollen över markerna mycket stark. Detta gällde fram till slutet av 1800-talet då emmigration och industrialism innebar lättnad.

År 1870 hade laga skifte förekommit i de flesta byarna; i t ex Järnäs var dock skiftet klart redan år 1838. Efter laga skiftet var skogen inte längre samfällad för byn.

Enligt fastighetsägarnas uppfattning har det inte förekommit någon renskötsel i Nordmaling före tillkomsten av den första renbeteslagen år 1886. Detta framgår av den till 1883 års betänkande fogade kartan, Haars karta, vilket fastighetsägarna har påpekat redan i ansökan om stämning.

Det erinras även om att i SOU 1966:12 (aktbilaga 441) redovisades sedvanerättsområden som starkt överensstämmer med fastighetsägarnas uppfattning. Den till utredningen fogade kartan (aktbilaga 9) överensstämmer också med Haars karta. Inte heller denna karta visar någon renskötsel i Nordmaling.

Detsamma gäller betänkandet avgivet av Kungl Utrikesdepartementets Svensk-Norska Renbeteskommissionen av år 1964 (aktbilaga 442).

I detta betänkande beskrivs säsongsområdena för dåvarande lappbyarna Gran, Ran, Umbyn, Vapsten och Vilhelmina norra. Vinterlanden anges på följande sätt för respektive by.

Gran: Trakten av Gargnäs i Sorsele kommun, vid Rusksele norr om Vindelälven och trakten av Manjaur och Storsävarträsk i Degerfors kommun.

Ran: Vid Siksele och Manjaur, öster om Åmsele och i trakten av Maltträsk och Vindelån.

Umbyn: Mellan Blåviken och Lycksele norr om Umeälven och nedom Lycksele på ömse sidor av Umeälven ned till Ottonträsk.

Vapsten: Nedanför Inlandsbanan inom ett område ner till Örträsket, ibland till trakten av Övre Nyland vid vägen Fredrika-Bjurholm.

Vilhelmina Norra: Vardofjällgruppen – Lögdeälvens dalgång inom Fredrika socken. Marsfjällgruppen – inom Åsele kommun norr om Ångermanälven mellan byarna

Torvsjö i väster, Borgsjö i norr och Överrissjö i öster, så länge betet där räcker, därefter flyttning mot Yxsjö och Torvsjö eller, numera rätt sällan, till Överrissjö.

Ytterligare två kartor visar att renskötsel inte förekommit i Nordmaling, nämligen Westerdal, Om samer Nolaskogs, karta (aktbilaga 232, bilaga 8) och Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland, Fierde Samlingen om Ångermanland, 1780, karta, (aktbilaga 232, bilaga 9).

Fastighetsägarnas uppfattning är vidare att samiska familjehändelser har förekommit, men dessa samer har inte haft med renskötsel att göra. I Tabellverket finns inga uppgifter om renskötande samer i Nordmalings kommun. Tabellverkets folkbokföring för Nordmaling år 1805-1855 (aktbilaga 232, bilaga 20) innehåller uppgifter om samer i Nordmaling under de ovan angivna åren, fördelade på tre kategorier ”lappar som hafva Renhjord”, ”Lappar utan Renar” och ”Lappar, Kringstrykande och Vallhjon”; samer som har renhjord saknas.

Det har förekommit samer i Nordmaling i äldre tid, men inte i något fall är renskötsel belagd. Om renskötsel förekommit i Nordmaling har den inte varit av sådan omfattning som konstituerar renskötselrätt. Om renskötselrätt har förekommit har den förfallit eftersom för långa uppehåll har förekommit.

Angående den av samebyarna åberopade, av Peter Ericson utförda utredningen har fastighetsägarna anfört följande.

Det kan konstateras att i utredningen framförda påståenden om renskötsel i huvudsak bygger på uppgifter om samisk närvaro såsom födslar, dödsfall, förekomst av sockenlappar etc. Uppgifterna framläggs utan att det direkt visas att närvaron varit förenad med renskötsel, men samebyarna gör genom åberopande av dessa uppgifter gällande att varje uppgift innefattar förekomst av renskötsel.

Fastighetsägarna bestrider också generellt att uppgifter om personnamn och Ortsnamn kan tas till intäkt för att renskötsel förekommit. I sammanhanget får också hänvisas till att det vare sig i bestämmelser om skattläggning eller avvittningar finns något omnämnande av renskötsel i Nordmaling.

Till utredningens påståenden om renskötsel i Nordmaling redovisar fastighetsägarna följande inställning.

Vad gäller tiden före år 1751 gäller helt allmänt att renskötsel i den form som kan ge upphov till en sådan civilrättslig rätt till renskötsel som anges i rennäringslagen, inte bedrevs i södra delarna av nuvarande Västerbottens län före 1600-talet. Mot bakgrund av att samebyarna inte har åberopat förekomst av renskötsel i nuvarande Nordmalings kommun före 1700-talet, saknas anledning att överhuvudtaget gå in på tiden före detta århundrade.

Bouppteckningen efter Lars Larsson, Djäkneböle, skall visa att han haft renar. Uppgiften i bouppteckningen vitsordas i och för sig, men det bestrids att Larsson bedrivit renskötsel i den trakt målet gäller.

Den uppgift som finns om Ella Olofsdotter är att hon år 1802 i bouppteckning tecknades för 15-20 renar. Ur denna uppgift har samebyarna dragit slutsatsen att hon bedrivit renskötsel i Brattsbackaområdet. Påståendet om renskötsel bestrids.

I utredningen uppges att Ella Olofsdotter i slutet av 1700-talet fanns i området liksom andra samer 150 år tidigare, och 250 år senare när Baer-gruppen uppges ha kommit dit i början av 1950-talet. För det fall tingsrätten skulle finna det styrkt att det förekommit renskötsel vid nu aktuella tillfällen på angiven plats, är enligt fastighetsägarna uppehållen så långa att eventuell renskötselrätt vare sig kan ha uppkommit eller bestått.

Uppgiften om renskötsel i Salberg år 1904 vitsordas.

Det vitsordas även att det förekommit renskötsel i Brattfors år 1906 samt att renar passerat Orrböle och att en skock renar synts i Hummelholm samma år. Endast renförekomsten i Brattfors kan vitsordas utgöra renskötsel.

Det bestrids att det förekommit renskötsel i trakten av fastighetsägarnas fastigheter vid detta tillfälle.

Det vitsordas att det förekommit renskötsel i trakten en säsong kring Gräsmyr år 1925.

Det kan också vitsordas att det förekommit renskötsel vid Hummelholm och Torrböle vid något senare tillfälle under slutet av 1920-talet eller 1930-talet samt vid i vart fall ett tillfälle vid Brattfors och Långed kring år 1930.

Det vitsordas att renar drivits förbi Hummelholm, vid ett tillfälle, år 1957. Det bestrides att det förekom vad som kan anses som renskötsel vid tillfället.

Det vitsordas att renskötsel även förekom år 1970 i Nordmaling, och att det förekom på samma ställen år 1966.

De påståenden om renförekomst som är hänförliga till tiden efter år 1881 fram till 1940-talet och som kan knytas till Nordmaling, tycks vara dels renar i Rönnholm under 1880-talet, renhjörd i Orrböle och Hummelholm år 1906, 1915 i Brattfors, vintern 1924/25 vid Gräsmyr, 1927/28 eller 1928/29 mot Brattfors, 1935 genom Gräsmyr. När det gäller renskötsel efter 1940-talet fram till år 1972 påstås sådant ha förekommit vintern 1950/51 och 1952/53 längs Lögdeälven. Slutligen finns påstående om förekomst av renar år 1964 mellan Hynjelsböle och Ottjärn samt vid Tallberg 1967/68. Fastighetsägarna gör dock gällande att om renskötsel förekommit är förekomsterna av renskötsel alldeles för spridda i tid och rum för att man kan anse att renskötsel har förekommit i trakten av ålder. En förekomst av renar i exempelvis Rönnholm kan alltså inte ha betydelse för byar som Orrböle, Hummelholm och Gräsmyr.

Det kan sålunda konstateras att samebyarna inte företett någon bevisning som direkt anger var inom Nordmaling renskötseln bedrivits före år 1882. Även om tingsrätten på

grundval av uppgifter om födslar och dödsfall i förening med annan av samerna åberopad utredning, skulle finna visat att renbete förekommit i anslutning till de händelser som anges, bestrider sålunda fastighetsägarna att renskötsel förekommit i trakten av deras respektive fastigheter.

I inget fall vitsordas dock att uppgifter om födslar, dödsfall, dop, giftermål etc, innebär att renskötsel förekommit i sådan utsträckning att sedvanerätt uppkommit. Det bestrides också att renskötsel som må ha förekommit inom i utredningen angivna områden inom Norrbottens län, Västerbottens län, Västernorrlands län, Jämtlands län, Dalarnas län eller annorledes kan ha gett upphov till sedvanerätt till renskötsel på fastighetsägarnas fastigheter.

Samebyarna har åberopat ett mycket stort antal uppgifter angående födslar, dödsfall med mera ur kyrkoböcker. Uppgifterna är hänförliga, förutom till Nordmaling, till omgivande socknar och mer avlägsna orter i Västernorrland, Hälsingland, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Uppgifterna ligger till grund för påståenden om renskötsel i en mängd olika hänseenden.

Därtill kan som en sammanfattande inställning anges att fastighetsägarna inte ifrågasätter att av samebyarna angivna personer uppehållit sig på angivna platser i den mån uppgifterna vilar på direkta faktauppgifter såsom kyrkoböcker. Däremot bestrids generellt samebyarnas påståenden om att renskötsel bedrivits i samband med angiven uppgift, i den mån annat inte sägs. De påståenden som samebyarna lagt fram, som är grundade på slutsatser av uppgifterna, och på författarens egna slutsatser, bestrides i stort sett generellt.

Samebyarnas beskrivning av kommun- och länsindelningar under gången tid kan godtas liksom de redovisade ortsnamnen; dock accepteras inte i något fall att slutsatser om renskötselaktivitet kan dras utifrån ett enstaka ortsnamn.

Av samebyarna redovisade författningsbestämmelser rörande skyldigheter för samer att hålla sig inom lappmarken finns givetvis inte någon anledning att ifrågasätta; till

stor del åberopas de även av fastighetsägarna. Författningarna tillämpades av myndigheterna på ett sätt som måste ha haft avgörande betydelse för samernas möjlighet att nyttja markerna utan medgivanden från berörda byar och myndigheter. Det framhålles att de nu aktuella författningarna skall ses som ett led av flera författningar som innebar hinder för medborgarna att fritt röra sig i landet. Det fanns alltså bestämmelser som innebar att det rådde generellt förbud mot att byta vistelseort; dessa bestämmelser tappade sin mening först under liberalismens tidevarv på 1800-talet.

Fastighetsägarna ifrågasätter inte att skogsrenskötsel i äldre tider förekommit på sina ställen i kustlandet i Västerbottens län liksom i Västernorrlands län, men det bestrides att sådan skogsrenskötsel innebär rätt till att bedriva renskötsel i det avseende som anges i 3 § rennäringslagen. Sådan skogsrenskötsel framstår nämligen som stationär, medan renbeteslagen talar om renskötselrätt i sådana trakter som samerna besökt enligt gammal sedvana, d v s vinterrenskötsel.

Samebyarna har lämnat beskrivning av de s k sockenlapparnas förekomst i Väster-norrland. Fastighetsägarna har därtill pekat på en stor förekomst av sameer som vare sig haft renar när de uppehållit sig i de aktuella områdena eller för sin försörjning haft något att skaffa med renar. I litteraturen benämns dessa oftast som fattiglappar. Det får här framhållas att uppgifter om förekomst av ”fattiglappar” rent allmänt i Norrland framskyntar i ett mycket stort antal berättande källor från 1700- och 1800-talen och en bit in på 1900-talet.

Som ovan angivits rådde ett krav på respektive byalags samtycke till förfoganden i de enskilda skogarna. Efter avvitrtingarna, som i Nordmaling var genomförda redan på 1760-talet var skogsmarken nära nog undantagslöst lagd under byarna. För vissa byar var byaordningar fastställda av häradsrätten; exempelvis har påträffats Hallens år 1849 fastställda byaordning. Byaordningarna lär ha upprättats med ledning av en mönsterbyordning av år 1742. Det stod alltså inte fritt att ta nyttigheter från byns gemensamma marker. Rent allmänt var markägarnas kontroll över markerna hård särskilt från mitten av 1700-talet. I sådana områden där det är känt att det förekommit

renskötsel, utgör sådana tvister om intrång av denna återkommande inslag. Förhållandet att det inte förekommit tvister mellan rennäring och markägare i Nordmaling, åberopas till stöd för att det inte förekommit renskötsel i Nordmaling, åtminstone inte utan upplåtelse från markägarna.

Det ifrågasätts inte förekomst av fjällsamiska flyttningar till en stor del av Västernorrlands län. Såvitt fastighetsägarna kan se innebär det att det i Västernorrlands län förekommit flyttningar till områden kring Anundsjö, Gideå, tidvis ända ner mot Örnköldsvik och Härnösand samt åtminstone under senare hälften av 1800-talet till Sollefteå och Sundsvallsområdet. Fastighetsägarna accepterar också åtskilliga uppgifter om fjällsamiska flyttningar till Umeåområdet och norr därom.

I enstaka fall finns uppgifter om renskötsel utanför det område som framgår av med stämmningsansökan ingivna Haars karta. Det görs gällande att renskötsel i så fall skett mot avgift. Även internt samer emellan har avgift erlagts när annans lapps katteland använts.

Av anteckningarna förda vid sammanträde med 1751 års gränsdragningskommission år 1766 framgår att mulbetesavgift förekom vid bete på enskild mark.

Det görs gällande att ett nyttjande mot avgift inte kan ge upphov till någon på urminnes hävd grundad rätt. Inte heller rättsstridigt utnyttjande, d v s sådant som förekommit i strid mot förordningarna 1723, 1747 och 1757 kan grunda sådan rätt.

Vidare åberopas förhållandet att det förekommit avgifter till stöd för att traktbegreppet måste uppfattas snävt och i första hand avgränsas till en bys område.

Sammanfattningsvis gör fastighetsägarna gällande att vad som framkommit i förarbetena och särskilt genom markeringar på Haars karta (bilaga 2) återspeglar renskötselområdet vid början av 1880-talet.

Det innebär att det görs gällande att renskötsel inte förekom i Nordmaling före eller vid ikraftträdandet av 1886 års renbeteslag.

1886 års renbeteslag innehöll inte föreskrifter om lappskatteland. Det ansågs innebära den förändringen att den enskilde sammen inte längre var begränsad till att hålla sig inom sitt lappskatteland, även om länsstyrelsen i Västerbottens län ända till år 1897 meddelade inrymningsbeslut till lappskatteland.

Som framgår av lappfogden i Västerbottens län, berättelsen år 1899, innebar lagens tillkomst därför en förändring, som fick följden att renar okontrollerat spred sig över stora delar av länet och inte minst kustlandet.

Förhållandet innebar att särskilt under senare delen av 1880-talet samt 1890-talet, renskötelsen blev extensiv och oordnad. När det gäller skogsrenskötelsen i Norrbottens län och angränsande delar av Västerbottens län betecknade lappfogden i 1899 års lappfogdeberättelse till och med situationen som sådan att det ej ens var fråga om renskötsel.

I 1905 års landshövdingeberättelse rapporteras att ordningen börjat förbättras, vilket KB tillskriver förhållandet att byaordningarna dåmera fastställts. Dessa byaordningar, fastställda av KB i Västerbottens län 1899, länskungörelsen 1899 serie A, Nr 139, motsvarar till sitt innehåll 1913 års byaordningar och visar alltså under vilka former renskötsel skulle äga rum. I den mån det förekommit strövrenar eller renar under andra former utan föreskriven tillsyn, är det alltså inte fråga om renskötsel.

Någon förekomst av renskötsel i Nordmaling framskymtar dock inte i materialet förrän en bit in på 1900-talet. Det kan nämnas att vid den av Kungl Maj:t den 1 april 1895 förordnade kommitténs sammanträde i Lycksele den 10 augusti 1895, påkallat bland annat av ovannämnda ordningsfrågor inom renskötelsen, tycks ombud från Nordmaling vare sig kallats eller infunnit sig. Detta visar att renskötsel inte förekom i Nordmaling.

Det är alltså först knappt 70 år före bestämmelsen om urminnes hävd utmönstrades ur jordabalken, alltså en bit in på 1900-talet, som det finns konkreta uppgifter om renskötsel på marker inom Nordmalings kommun.

Av intresse för målet kan vara påståenden om renskötsel i Salberg kring sekelskiftet, eftersom området ligger i Västernorrlands län strax intill nuvarande gränsen mot Nordmalings kommun. Fastighetsägarna kan vitsorda att det förekommit renskötsel i Salberg kring sekelskiftet men bestrider att det är i någon trakt förevarande mål gäller.

Fastighetsägarna kan konstatera att det finns vissa uppgifter om renskötsel i Peter Ericsons utredning vad gäller tiden efter år 1900.

Fastighetsägarna ifrågasätter inte att samer från norra delen av landet tvingades flytta på grund av att hinder uppkommit att bedriva renskötsel i Finland och Norge. Enligt vad som anges av Ernst Manker (1936) skedde inflyttning av nordsamer med början till Umbyn år 1931.

För fastighetsägarna har berättats att en same, förmodligen Jonas Ludvig Grahn från Ammarnäs, vistades vid Järnäs med sina renar under en vinter i början av 1900-talet. Det görs gällande att fråga är om år 1906.

Såvitt gäller perioden 1900-1909 vitsordar fastighetsägarna att renar flyttats förbi Torrböle, Brattfors, där de kan ha uppehållit sig en tid, och vidare till Järnäs och åter förbi Nordmaling och Orrböle år 1906.

Som framgår av utredningens uppgift ur protokoll från ett sammanträde hållet av lappfogden med lappbyarna den 9 januari 1914, anges att de bofasta i byarna Torrböle, Levar, Brattfors, Örsbäck och Hummelholm var de som hade skingrat samernas renar. Det görs gällande att uppgiften avser vinterbetning och den åberopas till stöd för att renskötseln mötts av protester och alltså inte skett ohindrat.

Vad gäller åren 1910-1919 vitsordar fastighetsägarna en uppgift att Anders Grahn bodde i Torrböle i februari 1914. Det är alltså riktigt att det berättats om att en same uppehållit sig i Torrböle någon vinter vid mitten av 1910-talet; det torde ha varit fråga om Anders Grahn.

Med hänvisning till lappfogdens berättelser åren 1914 och 1916 bestrids att renskötsel förekommit i Nordmaling säsongen 1913/14 och 1914/15. I den mån tingrätten skulle finna det styrkt att renskötsel förekommit, bestrids att det ägt rum på andra ställen än i Torrböle. Med hänvisning till uppgifterna från sammanträdet den 9 februari 1914 görs gällande att renskötsel i så fall skett under sådana omständigheter att det inte kan anses ha skett ohindrat.

Angående åren 1920-30 förekom enligt flera uppgifter renskötsel i Nordmalings socken 1924/25. Renarna kom då via Gräsmyr och fördes sedan till Torrböle och Örsbäck.

Det kan även vitsordas att det förekom renskötsel vid ytterligare ett tillfälle vid slutet av 1920-talet, förmodligen 1929/30 i Torrböle. På vägen hem drevs hjorden över Hummelholm.

Fastighetsägarna bestrider att det förekommit renskötsel på deras fastigheter under perioden åren 1931-1950. Dock är det känt att det förekom renskötsel i byn Torrböle år 1947. Renarna drevs då förbi Hörnsjö.

När det gäller 1960-talet vitsordas förekomst av renar i Salberg år 1963 men det bestrids att det då var fråga om renskötsel. Det vitsordas att det förekom renskötsel i Torrböle och Örsbäck år 1966-67.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det endast är i Torrböle som upprepade renbetningar kan ha varit förhanden, nämligen år 1906, två tillfällen på 1920-talet och slutet av 1940-talet samt senare delen av 1960-talet. Vad gäller tiden fr o m år 1972 saknar eventuell renskötsel betydelse för frågan enligt fastighetsägarna. Renskötsel

förekom med början kring år 1989 och då främst i Torrböle. Renskötseln möttes tämligen snart av protester och mynnade slutligen ut i förevarande tvist.

Fastighetsägarna får avslutningsvis beträffande Peter Ericsons utredning framhålla att det ligger i sakens natur att det naturligtvis inte kan uteslutas att någon same fört ett mindre antal renar för att undersöka möjligheter till renbete, samla ihop strövrenar etc. I den mån det påvisas renförekomst utöver vad som fastighetsägarna vitsordat, görs gällande att detta inte kan tillgodoräknas samebyarna, då det inte varit fråga om någon renskötsel i egentlig mening.

Fastighetsägarna har beträffande Peter Ericsons utredning åberopat en genomgång utförd av fil doktor Lennart Stenman, som fastighetsägarna har anlitat som sakkunnig i målet. Lennart Stenmans utlåtande (aktbilaga 187) har bland annat följande innehåll.

Vid en genomläsning av de båda utredningarna Renskötsel på kusten och Trehundra år... får man inledningsvis av sammanfattningarna den uppfattningen, att renskötsel har bedrivits kontinuerligt i århundraden i Nordmalings socken. Författaren konstaterar också, att de juridiska kraven på urminnes hävd är väl uppfyllda.

Vid en fortsatt granskning av sammanfattningarna växer en skepsis mot "bevisens" hållbarhet, och efter en genomgång av de båda utredningarna blev jag förvånad över författarens tvärsäkra påstående, att de juridiska kraven för urminnes hävd skulle vara uppfyllda. Men det tillkommer varken författaren eller mig att göra den juridiska bedömningen. Vi bör bara redovisa ett faktaunderlag, som gör det möjligt för tingsrätten att göra den juridiska bedömningen. Min fortsatta framställning utgår i huvudsak från denna princip.

När en bedömning skall göras, om renskötselrätt i dag föreligger i Nordmalings socken (jag utgår i fortsättningen från den gamla administrativa indelningen), bör allt material som saknar betydelse för renskötselrätt i Nordmaling i dag uteslutas. I utredningarna upptas material från nästan hela Norrland och stora delar av Dalarna.

Eftersom tvisten rör renskötselrätt i Nordmalings socken är också alla uppgifter om samer, vilka inte är direkt kopplade till renskötsel, irrelevanta. Dit hör uppgifter om att en same avlidit eller fått ett barn – speciellt om uppgiften inte härrör från ”det aktuella området”. Långa avsnitt kan uteslutas av ovanstående skäl.

Det finns också uppgifter om samer, som bedrivit andra näringar: soldater, båtsmän, fiskare, affärsmän o.s.v. De kan knappast ha bedrivit renskötsel samtidigt som de utfört annat arbete, om det inte finns belägg för detta. Andra uppgifter om näringar som bedrivits av vissa samer visar närmast, att dessa samer tillhört samhällets lägre sociala skikt, och det är svårt att förstå, hur de kunnat försörja sig på sin näring: bota sjukdomar (trolldom var i lag förbjuden och i svårare fall belagd med dödsstraff), tillverka kvastar eller delar till folkdräkter, getare (vallhjon).

”Sockenlapparna” tillmäts tydligen stor betydelse för uppkomsten av renskötselrätt, fastän utredaren nämner, att de ofta framställs som tiggarlappar. Två definitioner anges också: ”en folklig nedsättande, gamla och sjuka sockenhjon av samisk börd” respektive ”en av socknen antagen och beskyddad same, vilken som ersättning skulle utföra vissa sysslor i bondbyar, särskilt avlivning och kastrering av hästar”. Detta var arbeten för de socialt ”lägre” skikten i bondbyn och knappast något bevis på att de bedrev renskötsel, men i utredningen står ”Med tiden kunde fjällsamen få avancera och bli sockenlapp. För dessa hade en starkt privilegierad ställning då”. Vanligen sätts likhetstecken mellan sockenlapp och tiggarlapp.

Enligt Nationalencyklopedin är sockenlapp den nordsvenska motsvarigheten till rackare, d.v.s. en person som kastrerade, slaktade, flådde och grävde ner hästar samt avlivade hundar och katter, skar ner självspillingar som hängt sig osv. Denna definition överensstämmer också med den beskrivning utredningens författare ger.

Det är också välkänt, att tiggarlappar drev omkring i nedre landet. Med stöd av lagstiftning från år 1748 försökte myndigheterna återföra tiggarlapparna till lappmarkerna. I en lag från 1773 förbjöds bettleri utanför den egna socknen. Varje socken var skyldig att ansvara för sina fattiga. Lagarna gällde alla och inte bara

samer. Det var alltså inte en form av diskriminering. De i utredningen nämnda sockenlapparna i Nordmaling har uppenbarligen existerat, men det är en helt annan fråga, om deras existens har någon betydelse för frågan om renskötselrätt föreligger i dag i Nordmaling. Det direkta beviset på lokal renskötsel är två bouppteckningar från tiden omkring år 1800. I båda fallen ägde den avlidne ungefär ett dussin renar, men det ges ingen konkret information om hur och på vilka marker de skulle ha bedrivit renskötelsen eller hur länge.

Utredarna säger sig också arbeta med sannolikheter. Men är det ett bevis på att renskötsel bedrivits ett visst år i Nordmaling, därför att den bedrivits i Umeå eller Vännäs detta år? ”... vi som en bärande huvudtes har, att när en frekvent kustflyttningsvinter inträffat – dokumenterad från andra håll från Ångermanland och kust- och grannsocknarna i norr ... så har vanligen också de för rapporten aktuella områdena (dvs Nordmaling och dess omedelbara närhet) nyttjats – ibland per automatik”.

Framställningen bygger i hög grad på den muntliga traditionen. Vi får inte någon information om urval av informanter, dvs representativiteten i materialet, eller information om hur intervjuerna genomförts. Utredarna tycks också ha dragit egna slutsatser om vad informanten troligen menat men inte sagt.

Sjävklart har det inte varit möjligt för mig att genomföra en direkt kontroll av den åberopade muntliga traditionen, utan jag har fått nöja mig med uppgifterna och inskränka mig till att kontrollera, om den muntliga uppgiften uppger, att renskötsel faktiskt förekommit samt hur exakta informantens uppgifter är.

Rent principiellt ställer jag mig också tveksam till alla reservationer av typen vi tror, vi gissar, en intelligent gissning, sannolikt, torde vara, borde vara, kan antas, reservationer som förekommer alltför ofta. Egentligen borde alla sådana uppgifter av betydelse för bedömning av frågan om renskötselrätt föreligger i dag i Nordmaling kontrolleras, men av tidsskäl kan endast en värdering av författarens tolkning göras.

Enligt utredningsförfattaren behandlas främst tiden 1700-2000, men även 1500- och 1600-talen beaktas. Ibland får även arkeologiska fynd bli bevis på bedriven renskötsel.

Det är svårt att avgöra, när urminnes hävd inträder, när det inte finns någon definition på kontinuerligt eller regelbundet brukande under 90 år. Utredningsförfattaren påstår, att urminnes hävd uppkommit under tiden 1822-1972, och då är det rimligt att specialgranska denna period. Däremot måste det vara lättare att bevisa, att en uppnådd kollektiv urminnes hävd kvarstår, om det i princip räcker med ett enda besök under en trettioårsperiod.

Även personnamn och geografiska namn vållar tolkningsproblem. Personnamnen lämnar jag därhän, därför att personerna vanligen inte har bevisats vara direkt knutna till renskötsel i Nordmaling.

Geografiska namn är vanligen svåra att härleda även för ortnamnsforskare. Även då betydelsen är klarlagd, kan det vara svårt att veta, när och varför namnet uppkommit. Ofta har en enstaka händelse föranlett namngivningen. Ett namn som Lappkåtaviken är inte i sig en garanti för att renskötsel har bedrivits kontinuerligt under lång tid i trakten. Det krävs även andra tidsbestämda bevis, men utredningsförfattaren skriver "antalet terrängnamn med samisk anknytning ger bilden av en socken med livliga samiska näringar, i synnerhet renskötsel. Vissa namn har också finskt ursprung, t. ex. namn där stavelsen lampi ingår. I norra Ångermanland fanns också en tidig skogsfinsk kolonisation, dokumenterad från sent 1500-tal och framåt.

Utredningsförfattaren ställer också frågan "hur många renar skall springa ner i Nordmalings socken, innan det kallas renskötsel". Själva ordet skötsel säger ju, att det bör vara fråga om renar som vårdas och står under någon form av samisk kontroll. En enstaka strövren eller en mindre grupp renar som utan kontroll rör sig över vidsträckta områden kan knappast betecknas som renskötsel. Inte heller marknadsresor kan betraktas som renskötsel i de områden som genomkorsades, även om transporterna genomfördes med hjälp av renar.

Största betydelsen för fördelning av äganderätt och/eller nyttjanderätt till land och vatten i norra delen av Norrland har avvittringen, föregången av skattläggning och följd av laga skiftet. Aktuella i sammanhanget blir då 1773 års skattläggningsmetod för Västerbottens län, 1824 års avvittringsstadga för Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län samt 1827 års laga skiftesstadga för hela Sverige utom Kopparbergs län. Inte i en enda paragraf nämns renskötsel, som därför inte kan ha påverkat förrättningarna. Först i 1873 års avvittringsstadga för lappmarkerna ges visst stöd för renskötseln, men den gäller endast för Lappland. Tyvärr har tjänstemännen på Lantmäteriets arkiv i Umeå och Gävle inte kunnat spåra avvittringsutslagen för Nordmalings socken, varför jag inte kunnat kontrollera, om renskötseln trots allt finns omnämnd där. Om det funnits lapptorp i den vanliga betydelsen av torp, borde de ha nämnts i avvittringsutslagen. Av utredningen framgår inte, vad författaren avser med torp, men normalt menas en mindre jordbruksfastighet som vilar på ofri grund.

Vid min granskning av utredningarna Renskötsel på kusten och Trehundra år av renskötsel och samer i Nordmaling har jag valt att utgå från år 1700, men detta århundrade har granskats endast översiktligt. Uppmärksamheten har koncentrerats på tiden mellan 1822 och 1972, eftersom det i utredningen uppges, att urminnes hävd uppkommit under denna tid. År 1972 har jag valt som sista år för min granskning, därför att fr. o m. detta år är det enligt jordabalken inte möjligt att erhålla urminnes hävd. Varken i nya eller gamla jordabalken förekommer begreppet kollektiv urminnes hävd. Begreppet infördes först på 1900-talet i rennäringslagstiftningen. Från 1822 har jag gått framåt i tiden för att se vilka bevis som i utredningarna åberopas för att belägga att renskötsel bedrivits i Nordmaling ett visst år, och om det skett så ofta, att författarens påstående, att kollektiv urminnes hävd föreligger, har stöd i utredningarna. Som ovan angivits har jag betraktat uppgifter om renskötsel i övriga delar av Norrland som irrelevanta i sammanhanget. Samma bedömning har jag gjort av uppgifter om födselar och dödsfall eller besök av enstaka samer, om det inte framförs bevis på att händelserna har ett direkt samband med renskötsel i Nordmaling med närmaste omgivning. Även sannolikheter av typen om renar funnits i Vännäs ett visst år, så har de sannolikt funnits även i Nordmaling, har behandlats med viss skepsis om det inte klart framgår, att flytten verkligen nått

Nordmaling. Muntliga uppgifter om renförekomster i Nordmaling har jag beaktat, men i varje sådant fall bör bevisvärdet bedömas. Uppgifter från informanter och utredare, att renskötsel inte förekommit har också noterats.

Lennart Stenman gör i fortsättningen av sin granskning en genomgång av olika uppgifter i Peter Ericsons utredningar. I denna granskning gör Lennart Stenman mestadels den invändningen om av samebyarna åberopade, i Peter Ericsons utredningar angivna särskilda belägg för samisk närvaro i Nordmalings socken, att uppgiften inte visar att renar och renskötsel förekommit i respektive sammanhang.

Därefter innehåller granskningen följande.

Allmän kommentar

Författarens sätt att skriva utredningen har gjort det svårt att upptäcka och därför även kontrollera beläggen för tiden efter år 1940. Möjligen det förklaras av hans konstaterande, att viss källbrist råder för större delen av 1900-talet, men den kompletteras lyckligtvis, särskilt för tiden 1920 och framåt, av folkminnet i bygden kring Nordmaling. Folkminnet är inte alltid stringent och heltäckande.

Författaren påstår, att urminnes hävd skulle ha uppkommit under tiden 1822 till 1972. Min bedömning blir, att de redovisade beläggen inte medger en sådan tolkning. Om det däremot kan bevisas, att urminnes hävd för renskötsel någon gång uppkommit i Nordmaling, har den också bevarats, om man strikt tillämpar regeln, att det räcker med ett besök på 30 år. Om detta besök görs ”rätt” årtal, kan urminnes hävd bevaras i 59 år.

Verdde-systemet och systemet med skötesrenar

Enligt utredningen tycks såväl verdde-systemet som förekomsten av skötesrenar ha varit vitt utbredd i Nordmaling med närmaste omgivningar, och påverkat både valet av

betesplatser och flyttvägar och skulle därför ha medverkat till att renskötselrätt i dag föreligger i Nordmaling.

Det uppges i utredningen, att verdde-systemet utvecklades omkring 1870 och avvecklades omkring 1940. Om systemet varit så vanligt och flyttningarna till kusten skett så ofta som uppgetts i utredningen, borde det också ha varit vanligt, att åldriga samer dött i dessa trakter, men enligt beläggen skulle detta ha varit närmast undantag. Verdde-systemet tycks också vara totalt okänt i Örträsk, som är grannsocken till Bjurholm. Enligt uppgift från sameforskare är verdde-systemet en nordsamisk företeelse.

Även systemet med skötesrenar förefaller vara helt okänt i Örträsk, vilket är märkligt, om de båda systemen varit vanliga i kustlandet, eftersom samer och renar förekommer i Örträsk praktiskt taget varje år. Örträsk har därför ett läge, som kan sägas motsvara Jokkmokks, och därifrån är både verdde-systemet och förekomsten av skötesrenar välkänt. Jokkmokk är nordsamiskt område, men i Västerbotten förekommer nordsamer först på 1920-talet efter tvångsflyttning.

Skatteland i kustlandet

I utredningen nämns också ett antal skatteland och det anges, att innehavarna troligen låtit renarna beta även inom Nordmalings socken, vilket skulle bidra till att renskötselrätt i dag föreligger i Nordmaling. De namngivna skatteländen är Holmsjölandet, Käringträsklandet, Arvid Vanicks Landet, Per Perssons Landet och Tällvatten Landet. Men något läge finns inte markerat på någon av kartorna. Att döma av de geografiska namnen borde det sistnämnda ligga nära eller i Örträsk (Tellvattshedtjärn, Tellvattsbäcken osv och då kanske inom Lappland).

Uppgiften om förekomsten av ovanstående skatteland är något överraskande och föranleder en rad frågor. När, av vem och till vem avsattes skatteländen, och när avskaffades de? (Enligt författaren är förmodad aktivitetstid ca 1500-1800.) Är de mantalssatta och införda i jordebok? Beskattas de? Uppfylls kraven för urminnes hävd

i HD:s dom i det s. k. skattefjällsmålet, dvs finns klara gränser, brukas de ”intensivt, stadigvarande och väsentligt ostört av utomstående” (HD:s dom nr DT 2, 29 januari 1981, mål nr T 324/76, s. 52 i stencilupplagan)?

I det nu närmast följande återges vad fastighetsägarna ytterligare har anfört och åberopat om förutsättningarna för renskötsel före ikraftträdandet av 1886 års renbeteslag.

Fastighetsägarna har som framgått ovan gjort gällande att de författningar som innebar förbud för samer att vistas utanför lappmarkerna har medfört att någon renskötsel inte bedrevs utanför lappmarkerna. De har åberopat bland annat följande.

Förordning den 1 december 1748 (aktbilaga 224).

Förordning, hwarefter Lapparne och deras Qwinnor och Barn i Westerbotten och dertil lydande Lappmarker hafwa sig att rätta, när de utom Lappmarkerne sig uppehålla wilja.

Som, oakadt förre Påbud, ännu deröfwer klages, at en del Lappar med deras Qwinnor och Barn, begifwa sig från Lappmarken til andra orter, der fara från bo till bo, samt med tiggande beswära Kongl. Maj:ts Undersåtare, och derjemte tilfoga dem både intrång och skada på skogarne, samt olägenhet med Diurs och fogels skiutande och fångande, genom hwilket kringströfande jemväl händer, att de icke hålla sig inom någon wiss församling, utan lefwa i mörker uti sin Christendom, hwarförutan och derigenom blife mer brist i Lappmarken til Renhiordarnes skiötsel; så warder, til förekommande af sådant oskick, påbudt, det ingen Lappman, Qwinna eller deras Barn, må sig från Lappmarken begifwa til någon annan ort i Riket, förrän han, eller hon, icke allenast fått Tings-Rättens låf och tilstånd dertil, genom utdrag utur Protocollet, sedan behörigen undersökt blifwit, och Tings-Rätten funnit, att samme Person utaf Lapp-Allmogen i tjenst icke åstundas eller behöfwes, utan ock Kyrkoherdens i den Lappmarken wittnesbörd om hans eller hennes kundskap i Christendomen, samt förde wandel. Och när den, som således med desse bewis blifwit

försedd, kommer til någon annan ort, bör densamme der års-tienst taga, och sedan tillstålla måste Crono-Betiente det bewis han af Tings-Rätten undfått, samt tillika gifwa tillkänna, hos hwilken han tienst tagit, hwarefter bemälte Crono-Betient åligge, att derom til Landshöfdingen i orten berätta. Ock skal husbonden, inom en Månad, ifrån det sådant Legohion i hans tienst kommit, låta Kyrkoherden i Församlingen herom få kundskap, på det han derföre sörja må, at en sådan Lappman, eller Qwinna, warder i sin Christendom undervisad, samt tillhållen, att bruka sina Salighetsmedel, äfwen som ock Husbonden åligger, att derom vara sorgfällig, at bemälte Lapphion flitigt kommer till Kyrkan och Catechismi förhören, samt annars hemma i huset underwises och öfwes i Christendomen. Den husbonde, som, utan laga förfall, försummar, at, inom förskrivnen tid, gifwa Kyrkoherden kundskap om bemälte tienstehion, böte 5 daler S:mt, angifwarens ensak. Och i fall ändå sedan någon Lappman, eller Qwinna, uppå andra orter utom Lappmarken finnes, hwilken ei hafwer sådana bewis, och i ständig tienst sig icke begifwit, böte 5 daler S:mt, Lappmarks Kyrkornes ensak, eller, i brist af botom, straffes med 4 par spö, eller 4 par ris, 3 slag af paret, hwarefter han, eller hon, skal til Lappmarken återföras. Men den som hyser eller tilstädier någon ledig och tienstlös Lappman, eller Qwinna, at på sina ägor eller Skogar, utom Lappmarken, wistas, skal böta 10 daler S:mt, hälften til angifwaren, och den andra hälften till Socknens fattiga, til hwilka böter jemwäl den Crono Betient skal wara förfallen, som härom fått behörig kundskap, och derwid sin skyldighet icke fullgör. Och aldenstund någon af Lapp-Allmogen kunde redan hafwa sig ifrån Lappmarken begifwit, som ännu icke någon tienst tagit, eller med sina Renar sig utom Lappmarken uppehåller; Fördenskull böra de, med första som ske kan, sig til Lappmarken återbegifwa, eller ditföras. Men är någon så gammal och wanför, at den ei kan med tienande, eller annat i Lappmarken wanligt arbete sig der föda, och ej eller der hafwer sådana närstelde, som kunna demsamme försörja, då må den qvarblifwa, och med wallgång, eler annat arbete, födan förtiena. Åliggandes wederbörande, så i Städer som å landet, så wäl som Prästerskapet, at noga tilse, det detta alt behörigen fullgiordt warder.

Resolution den 19 januari 1757, § 20 (aktbilaga 224)

Alt Städernes Borgerskap i Wästerbottns höfdingedöme må tillstädjas, til sin hjelp och biträde, så wäl vid Saltsjöfisket, som sine Siöresor til Stockholm, få betjena sig af Lappar sommaren öfwer, utan att förbindas, på sätt som Kongl. Förordningen af den 1 Dec. 1748, stadgar, behålla den i tjenst hela året, wil Kongl. Maj:t i nåder samtycka, så framt de ej stå at qwarhållas i årstjenst: Skolandes dock inge Fjäll-Lappar, utan enbart Skogs-Lappar, dertil få antagas, hwilka böra wara försedde sine Kyrkoherdars bewis så wäl om deras framsteg i Christendomen som ock att de i Fjäll-Lapparnes tjenst ej äro stadde; Och bör Borgerskapet, som dem till förenämnde behof nyttjar, ställa behörig säkerhet hos närmaste Kronobetjente för deras återförande till orten, samt under tjenstetiden, sörja för deras förkovring i Christendomen; kommandes i alt öfrigit, förberörde Kongl. Förordning at förblifwa i sin fulla kraft.

Vidare har fastighetsägarna gjort gällande att det bland den bofasta befolkningen fanns en så stark kontroll över marken att renskötsel inte var möjlig. De har därom åberopat följande.

Sakkunnigutlåtande av universitetslektor Maurits Nyström, Uppsala universitet, Institutionen för ekonomisk historia (aktbilaga 232, bilaga 6)

Utlåtandet har i huvudsak följande innehåll.

Byars och enskilda byalagsmedlemmars kontroll över de naturresurser de skattade för kan detaljerat följas bakåt i tiden till 1543. Jordeboken gav antalet spannländ åker och antalet lass från ängen samt fiskevatten. Bågaskatten fördes i bågaskattelängden och var en ”vinterskatt”. Jordeboksskatterna var mer att betrakta som ”sommar-skatt”. Dessa utlagor var knutna till personer eller hushåll och deras förutsättning var naturresursutnyttjande.

Den del av naturresursutnyttjandet som omsattes genom handel utsattes för ytterligare beskattning. I slottstullsräkenskaperna kan man följa de enskilda varugrupperna, deras ägare samt vem köpmannen var. Ytterligare en skatt som visar persedelsammansättningen var kyrkotiondet. Alla nu nämnda skatter hade starka drag av naturabeskattning. (Det fanns ytterligare andra skatter som upptogs i pengar.)

På detta sätt kan man år för år följa den enskilda byn och enskilda medlemmar i byalaget ur naturresursutnyttjandeperspektiv. Regelbundet genomfördes nya revningar (jordmätningar) och justering av skatteskalor. Skattetrycket var hårt redan omkring år 1600 och ännu hårdare blev det vid mitten av 1600-talet. Postskjuts, skjutshåll och soldatutskrivning samt soldatunderhåll knöts till de självägande skatteböndernas ekonomi.

Omständigheterna tvingade byar och bönder till skarp medvetenhet om omfattningen av byns naturresurser samt vad de innefattade. De som saknade laga rätt hölls borta från byns marker. Detta mönster kan tydligt följas från mitten av 1500-talet. För de senaste århundradena är källorna om denna ordning ännu tydligare.

Beskattningen av bönderna i Norr- och Västerbotten efter deras innehav av mark och boskap kan detaljerat följas tillbaka till Gustav Vasas tid. Villkoren för kronoskatterna var tämligen klart angivna. Ägandet var dokumenterat i flera olika typer av taxeringslängder. Främst som en följd av folkökningen skärptes konkurrensen om mark märkbart efter 1750. Behovet av kreatursbete och slåtterområden för vinterfoder ledde till att villkoren för nyttjandet av byarnas mark förtydligades, förfinades och uttrycktes tydligare än tidigare i standardiserade, skrivna dokument. Källorna om ägande och kontroll av naturresurser blev fler. De protokoll som upprättades som en följd av avittring av varje by (efter 1780), som en följd av storskiftesprocessen (ca 1771-1825) och som en följd av laga skiftet (ca 1827-1910), visar tydligt varje bys och enskilt hemmans markinnehav och en karaktäristik av bymarkens beskaffenhet och hur den nyttjades. Vid byastämmor avhandlades gemensamma angelägenheter och det framgår av protokollen att byns intressen mot omvärlden generellt bevakades noggrant. Det varnades med skärpa för risken för intrång från utomstående.

Byastämmans beslut om gemensamt resursutnyttjande gällde för hela byalaget. Intrång eller annat olovligt nyttjande av resurser är en tämligen ofta förekommande orsak till tvister som fick avgöras vid norr- och västerbottniska häradsrätter under 1700- och 1800-talen.

Byalagens kontroll över byns marker är från tiden efter 1700-talets mitt mycket väl dokumenterad i ovan nämnda källor. Att någon utomstående opåtalat någon längre tid kunde göra intrång på en bys mark är mycket osannolikt, för att inte säga omöjligt. Medlemmarna i byalaget var observanta inte bara mot utomstående, de kontrollerade också varandra. Ett hemmans andel i byns gemensamma naturresurser, t. ex. betesmarken, bestämdes av gårdens skattetal (detta var grundskattesystemets tid). Byalagens medlemmar bevakade varandra så att ingen enskild kunde överutnyttja de gemensamma resurserna.

Det är alltså möjligt att med stor säkerhet fastställa för varje enskild by hur marken inom byns gränser nyttjats, och av vem, efter mitten av 1700-talet. Eftersom all mark ingick i skatteunderlaget för byn fanns det ett starkt incitament att ha kontroll över den. Det är inte någon enskild källserie som ger hela svaret om detta, utan det får man genom att kombinera flera olika källor.

Folkrörelsearkivet Västerbottens län, deponerade handlingar från Brattfors by, avskrift av till Häradsrätten i Bjurholms och Nordmalings socknars tingsslag den 14 april 1834 ingivna handling från Brattfors by (aktbilaga 232, bilaga 18)

Handlingen är ett utdrag av domboken från häradsrätten av den 14 april 1834 och det som avhandlas är en anhållan av skattebönder att ”ett strängt vite mot all åverkan måtte föreläggas”, föranledd av att ”en mängd såsom torpare och inhyses folk med mer och mindre lagliga rättigheter, satt sig ner inom Byns område” och ”tvärt emot lag och författningar icke allenast utan gräns för eget behof och till afsalu, förövat en stor åverkan å Byns skog, utan hafwa de ock jemväl, utan någon tillåtelse eller rättighet olofligen begagnat mulbete både så väl å byns betesmark som i åker och äng”.

Folkrörelsearkivet Västerbottens län, deponerade handlingar från Hallens by, avskrift av Betty Persson 1975 (aktbilaga 232, bilaga 17).

Handlingen innehåller en byordning i tjugo paragrafer för Hallens by, upprättad år 1849. Fastighetsägarna har anfört att handlingen åberopas som ett exempel på en byordning, till styrkande av att byarna haft rättsliga kontroll över deras respektive ordning.

Ava 1500-1900, med förteckningar över handlingar i Ava Byarkiv (aktbilaga 381).

Handlingarna innehåller anteckningar om tvist mellan Ava Byamän och Gästgivare Åström om olovligt bete på byamännens åker den 11 oktober 1816 och om överenskommelse om böter för den som inom byn håller getkreatur den 21 oktober 1822.

Lögdeå – Älv, by och hamn med samma namn, Bykistan (aktbilaga 380).

Handlingen innehåller bland annat följande anteckningar.

4 december 1755: Förlikning mellan Hyngelsböle och Lögdeå om rågången.

6 mars 1755: Boskapens utsläppande vartiden, om rågången och trampet.

18 mars 1772: Häradsdom om råhagan mellan Mo och Lögdeå.

11 juli 1772: Ny häradsdom om råhagan mellan Mo och Lögdeå.

25 november 1801: Mål om Mats Matssons vägran att följa byns förbud mot getter.

27 mars 1802: Mål om getkreatur från Aspeå som gjort skada i Lögdeå.

31 maj 1837: Byamännen överlåter ett markstycke till "Enkefru" Unesson.

Fastighetsägarna har i detta sammanhang också anfört att renlaven kunde ha betydelse för den bofasta befolkningens egen försörjning och har härtill åberopat.

Per André, Samer i Skellefteå socken 1750-1850, sid 59 och 60 (aktbilaga 440).

De åberopade avsnitten lyder.

Men sedan var det Hjerpes tur att anklaga. Hans ”tagna och hopförda renmossa”, (“renmossa” kallas numera renlav) ungefär en mil från nybygget, hade förtrampats och uppätits av samernas renar, åtta hästlass var skadade. Samerna menade att Hjerpe gett dem lov att vara på landet omkring renmossan och påstod att inte mer än två hästlass var förstörda. Hjerpe gitte inte visa att han lidit större skada och rätten dömde samerna att ersätta två lass mossa.

Vid denna rättegång nämns att Konungens Befallningshavande (KB) i Umeå tidigare utgivit en resolution som medgav att ”lappallmogen för svagt renbetes skull i lappmarken” fick utnyttja renbete på kronoallmänningar nedom lappmarksgränsen. (Denna resolution har eftersökts i arkiven men inte kunnat återfinnas, den omnämns i flera domar.) KB:s tillstånd gällde endast på allmänningar, inte på skattehemman eller kronohemman och krononybyggen.

När Hjerpe 1770 anklagade samer för renskador på höstackar och renmossahögar var detta första gången något sådant förekom på Skelleftetinget. Detta skulle därefter bli vanligt. Under tiden 1770-1800 finns i domboken nio mål där renar har skadat höhässjor el.dyl.

Anmärkningsvärt är att renmossa så ofta nämns under 1700-talet, renskador på hopförd mossa förekommer flera gånger och nybyggarna vill ofta förhindra renbete på renmossahedar inom egen skog. Inte bara bland fattiga nybyggare i inlandet användes renmossa som vinterfoder för kreaturen. Både 1754 och 1771 utfärdade den stora byn Medle förbud för utomstående att ta mossa på dess skog då ”byamännen sjelfwa therå brist lida”.

Skrivelse till åldermannen i Baggård by 1867 (aktbilaga 395).

Skrivelsen innehåller en uppmaning till åldermannen att sammankalla befolkningen i byn med anledning av behovet av att insamla renmossa och isländsmossa för att under den stundande vintern kunna använda mossan till nödbröd.

Fastighetsägarna har vidare anfört att förekomsten av samer vid kusten kunde ha samband med andra angelägenheter än renskötsel och därvid åberopat Gustav von Düben, Om Lappland och Lapparne, 1873, sid 37 (aktbilaga 233), till styrkande att samer färdades i kustlandet utan renar.

Färden sträckes oftast blott ned till närmaste skogsland, om tillräckligt bete der finnes, till kyrkplatsens granskap (Jokkmokk, Arjepluog), ibland dock ända ned till närmaste lappmarksgräns; der ströfva hjordarna för vinterbetet kring i skogarna, Sjelf besöker Lappen städerna längre ned, dels på släde, dels på skidor; ja skrinnar väl från de södra Lappmarkerna någon gång ned till Gefle, Upsala och Stockholm, om han har något att uträtta där. Hans resor till kuststäderna afse dels att för eget behof, dels såsom forman uppföra varor till Lappmarken, dels att afsätta renkött, fogel, hudar och pelsverk till köpmännen. Då är ock hans latmanstid, då far han kring på besök, då roar han sig. ”Männen tillbringa mycken tid på vandringar i verkliga eller diktade ärender, ty de älska det kringströfvande lifvet”, säger Siljeström.

Vidare har fastighetsägarna angående samernas åldringsvård och så kallade sockenlappar anfört.

I Peter Ericsons utredning förekommer påståenden om ett sätt att ombesörja åldringsvården.

Naturligtvis kan det ha förekommit att samer tagit hand om gamla på det sätt som samebyarna påstår. Fastighetsägarna får dock påtala att det allmänna hade ansvaret för äldre samer liksom för övriga medborgare; låt vara att åldringsvården får ses i sitt tidsmässiga sammanhang.

Fastighetsägarna har åberopat.

Wiklund, Lapparna i Sverige, 1910, sid 57 (aktbilaga 232, bilaga 40).

Det åberopade avsnittet lyder.

Inom Jämtland och Härrjedalen betala lapparna ingen skatt vare sig till stat eller kommun, och deras fattiga underhållas av staten. Inom det egentliga Lappland betala de s.k. lappskatt eller lappränta till staten, vilken skatt utgår till ett för varje lappby bestämt belopp som sammanskjutas av de till byn hörande lapparna. År 1880 belöpte sig lappskatten till inalles 679 kronor. Därjämte ha dessa lappar i vissa socknar att betala en på sina håll mycket dryg skatt till den kommun, i vilken de är skrivna.

Staten bidrager dock till fattigvården även här.

Landshövdingeberättelse för Västerbottens län 1890 s 10, (aktbilaga 232, bilaga 41).

I berättelsen uttalas att ”när de unga blifwa egare till land och renhjord, bry de sig i allmänhet icke mycket om de gamla, och ofta nog falla dessa fattigvården till last, hvarefter barnen icke det ringaste fråga efter föräldrarna”.

Till stöd för fastighetsägarnas uppfattning om sockenlappar, sådan den kommit till uttryck i Lennart Stenmans yttrande, har fastighetsägarna åberopat.

Hülphers, Beskrifning öfwer Norrland, femte samlingen, Lappmarken, utgiven av G Kallstenius 1922, sid 48, (aktbilaga 232, bilaga 13)

At lapparnes antal ej särdeles ökar beror deraf, at då de blifwa gamla eller fattiga flytta de mycket härifrån, dels på Norska sidan dels nedåt landet, at föda sig med wallgång eller tiggeri.

Laestadius, Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodlingar i Lappmarken, 1824), sid 81 och 82 (aktbilaga 232, bilaga 14)

Avsnittet har åberopats även av samebyarna, se ovan. Fastighetsägarna har anfört, att Laestadius vid denna tid var bosatt i Karesuando, och att det han skriver om samernas flyttning till kusten hänförde sig till Norrbottens län. Fastighetsägarna har för egen del åberopat vad Laestadius skriver om fattiglappar och sockenlappar.

von Düben, Lappland och Lapparne , 1873, sid 35 och 36 (aktbilaga 232, bilaga 15)

Det åberopade avsnittet innehåller bland annat följande.

Men tyvärr är det ofvan beskrivna sättet sällan det sätt varpå Fiskare-lappen slutar. Vanligen är han redan på förfall, i fattigdom, har förlorat sina renar, innan han gör fisket till hufvudycke och han förfaller oftast allt mera genom superi eller bristande energi uti kampen mot nöd och svält. Han slutar då som tiggare eller fattighjon, om han icke stupar under utöfningen af sitt usla och mödosamma yrke.

Det är sådana afsigkomna varelser, s. k. fattiglappar (häjoh), hvilka slå sig på kringvandring och tiggeri i hemlandet, eller uppträda som vallhjon i sydligare delar af Norrland och vid dess kuster. Ur dem rekryterades fordom de s. k. Socken-lapparne, hvilka åtogo sig profoss- och afdragare-befattningar i orterna omkring.

Wiklund, Lapparna i Sverige, Stockholm 1910 sid 8 och 9 (aktbilaga 232, bilaga 7)

Det åberopade avsnittet lyder.

De utanför Lappland boende skogslapparna ha till stor del nedsatt sig där i tämligen sen tid och äro oftast endast vallhjon åt renägande bofaste. Fordom ha skogslappar även funnits inom Anundsjö socken i norra Ångermanland och överallt i de nedre socknarna i Åsele och Lycksele lappmarker ävensom här och där i Västerbottens

kustland. Ifrån dessa trakter försvunno de emellertid till största delen mot slutet av 1700-talet och under första hälften av 1800-talet.

Men icke blott nomadiserande lappar finnas inom vårt land. År 1800 voro av de inom Norrbotten och Västerbotten boende 4736 lapparna endast 2939 nomader och av de 853 jämtlandsslapparna blott omkring hälften. Av 5589 svenska lappar voro sålunda omkring 2200 personer, d. v. s. mer än en tredjedel av hela antalet, icke nomadiserande. En icke liten del av dessa senare lappar flackar omkring över det norra Sverige som tiggare och landstrykare, andra bo i en kåta eller en usel stuga vid någon sjö och skaffa sig ett magert uppehälle genom fiske (dessa har man stundom sammanfört i en särskild klass, fiskelappar), somliga äro i tjänst hos bönder eller äro lösa arbetare, slutligen idka en del jordbruk och fast boskapsskötsel och skilja sig endast i språk och ibland klädedräkt från de svenska bönderna i Lappland och Jämtland. Ännu finns också här och där i Norrland s. k. sockenlappar kvar, vilka skaffa sig sitt uppehälle genom att binda kvastar, flå hästar, avliva hundar o. s. v.

Men även en del av de ännu som nomader räknade lapparna ha till en del övergivit sitt forna levnadssätt. Åtminstone inom Jämtland är det nämligen numera icke ovanligt, att en renägande lappfamilj även har en liten nybyggesanläggning, där några få kunna födas och där de äldre medlemmarna av familjen vistas i lugn och ro, under det att de yngre sköta renarna på fjället och bo i kåtor. Även de flesta skogslappar har skaffat sig större eller mindre nybyggen.

En skrift av kontraktsprosten och kyrkoherden i Luleå, Jonas Hollsten, tryckt 1793 (aktbilaga 384).

Nota, at de äro Lappar men en stor del, som äro strykande från den ena socknen till den andra, och kunna inom et år uppehålla sig i 4 eller 5 socknar, torde ej blifva i någon Tabel antecknade: man blir således varse, bredevid stora landsvägen genom hela Norrland, här och var någon koja, med et litet hushåll af Lappar.

At antalet af sådana i Socknarna, som gränsa till Lappmarken, såväl på Svenska som på Norrska sidan, måtte vara ansenligt, kan skönjas deraf, at Regeringen, såväl i Sverige som i Norrige, långt för detta, låtit utgå Förordningar, at desse, som betunga Allmogen och göra skada på skogar, skulle drifvas till Lappmarken, hvilket dock ej kommit att verkställas, så vida de äro fattige, och hafva i Lappmarken ej något at föda sig med.

Fastighetsägarna har till styrkande av att renskötsel inte förekommit i Nordmaling tidigare än de har vitsordat åberopat Hülphers, Samling till en Beskrifning öfwer Norrland, fierde samlingen om Ångermanland, sid 279 och 304 (aktbilaga 232, bilaga 10).

Författaren behandlar på sid 279 Nordmalings socken och beskriver djur- och fågelfångst samt odlingar utan att nämna renskötsel.

I en beskrivning av Anundsjö socken på sid 304 finns följande passus: "Oxar äro ej eller mycket bruklige; som bewiser, att deras körslor ej äro widsträckte De fleste hushåll ega eljest Renar, som nästgränsande Lappar sköte emot betalning."

Fastighetsägarna har vidare anfört.

Som har framgått ovan gör fastighetsägarna gällande att renbete mot avgift inte medför någon sedvanerätt. Det av samebyarna åberopade utlåtandet av Christer Ganelind angående Lappkodicillen visar att avgift skulle utgå för renbete. Det var också fallet med renbete på av enskild ägd mark, vilket framgår av följande handlingar.

Högström a.a. sid 95 (aktbilaga 232, bilaga 22)

Högström skriver: "Egentliga orsaken, hwarföre Lapparna flytta sina hemwisten, är dels den, att de hafwa sina land oppe i fjällen, för hwilka de till kronan betala skatt.

Då de således wintertiden, och medan de wistas i skogsbygden, werkeligen ligga på andras land, hwarföre de måste gifwa dem en skälig wedergällning.”

Laestadius, Fortsättning af Journalen öfver missionsresor i Lappmarken, 1833, sid 13 och 14 (aktbilaga 232, bilaga 23)

Laestadius beskriver en renflyttning och noterar: ”Går åter flyttningsleden genom en enskild mans renbetesland, så äga de flyttande icke uppehålla sig längre än öfwer natten på hvar och ett ställe, samt öfwer en inträffande sön- eller högtidsdag”.

Hülphers, a.a. IV sid 323 (aktbilaga 232, bilaga 25)

Hülphers avhandlar här Åsele lappmark. I en fotnot framgår: ”I stöd af Gränse-tractaten, komma årligen omkring 30 Norrske Fjäll-Lappar om hösten hit til Svenska sidan, at mot wiss afgift njuta winter-mulbete för sine Renar, som de nyttja gemensamt, jemväl ortens cane högst 10 Fjäll-Lappar på Gran-Lappars land och Allmanningen.”

Hülphers, a.a. V sid 112 (aktbilaga 232, bilaga 26)

Här skriver Hülphers: ”Efter gränse tractaten hafwa bägge Rikens Lappar frihet att wissa tider wistas med sina Renar på endera sidan om gränsen, emot afgift till Norrska eller Svenska Riket.”

Fastighetsägarna har vidare anfört. Renskötsel på annans mark förekom endast mot avgift. Avgiften skulle erläggas till byn. Byhandlingarna för byarna inom Nordmalings socken innehåller inga uppgifter om avgift för renskötsel. Detta visar att renskötsel inte har förekommit i Nordmaling.

Fastighetsägarna har anfört följande om renskötsel efter ikraftträdandet av 1886 års renbeteslag.

Efter tillkomsten av 1886 års renbeteslag förlorade skattelanden sin betydelse. Detta framgår av Holmbäck, Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling, SOU 1922:10, sid 67 (aktbilaga 232, bilaga 28).

Enligt lagstiftarens önskan skulle genom de grundsatser, som alltså införts i den svenska rätten, lappskattelandsindelningen upphöra. Vare sig man granskar de regler, som av de kommitterade föreslagits, eller dem, som inflöto i 1886 års renbeteslag, kan man emellertid finna ett stadgande om att betesrätten inom de särskilda lappbyarna skulle vara kollektiv, ett stadgande alltså, som förbjuder en uppdelning av markerna i en by mellan de särskilda lapparna. Troligen på grund härav var det i de två län, varest lappskattelanden fortfarande funnos som ett av Konungens befallningshavande erkänt institut, blott i Jämtlands län, där de vid tillämpningen av 1886 års renbeteslag försvunno, under det att i Västerbottens län lappskattelanden fortfarande kommo att finnas kvar. Lapparna göra hos länsstyrelsen ansökningar om inrymningar såsom förut, och länsstyrelsen meddelar sådan såsom förut, varvid arvsrätten till lappskattelanden fortfarande spelar roll. Den enda skillnaden är, att man nu ger inrymningarna mer provisorisk natur; de skulle gälla, intilldess annorlunda om dispositionen av samma renbetesland kunde bliva förordnat. Den sista inrymningen meddelades så sent som den 23 juni 1897. Först den 10 december 1897 fann Konungens befallningshavande med hänsyn till förskrifterna i lagen angående de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige den 4 juni 1886 viss gjord ansökan om införsel av lappskatteland icke kunna bifallas.

När Konungens befallningshavande i Västerbottens län meddelade detta avslag på ansökan om inrymning i lappskatteland, hade emellertid hos myndigheterna uppfattningen om lappskattelanden redan förändrats. Vid ett sammanträde i Stockholm den 2 mars 1896 mellan den av Kungl. Maj:t den 1 april 1895 förordnade kommittén och lappfogdarna yttrade lappfogden i Västerbottens län Burman och förre lappfogden i Jämtlands län Suwe, att en fördelning av sommarbetet inom en lappby borde ovillkorligen ske, antingen lapparna kunde komma överens eller icke.

En annan följd av införandet av 1886 års renbeteslag var den oreda i renskötelsen som uppstod, vilket fastighetsägarna har behandlat ovan i genomgången av Peter Ericsons utredning. Denna oreda belyses i följande handlingar.

Lappfogdens i Västerbottens län berättelse 1899, sid 1, 9-14 (avskrift ur Riksarkivet), (aktbilaga 232, bilaga 29).

I berättelsen tillåter lappfogden sig at framställa sin ”uppfattning af grunden till dess (renskötelsns) goda tillstånd fordomdags bland fjälllapparna samt de verkande orsakerna till dess sedermera skenande förfall”.

Lappfogden gör en jämförelse mellan förhållandena före och efter tillkomsten av 1886 års ”lapplag”.

Landshövdingeberättelsen 1900, sid 15 (aktbilaga 232, bilaga 30)

I berättelsen anförs bland annat följande.

Renskötelsen inom länet hade vid femårsperiodens början råkat i djupaste förfall. Mest torde detta missförhållande få tillskrivas den omständigheten, att de förmögne bland nomaderna uti bestämmelsen i 5 § lagen om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige den 4 juni 1886 sett ett upphäfvande af den gamla skatteindelningen och börjat beta sina renar hvar som helst inom sin lappby, hvarigenom först byns och sedan efter hand länets samtliga renhjordar sammanblandades till en enda massa af ströfrenar, som ingen ansåg sig skyldig att vårda. På sådant sätt öfverlemnade åt sig sjelfva, hade de vind för våg släppta djuren inom kort blifvit alldeles förvildade och en lnadsplåga för den bofasta befolkningen, öfverallt, der de drogo fram. Då under dessa tider af förfall de förmögnare nomaderna äfven afskedat alla sina legda medhjelpare, blev det den vid periodens början tillförordnade lappfogdens första uppgift att försöka åvägabringa ändring härutinnan och förmå dem att närmelsevis skaffa vårdare efter renantalet.

Även i landshövdingeberättelserna för Norrbottens län 1897, 1898 och 1899 (aktbilaga 232, bilaga 31) behandlas frågan om ordningen inom renskötseln.

I landshövdingeberättelsen för Västerbottens län 1905, sid 17 (aktbilaga 232, bilaga 32) behandlas frågor om skador förorsakade av renar och ersättning för dessa.

För att förbättra ordningen i renskötseln utfärdades Länskungörelsen 1899 nr 139. (aktbilaga 232, bilaga 33). Den innehåller byordning för lappbyarna i Lycksele lappmark med tilldelning till bymedlemmar av renbetesfjäll och bestämmelser om bedrivandet av renskötseln.

Fastighetsägarna åberopar följande handlingar till styrkande av att renskötsel inte under 1900-talet förekommit i Nordmaling tidigare än vad fastighetsägarna har vitsordat, och att renskötseln inte varit ohindrad.

Lappfogdeberättelsen 1907 sid 1-3 (aktbilaga 232, bilaga 36)

Berättelsen innehåller följande om flyttningar.

I de trakter af kustlandet, dit länets lappar pläga föra sina hjordar på bete, förekom visserligen flen nära nog öfver allt, havrigenom lapparne förhindrades att intaga sina gamla betesplatser, men trakterna vid gränsen mellan lappmarken och nedre landet, västra delarne af Norsjö och Degerfors, östligaste delen af Lycksele samt Örträsk och Bjurholms socknar, erbjödo god tillgång på renmossa med endast fläcktals förekommande isskorpa på marken, och de flesta af fjellapparne stannade under hela vintern i dessa trakter; endast några af Vilhelmina södra lappbys renägare, hvilka under vintern pläga beta sina renar i de nordliga delarna af Västernorrlands län, uppsökte kustlandet.

Lappfogdeberättelsen 1914 sid 1 (aktbilaga 232, bilaga 37)

Berättelsen innehåller följande om flyttningar.

Efterjulsintern har äfven varit temligen gynnsam för renskötseln med i allmänhet någorlunda goda betesförhållanden, och lapparna kunde därför uppsöka sina gamla betesmarker inom Norsjö, Lycksele, Degerfors, Umeå, Bjurholm, Fredrika samt Anundsjö, Trehörningsjö och Junsele socknar inom Västernorrlands län.

Tre af Vilhelmina södra lappbys renägare utsträckte flyttningen ända till trakten af Hernösand och Örnsköldsvik.

Lappfogdeberättelsen 1915, sid 1 och 2 (aktbilaga 232, bilaga 38).

I berättelsens sägs om flyttningar att ”ingen lapp flyttade detta år ned mot havskusten”.

Protokoll från lappfogdens sammanträde med samer i Lycksele 9 jan 1914
(aktbilaga 232, bilaga 35)

I protokollet finns beträffande Nordmalings socken uppgifter om att renar blivit jagade av hundar, bland annat invid Ekorrtäsk.

Fastighetsägarna har anfört att uppgifterna visar att renskötseln inte förekom ohindrad.

Fastighetsägarna har åberopat ytterligare skriftlig bevisning, utöver den som redovisats ovan, och har även, i likhet med samebyarna, åberopat en omfattande muntlig bevisning.

TINGSRÄTTENS BEDÖMNING

Såsom framgått av det tidigare anförda tillkommer rätten till renskötsel som sådan den samiska befolkningen medan utövandet av rätten regleras av rennäringslagen.

Enligt 3 § rennäringslagen får renskötsel bedrivas – såvitt i målet är i fråga – tiden den 1 oktober – den 30 april inom sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året. Det är den bestämmelsens giltighet för den eller de trakter i vilka kärandenas fastigheter är belägna som tvisten i målet gäller. I de avseenden som har betydelse i målet innebär rennäringslagen inte beträffande fjällsamerna någon avvikande reglering i förhållande till 1928 års renbeteslag eller för den delen de dessförinnan gällande 1886 och 1898 års renbeteslagar.

Enligt förarbetena till rennäringslagen (prop. 1971:51 s 158) skall tvist om sedvane- rättens tillämplighet prövas av domstol ”på grundval av sådan bevisning som enligt allmän lag krävs för styrkande av urminnes hävd.” Uttalandet innebär en upprepning av ett motsvarande uttalande i motiven till 1928 års renbeteslag (prop. 1928:43 s 71). Hänvisningen till allmän lag, som även förekommer i tidigare lagförarbeten, avser bestämmelserna om urminnes hävd i 15 kap. jordabalken i 1734 års lag (gamla jordabalken). Dessa bestämmelser upphävdes visserligen vid införandet av jordabalken (1970:994) den 1 januari 1972, men den tillämpning av bestämmelserna som förekommit dessförinnan får alltjämt anses vägledande. Den särskilda bevisregeln i 15 kap 4 § gamla jordabalken får dock numera genom införandet av den fria bevisprövningen anses sakna betydelse.

När det sedan gäller hur de av parterna omtvistade uttrycken i 3 § rennäringslagen ”trakt”, ”renskötsel” och ”av ålder” skall förstås, får tingsrätten anförda följande.

Någon legaldefinition av begreppet trakt finns inte. Uttrycket kan inte förstås på annat sätt än som i vanligt språkbruk, ett geografiskt område med någon för området gemen-

sam egenskap, även om avgränsningen är oklar. Stöd för den bedömningen ges i rennäringslagstiftningens förarbeten, bl.a. i prop. 1928:43 s 68 där det beträffande den före 1928 års renbeteslag gällande rättens innehåll anförs att betesområdena innefattar å ena sidan trakter, för vilka i geografiskt hänseende gränserna är tydligt angivna genom odlingsgränsen, lappmarksgränsen och renbetesfjällens områdesgränser, samt å andra sidan trakter, vilka till sin geografiska sträckning är beroende av omfattningen av den s.k. lappska sedvanerätten. Det är alltså tydligt att begreppet trakt inte kan anses motsvara skifteslag, socken eller annan fastighetsrättslig eller administrativ indelning av mark. I stället får begreppet förstås utifrån lagstiftningens syfte att reglera gränserna för vinterbetesmarkerna, och det får från fall till fall prövas om en viss fastighet eller vissa fastigheter kan anses ingå i en trakt där renskötsel av ålder bedrivs.

Det är uppenbart att den renskötsel som avses i 3 § rennäringslagen är renskötsel sådan som den faktiskt bedrivs. När det gäller vinterbete innefattas alltså alla de åtgärder som krävs för att sådan skall kunna bedrivas. Det finns inte något stöd i förarbetena till renbeteslagarna eller rennäringslagen för att dela upp sedvanerätten på olika moment i renskötseln. Sedvanerätten kan alltså inte delas upp på t.ex. rätt till flyttleder och rätt till betesområden.

Nyttjande av annans mark mot betalning kan inte medföra sedvanerätt till ett vederlagsfritt nyttjande. Detta gäller även renskötsel.

Fastighetsägarna har också gjort gällande att lagstridig renskötsel inte kan medföra sedvanerätt och har därvid hänvisat till författningar från 1723, 1748 och 1757, vilka skulle innebära förbud för samer att vistas utanför lappmarkerna.

Det har i förarbetena till renbeteslagarna inte framförts att dessa författningar skulle tillmätas någon betydelse i sedvanerättsfrågan. Tingsrätten finner inte heller att dessa författningar har betydelse för prövningen av frågan om sedvanerätt.

I 1886 års renbeteslag stadgades att samerna hade rätt att låta sina renar vinterbeta ”å de trakter i öfvrigt, hvilka de efter gammal sedvana hitintills hafva besökt”.

Stadgandet syftar alltså på fjällsamers renskötsel. Det kan därför ifrågasättas om skogsrenskötsel skall beaktas i detta sammanhang. Den frågan saknar emellertid betydelse i målet, eftersom den bevisning tingsrätten har att pröva praktiskt taget uteslutande avser renskötsel som bedrivits av fjällsamer.

Samernas renskötselrätt grundas enligt 1 § rennäringslagen på urminnes hävd, enligt den ändring i lagrummet som gjordes år 1993. Högsta domstolen hade dessförinnan i skattefjällsmålet (NJA I 1981 sid 1) fastslagit att renskötselrätten är en civilrättslig rättighet grundad på urminnes hävd.

I doktrinen har den kvalifikationstid som krävs för urminnes hävd antagits vara cirka 90 år, eller två mansåldrar (se t.ex. det av fastighetsägarna åberopade uttalandet av Östen Undén). Vad gäller kravet på kontinuerligt brukande har det i Elof Huss, Utredning rörande renbetestrakterna för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län (som fastighetsägarna också har hänvisat till), med hänsyn till renskötselns speciella förutsättningar föreslagits en preskriptionstid om cirka 30 år, eller en tredjedel av kvalifikationstiden för urminnes hävd. En sådan tidsperiod kan tjäna som utgångspunkt för bedömningen även i förevarande fall.

För vinterrenskötsel på annans mark utanför lappmarkerna råder det förhållandet att ett område kan nyttjas i ett antal år för att därefter, för att trygga återväxten av renlav, lämnas orört under många år, medan andra områden, som används endast under vintrar då betesförhållandena är besvärliga, kan besökas en vinter vart tionde eller femtonde år. Detta skall jämföras med att dagligen ta väg över annans mark eller att årligen bruka annans mark för något ändamål, till exempel mulbete eller tångtäkt.

En kvalifikationstid om cirka 90 år får dock anses i allmänhet vara giltig för uppkomst av sedvanerätt till vinterbete med ren. Det kan emellertid finnas undantagsfall, i vilka det finns skäl att tillämpa en annan hävdetid.

Vad härefter gäller bevisbördan, är den gängse regeln i svensk rätt att den som påstår sig ha en rättighet avseende annans mark också har att styrka detta sitt påstående. Det finns i detta sammanhang inte skäl att frångå denna bevisregel. Samebyarna har alltså att med tillräcklig styrka visa att samer, utan att deras rätt därtill blivit ifrågasatt av markägare eller andra rättighetsinnehavare, bedrivit renskötsel i trakter som omfattar fastighetsägarnas marker, i tillräcklig omfattning för uppkomst av en sedvanerätt, grundad på urminnes hävd.

Däremot har den som påstår att en konstaterad sedvanerätt har upphört att gälla på grund av avbrott i nyttjandet bevisbördan för att så är fallet.

När sakfrågan i målet skall bedömas, kan det konstateras att flera av de motivuttalanden som åberopats utgör stöd för samebyarnas talan. Fastighetsägarna har gjort gällande att dessa motivuttalanden inte ger en korrekt bild av de verkliga förhållandena utan är missvisande, ofullständiga och i vissa fall direkt felaktiga.

Fastighetsägarna har gjort gällande att renskötsel utanför lappmarkerna inte var möjlig, dels på grund av de 1700-talsförfattningar som, enligt fastighetsägarnas tolkning, förbjöd samer att vistas där utanför, dels på grund av böndernas hårda kontroll över marken. Vidare har fastighetsägarna anført. Om renskötsel förekom på bönders mark utanför lappmarkerna skulle avgift utgå till byn. Några sådana avgifter finns inte antecknade i byhandlingar i Nordmaling, och detta visar att renskötsel inte har förekommit där.

Vad gäller 1700-talsförfattningarna har dessa, som tingsrätten ovan har anført, i förarbetena till renbeteslagarna inte tillmätts någon betydelse i sedvanerättsfrågan. Det framgår också av förarbetena till dessa lagar, att omfattande vinterrenskötsel på bönders mark faktiskt förekom i samtliga län där renskötsel bedrivs. Fastighetsägarna har för övrigt inte visat något domboksexempel på att 1748 års författning tillämpats mot någon renskötande same. Det kan alltså konstateras att de nu behandlade 1700-talsförfattningarna inte hindrat vinterrenskötsel utanför lappmarkerna på mark som var i enskild ägo.

Vad gäller böndernas kontroll över marken har fastighetsägarna hävdat att frånvaron i domböcker av tvister mellan bönder och samer angående vinterrenskötsel visar att sådan inte förekom, eftersom det i domböckerna finns ett mycket stort antal fall av tvister om andra slags intrång på böndernas marker.

Det förhållandet att det i domböckerna inte förekommer rättstvister mellan den bofasta befolkningen och samer om vinterrenskötsel på bönders mark kan naturligtvis bero på att det inte förekom någon vinterrenskötsel. Det kan dock finnas andra förklaringar. Det kan ha varit så att renskötsel inte i äldre tider ansågs vara ett intrång av någon betydelse för den tidens skogbruk, och att renskötsel förekom och accepterades. Vidare kan det ha varit så att renskötsel förekom mot avgift, eller att den möttes av protester utan att detta ledde till rättstvister. Frånvaron i domböcker av dylika rättstvister kan därför inte i sig leda till slutsatsen att vinterrenskötsel inte förekom.

Den av fastighetsägarna åberopade bevisningen i frågan om avgift för renskötseln ger ett visst stöd för att sådan förekom. Frågan om sedvanerätt till vinterrenskötsel skulle dock inte ha fått sådan uppmärksamhet i lagstiftningen om renskötsel mot avgift var regel och vederlagsfri vinterbetning med renar undantag. Det kan därför på goda grunder antas att vinterrenskötsel i huvudsak skedde utan att någon avgift betalades. Däremot förekom byteshandel mellan samer och bönder, vilket utredningen i målet visar, men om en same lämnade renkött eller en ren till slakt till en bonde i utbyte mot logi och förnödenheter av olika slag, är detta inte att anse som en avgift för själva vinterbetningen.

Det förhållandet att det inte finns anteckningar i byhandlingar inom Nordmaling om mottagna avgifter för renskötsel utesluter därför inte att renskötsel kan ha förekommit.

Frågan om sedvanerättens utbredning utreddes i samband med lagstiftningsarbetet inför var och en av renbeteslagarna. En sådan utredning utfördes av 1882 års kommitté.

I betänkandet den 25 augusti 1883, med förslag till 1886 års renbeteslag, uppges att Ranbyns och Granbyns lappar ”gå ned mot kusten, någon gång ända ner till hafvet”. Umby och Wapste lappbyars vinterflyttningar beskriv med orden ”ströfvande der utan någon egentlig ordning, ofta nog ända ner mot kusten”.

Utredningens uppgifter byggde inte enbart på uppgifter av samer, vilket torde framgå av anmärkningen mot Umbyns och Vapstens ordning. I utredningen kom också representanter för myndigheter och den bofasta befolkningen till tals. Det finns därför inte anledning att antaga annat än att uppgifterna i huvudsak är riktiga. De stämmer dock inte överens med Haars karta, vilket fastighetsägarna också har påpekat. Haars karta avviker väsentligt från utredningens text. Någon slutsats att uppgifterna i utredningen är felaktiga kan enligt tingsrättens mening dock inte dras av detta förhållande.

Detsamma som ovan anförts om 1883 års betänkande kan anföras om den utredning som 1895 års kommitté utförde.

I det förarbetsmaterial som åberopats inför tingsrätten finns endast rättsliga invändningar mot sedvanerätten, inga invändningar om att uppgifterna om var vinterrenskötsel förekommit skulle vara felaktiga.

Förarbetena till 1886 och 1898 års renbeteslag ger alltså vid handen att vinterflyttningar med ren ända ner till havet förekommit i Västerbottens län, men det anföras inte uttryckligen att sedvanerätt till vinterrenskötsel skulle omfatta hela Västerbottens län eller området närmast havet längs hela kusten inom länet. Däremot framgår av de ovan i redovisningen av processmaterialet återgivna uttalandena i förarbetena till 1886 års renbeteslag, att såväl kommittén som departementschefen hade uppfattningen att en sedvanerätt till vinterbete med ren, grundad på urminnes hävd, förelåg inom i vart fall delar av det egentliga kustlandet.

I förarbetena till 1928 års renbeteslag går 1919 års lapplagskommitté så långt att den uttalar att sedvanerätten omfattar hela Västerbottens län. Departementschefen återgav

detta uttalande såväl i lagrådsremissen som vid statsrådsföredragningen. För egen del uttalade departementschefen i lagrådsremissen angående sedvanerättens geografiska utbredning att ”det praktiskt taget inte låter sig göra att härutinnan bestämma en yttersta gräns annat än å sådan håll möjligen, som t.ex. i Norrbottens läns sydliga del samt i Västerbottens och Västernorrlands län, där en naturlig gräns möter i Bottniska viken”. Kommitténs och departementschefens uttalande korresponderar väl med de uppgifter om Västerbottensamernas vinterflyttningar som lämnats i de båda tidigare utredningarna.

Fastighetsägarna har påpekat att 1919 års kommitté i väsentlig grad lade den utredning med intervjuer med samer som genomfördes åren 1912 och 1913 till underlag för sina bedömningar, och att denna utredning genomfördes utan medverkan från markägarna, som inte heller fick ta del av utredningsmaterialet och lämna synpunkter på det, och att uttalandena i 1928 års proposition därför inte är korrekta.

Det är ostridigt mellan parterna att 1919 års kommitté hade nyssnämnda intervjuundersökning som en del av sitt utredningsmaterial. Intervjuerna innehåller också uppgifter som mer konkret anger flyttningsleder och vinterbetesområden än vad som framkommer i utredningarna inför 1886 och 1898 års lagar. Också 1928 års lag föregicks emellertid av en utredning där det ingick kontakter med andra intressenter än samerna och ett remissförfarande. Kommittén hade också tillgång till lappfogdens protokoll, med uppgifter om bland annat flyttningsvägar och vinterbetesmarker.

Även om samebyarna har bevisbördan för att det föreligger en sedvanerätt till vinterbete med ren på de i målet aktuella fastigheterna, kan det inte rimligen krävas att samebyarna nu skall prestera en utredning som är bättre eller mer noggrann än de utredningar som utförts under lagstiftningsarbetet, med början av 1882 års kommitté.

Det framkommer ingenting i förarbetena till renbeteslagarna om att Nordmaling i fråga om förekomsten av vinterrenskötsel under 1800-talet på något sätt avviker från kuststräckorna i övrigt inom Västerbottens län.

Förutsättningarna för vinterrenskötsel i Nordmaling är gynnsamma och kan med stor sannolikhet antas ha varit gynnsamma också under 1800-talet, vilket har framgått av uppgifter som lämnats av de av samebyarna anlitade sakkunniga Öje Danell och Bror Saitton.

Angående renskötsel vid kusten, och i synnerhet inom Nordmalings kommun, under den aktuella tiden, har samebyarna åberopat Peter Ericsons utredning. Denna utredning kan inte anses ge underlag för en säker bedömning av om vinterrenskötsel i beaktansvärd omfattning förekommit i Nordmaling under 1800-talet.

Det har i utredningen i målet dock inte framkommit någonting som motsäger de slutsatser som kommittén och departementschefen redovisade i förarbetena till 1928 års renbeteslag.

Tingsrätten finner på grund av det anförda att det är visat att en sedvanerätt till vinterbete med ren år 1928 förelåg inom trakter som omfattar fastighetsägarnas marker.

Vid denna bedömning saknar frågan om sedvanerätt till vinterbete med ren kan vinnas även efter ingången av år 1972 betydelse i målet.

De uppgifter som framkommit i utredningen, främst vad som uppgetts i förhör under sanningsförsäkran och vittnesförhör, om vinterrenskötsel i Nordmaling under 1900-talet är motstridiga. Det har dock lämnats åtskilliga uppgifter om en renskötsel i Nordmaling som i frekvens och omfattning överstiger vad fastighetsägarna har vitsordat. Enligt tingsrättens uppfattning är dock redan den renskötsel som fastighetsägarna har vitsordat i tiden efter år 1928 tillräcklig för att bevara den vunna sedvanerätten.

Utredningen i målet visar således att samebyarna har en sedvanerätt till vinterbete med ren i en trakt som omfattar fastighetsägarnas marker på de i målet aktuella fastigheterna.

Tingsrätten finner därför att käromålen inte skall bifallas.

Rättegångskostnader

Vid denna utgång skall fastighetsägarna svara för sina egna rättegångskostnader och betala ersättning till samebyarna för deras rättegångskostnader.

Yrkanden m.m. om ersättning för rättegångskostnader

Samebyarna har i kostnadsräkning (aktbilaga 457) begärt ersättning för sina kostnader med 6 446 737 kr, fördelat på följande poster (kr).

Kostnad för juridiskt biträde	3 638 000
Utlägg som advokatbyrån gjort för samebyarna	236 610
Samebyarnas utlägg och kostnader	2 572 127

Till detta skall läggas poster i en komplettering av kostnadsräkningarna (aktbilaga 459), nämligen dels ett utlägg om 1 290 kr avseende utlägg för resa för ett vittne (den sakkunnige Lennart Lundmark) dels ett advokatbyråns utlägg för kopiering med 56 kr. Summan blir därmed 6 448 083 kr. Därtill kommer enligt tillägget till kostnadsräkningen vad samebyarna erlagt i ersättning till vittnen, sammanlagt 52 204 kr.

Slutligen har samebyarna i kompletteringen av kostnadsräkningen yrkat ersättning för ombudens tidsspillan med 180 000 kr och för arbete med finansieringen av sina rättegångskostnader med 22 000 kr, båda posterna med hänvisning till att fastighetsägarnas kostnadsräkning upptar motsvarande poster och under förutsättning att tingsrätten finner sådan ersättning skälig.

Fastighetsägarna har å sin sida, oavsett utgången i målet, yrkat ersättning av samebyarna med 50 000 kr, avseende kostnader de vållats genom samebyarnas återopande av ett Hyngelsböle byabrev, vilket visade sig inte existera. Beloppet avser överväganden och efterforskningar av byabrevet samt de kontakter med huvudmännen som

åberopandet av byabrevet föranlett ombuden och den av fastighetsägarna anlitate sakkunnig Lennart Stenman.

Samebyarna har bestritt yrkandet.

Fastighetsägarna har i yttrande över samebyarnas kostnadsräkning (aktbilaga 462) vitsordat en ersättning till samebyarna för juridiskt biträde med 1 500 000 kr, i andra hand 2 400 000 kr, vilket senare belopp är detsamma som fastighetsägarna yrkat i ersättning till arvode för ombud, samt med 180 200 kr för arbete utfört av jurkand Sonny Andersson. Därtill har fastighetsägarna vitsordat som en skälig ersättning för samebyarnas utlägg dels 228 610 kr (6 299 + 222 311 kr) avseende ombudens utlägg, dels 739 881 kr för samebyarnas övriga kostnader. Vidare har fastighetsägarna inte framställt någon invändning mot utläggerna för vittnesersättningar eller de två tilläggsposterna i kompletteringen till kostnadsräkningen. Den närmare fördelningen av de vitsordade beloppen framgår nedan.

Fastighetsägarna har också anfört. Posten 439 234 kr, belopp erlagda av advokatbyrån, framstår som en utgift avseende samebyarnas kostnader. Då kostnaderna också är upptagna bland respektive samebys uppställning av utgifter föreligger här en dubbelfakturering.

Tingsrätten anmärker att fastighetsägarnas invändning är en missuppfattning. Såväl uppgivna belopp som betalningsdatum visar att de olika sammanställningarna avser olika betalningar.

Tingsrättens bedömning i fråga om rättegångskostnaderna

Samebyarnas rättegångskostnader

Arvode till ombud

Samebyarna har yrkat ersättning för arvode till ombud med 3 638 000 kr, avseende det arbete som utförts av advokaterna Lars Melin och Camilla Wikland och deras företrädare som samebyarnas ombud.

En omfattande del av ombudens arbete utgörs enligt kostnadsräkningen av arbete som har samband med Peter Ericsons utredning.

Peter Ericsons utredning är ostrukturerad och svåröverskådlig. Dessa brister har otvivelaktigt medfört arbete för ombuden som skulle ha undvikits om utredningens material från början hade sammanställts i en begriplig form. Först vid huvudförhandlingen har samebyarna kunnat ange precis vilka fakta ur det omfattande utredningsmaterialet som åberopades. Det merarbete som bristerna i sakkunnigutlåandet orsakat för samebyarnas ombud bör inte drabba fastighetsägarna.

Behandlingen av Peter Ericsons utlåtande har under förberedelsen av målet och vid huvudförhandlingen krävt ett stort utrymme. Vidare måste vid bestämningen av ersättningen till samebyarna för arvode till ombud beaktas att en stor del av arbetet under det inledande skedet av målet var inriktat på procesuella frågor, i vilka samebyarnas invändningar inte ledde till framgång.

På grund av det anförda kan ersättningen till samebyarna för arvode till ombud i denna post skäligen bestämmas till 3 400 000 kr.

Härutöver har samebyarna begärt ersättning för arbete utfört av Sonny Andersson med 359 716 kr.

Av kostnadsräkningen framgår att Sonny Andersson dels fungerat som kontaktman mellan ombuden och samebyarna, dels deltagit i arbetet med att utreda och ta fram bevisning; bland annat har Sonny Andersson arbetat med efterforskning av rättsligt och faktiskt underlag i Riksarkivet och i Landsarkivet i Härnösand. Det av Sonny Andersson framtagna materialet övertogs sedan av Peter Ericson.

Av arbetsbeskrivningen i kostnadsräkningen att döma har ombudens kontakter med samebyarna skett genom Sonny Andersson, varför något egentligt dubbelarbete inte kan konstateras. Tingsrätten finner därför att den begärda ersättningen för Sonny Anderssons arbete bör godtas.

De i kompletteringen till kostnadsräkningen upptagna posterna för ombudens tids-spillan och ombudens arbete med finansieringen av rättegången för samebyarnas del föranleder denna bedömning av tingsrätten.

I ett beslut som tingsrätten meddelade den 3 april 2001, om rättegångskostnader efter avskrivning av målet i de delar det gällde fastigheter för vilka talan hade återkallats, och – sedan tingsrättens beslut hade överklagats – i hovrättens beslut den 21 augusti 2002, har bestämts att ersättning för ombudens tidsspillan inte skulle utgå. Tingsrätten finner inte skäl till annan bedömning nu.

Det framgår av samebyarnas kostnadsräkning och av deras argumentering i fråga om ersättning för ombudens arbete med finansieringen av målet, att de inte anser att sådant arbete skall ersättas av en förlorande motpart. Tingsrätten delar den bedömningen.

Ersättningen till samebyarna för arvode till ombud skall alltså bestämmas till 3 759 716 kr.

Ombudens utlägg

Beträffande ombudens utlägg har fastighetsägarna invänt att ett ersättningskrav (8 000 kr) för ombudens kostnader för resa till Umeå i samband med meddelande av dom i målet inte är en ersättningsgill kostnad, eftersom denna är förorsakad av att samebyarna valt ombud från avlägsen ort.

Tingsrätten anser att på grund av målets omfattning och eftersom det finns tre parter på svarandesidan, kan det inte erinras mot att ombuden gör en genomgång av domen med sina huvudmän vid ett möte och inte per brev, fax eller telefon. En sådan genomgång ingår i vad som är ersättningsgillt efterarbete. Viss resekostnad skulle ha uppstått även om samebyarna hade anlitat ombud med verksamhet i Umeå. Den yrkade ersättningen för resekostnader skall därför utgå.

Ersättningen i denna del skall bestämmas till i kostnadsräkningen upptaget belopp om 236 610 kr, med tillägg för de i kompletteringen upptagna posterna om 1 290 kr och 56 kr, vilket ger en summa om 237 956 kr.

Ersättning till vittnen

Samebyarna är berättigade till ersättning av fastighetsägarna för denna post, 52 204 kr.

Ersättning till av samebyarna anlitade sakkunniga

Bernt Ove Viklund

Begärd ersättning: 621 097 kr.

Av fastighetsägarna vitsordad ersättning: En åttendedel av begärd ersättning, eller med fastighetsägarnas beräkning, 57 375 kr.

Bernt Ove Viklund har lämnat två yttranden i målet. Delar av innehållet i utlåtandena blev av tingsrätten avvisade som bevisning genom beslut den 18 november 2004

(aktbilaga 227). Återstoden av utlåtandena och Bernt Ove Viklunds vittnesmål vid huvudförhandlingen har huvudsakligen handlat om arkeologiska lämningar av för målet ytterst perifer betydelse.

Ersättningen för Bernt Ove Viklunds sakkunniguppdrag bör skäligen inte ersättas av fastighetsägarna med högre belopp än de har medgett, eller en åttandedel av kostnaden. Vid beräkningen av denna andel har fastighetsägarna uppenbarligen inte räknat med ett belopp om 162 000 kr, som betalats av advokatbyrån. En åttandedel av den begärda ersättningen blir avrundat 80 000 kr.

Peter Ericson

Begärd ersättning: 774 324 kr.

Av fastighetsägarna vitsordad ersättning: 300 000 kr.

Den bristfälliga redovisningen av Peter Ericsons utredning i hans första utlåtande i målet med bilaga har utan tvekan medfört ett avsevärt merarbete också för honom, jämfört med om utredningsmaterialet från början hade sammanställts i ett utlåtande med erforderlig struktur och klarhet. Tingsrätten bedömer därför att en skälig ersättning för Peter Ericsons arbete är 500 000 kr.

Lennart Lundmark

Begärd ersättning är 26 490 kr, vilket belopp fastighetsägarna har vitsordat.

Öje Danell

Begärd ersättning är 8 715 kr, vilken har vitsordats av fastighetsägarna.

Bror Saitton

Begärd ersättning: 15 370 kr.

Av fastighetsägarna vitsordad ersättning: 1000 kr.

Fastighetsägarna har anfört. Bror Saittons sakkunnigutlåtande och hörande i målet har inte varit påkallat för tillvaratagande av samebyarnas rätt, i allt fall hade hans hörande kunnat ske per telefon, till en uppskattad kostnad om 1 000 kr.

Bror Saitton är sakkunnig i jordbruksdepartementet och arbetar med renskötselfrågor. Han har i målet lämnat ett kortfattat utlåtande om framförallt förhållandena i dagens renskötsel. Han har hörts om detta samt om vilka slutsatser om renskötsel i historisk tid som kan dras av dagens förhållanden.

Öje Danell, som är professor i renskötsel vid Lantbruksuniversitetet i Uppsala, har hörts om i stort sett samma saker som Bror Saitton. Den senare har dock egen praktisk erfarenhet av renskötsel. Enligt tingsrättens mening har anlitaandet av Bror Saitton som sakkunnig inte helt saknat betydelse för tillvaratagandet av samebyarnas rätt. En sakkunnig skall som regel höras i rättssalen, inte per telefon. Tingsrätten finner därför att samebyarna skall tillerkännas begärd ersättning för anlitaandet av Bror Saitton som sakkunnig.

Kostnader för viss annan bevisning

Framställning av kartor i digital version

Begärd ersättning: 256 626 kr.

Av fastighetsägarna vitsordat belopp: 26 000 kr.

De kartor som samebyarna har åberopat och använt sig av i sin sakframställning har ingetts både i sedvanlig pappersversion och i digital version. Användningen

av de digitala kartorna har inte nämnvärt vare sig underlättat eller förkortat huvudförhandlingen. Med beaktande av den höga kostnaden för framställningen av kartorna i digitalt format, kan detta inte anses ha varit nödvändigt för tillvaratagandet av samebyarnas rätt. Fastighetsägarna skall därför inte åläggas att betala högre ersättning för kartorna i fråga än de har vitsordat, 26 000 kr.

Kopieringskostnader

Begärd ersättning är 1 649 kr, vilket belopp fastighetsägarna har vitsordat.

Videoinspelning

Begärd ersättning: 75 940 kr.

Fastighetsägarna har helt bestritt denna kostnad.

Sedan tingsrätten avslagit en begäran av samebyarna om syn i målet, vilken syn beräknades ta en förhandlingsdag i anspråk, bland annat av det skälet, att vad samebyarna avsåg att visa med synen, nämligen flyttningsleder och vinterbetesområden, kunde åskådliggöras med kartor, åberopade samebyarna som bevisning en videoinspelning över flyttningsleder.

De kartor som behövs för att åskådliggöra flyttningsleder och vinterbetesområden fanns redan ingivna vid tidpunkten för tingsrättens beslut i frågan om syn i målet. Varken synen eller videofilmen avsåg förhållanden som inför huvudförhandlingen var tvistiga mellan parterna. Samebyarna hade åberopat förhör med de sakkunniga Örjan Danell och Bror Saitton om dagens renskötsel förhållanden samt förhör under sanningsförsäkran och vittnesförhör med renskötande samer i samebyarna.

Videoinspelningen kan därför inte anses ha varit behövlig för tillvaratagande av samebyarnas rätt. Någon ersättning för den skall inte utgå.

Kostnader för lunch under huvudförhandlingen

Samebyarna har begärt ersättning för lunch för samebyarnas medlemmar och ombuden under huvudförhandlingen med 25 652 kr. Fastighetsägarna har bestritt kostnaden och invänt att den inte är ersättningsgill.

Det framgår inte av kostnadsräkningen att detta utlägg varit nödvändigt för tillvaratagandet av samebyarnas rätt. Ersättning för lunch skall därför inte utgå.

Samebyarnas interna kostnader

Kostnader för förberedande av målet

Samebyarna har fordrat ersättning för arbete som respektive samebys medlemmar har utfört under förberedelsen av målet. Dessa kostnader är för Vapstens sameby 84 475 kr, för Rans sameby 17 160 kr och för Umbyns sameby 15 660 kr.

Fastighetsägarna har helt bestritt dessa kostnader och anfört att de inte är ersättningsgilla.

En vinnande part i ett tvistemål anses ha rätt till ersättning av motparten för sådant eget arbete under förberedelsen, som syftar till att ge underlag för partens direktiv till sitt ombud angående hur talan skall utföras. Samebyarnas ersättningsanspråk avser huvudsakligen arbete av detta slag. De yrkade beloppen är rimliga med hänsyn till målets omfattning och skall därför tillerkännas respektive sameby.

Kostnader för närvaro vid huvudförhandlingen

Samebyarna har begärt ersättning av fastighetsägarna för styrelseledamöters närvaro vid huvudförhandlingen i målet med 1 500 kr per dag, vartill kommer kostnader för resor och logi. De yrkade beloppen är för Vapstens sameby (62 närvarodagar) 93 000 kr jämte 24 870 kr för resor och 18 161 kr för logi, för Rans sameby

(32 närvarodagar) 48 000 kr jämte 12 630 kr för resor och 12 005 kr för logi samt för Umbyns sameby (21 närvarodagar) 31 500 kr jämte 31 269 kr för resor.

Fastighetsägarna har anfört att det för tillvaratagandet av samebyarnas rätt varit tillräckligt med närvaro av en styrelseledamot per sameby under varje förhandlingsdag och har vitsordat ersättning för detta.

I denna fråga delar tingsrätten fastighetsägarnas uppfattning.

Ersättning skall därför utgå till var och en av samebyarna för nitton förhandlingsdagar med 1 500 kr per dag, det vill säga 28 500 kr.

Ersättningen för kostnader för resor och logi får beräknas som kvotdelar av den begärda ersättningen vilket ger följande.

Vapstens sameby – $19/62 \times (24\,870 + 18\,161) = 13\,187$ kr.

Rans sameby – $19/32 \times (12\,630 + 12\,005) = 14\,627$ kr.

Umbyns sameby – $19/21 \times 31\,269 = 28\,291$ kr.

Härutöver bör samebyarna dessutom, som en för dem gemensam kostnad, tillerkännas ersättning för inställelse till huvudförhandlingen för de medlemmar med vilka samebyarna åberopat förhör under sanningsförsäkran, nämligen Per Henning Utsi, Henrik Omma, Merete Omma och Lars Anders Ågren, som samtliga är styrelseledamöter i Vapstens sameby. Ersättningen bör bestämmas till 1 500 kr per förhörs-person och dag för tidsspillan. Med ledning av uppgifterna i kostnadsräkningen kan ersättningen för resor och logi bestämmas till 6 930 kr respektive 3 621 kr.

Denna för samebyarna gemensamma kostnad uppgår alltså till 16 551 kr.

Sammanfattning

Fastighetsägarna skall utge ersättning till samebyarna för rättegångskostnader enligt följande (kr).

Arvode till ombud	3 759 716
Ombudens utlägg	237 956
Vittnesersättningar	52 204
Ersättning till Bernt Ove Viklund	80 000
Ersättning till Peter Ericson	500 000
Ersättning till Lennart Lundmark	26 490
Ersättning till Öje Danell	8 715
Ersättning till Bror Saitton	15 370
Kostnad för kartor i digital version	26 000
Kostnad för kopiering av handlingar	1 649
Kostnader för partsförhör	16 551

Kostnaderna uppgår sammanlagt till 4 724 651 kr, att fördelas med en tredjedel vardera på samebyarna, således 1 574 883 kr, varav 1 253 238 kr avser arvode till ombud.

Därutöver skall ersättning utgå till respektive sameby för kostnader för medlemmars arbete under förberedelsen av målet samt för närvaro vid huvudförhandling.

Dessa belopp är följande (kr).

Vapstens sameby

Internt arbete	84 475
Närvaro vid huvudförhandling	41 687
Summa	126 162

Rans sameby

Internt arbete	17 160
Närvaro vid huvudförhandling	43 127
Summa	60 287

Umbyns sameby

Internt arbete	15 660
Närvaro vid huvudförhandling	56 791
Summa	72 451

De ersättningar för rättegångskostnader som fastighetsägarna skall utge till respektive sameby blir därmed.

Vapstens sameby $1\,574\,883 + 126\,162 = 1\,701\,045$ kr.

Rans sameby $1\,574\,883 + 60\,287 = 1\,635\,170$ kr.

Umbyns sameby $1\,574\,883 + 72\,451 = 1\,647\,334$ kr.

Hovrätten för Övre Norrland har i ovannämnda beslut angående rättegångskostnader i samband med avskrivning av målet såvitt det gällde tre fastigheter för vilka talan hade återkallats, förpliktat Hannelore Hallström och dödsboet efter Sven Eric Rönnqvist att solidariskt till var och en av Rans sameby, Umbyns sameby och Vapstens sameby utge ersättning med 2 000 kr jämte ränta.

De kostnader som omfattades av hovrättens beslut är med i nu aktuellt anspråk på ersättning för rättegångskostnader. De i bilaga 1 upptagna fastighetsägarna skall alltså solidariskt med Hannelore Hallström och dödsboet efter Sven Eric Rönnqvist ersätta samebyarna för den delen av kostnaderna.

Fastighetsägarnas rättegångskostnader

Som framgått ovan har fastighetsägarna oavsett utgången i målet, yrkat ersättning av samebyarna med 50 000 kr, avseende kostnader de vållats genom samebyarnas åberopande av ett Hyngelsböle byabrev.

Ett Hyngelsböle byabrev onmäns i Peter Ericsons utredning, där det uppges: ”I Nordmaling omtalas i Hyngelsböle byabrev 1480 samerna Lars Matsson och Per Thomasson med sina skatteland” (aktbilaga 174, sid 211). Fastighetsägarna begärde att samebyarna skulle inge en kopia av brevet. Någon kopia stod inte att finna.

Väl har samebyarnas utredning i detta avseende varit felaktig, men fastighetsägarna hade ingen anledning att göra några egna efterforskningar av byabrevet, utan hade kunnat nöja sig med att avvakta tills kopia av brevet ingavs. Tingsrätten finner därför inte skäl att tillerkänna fastighetsägarna någon ersättning för de kostnader som uppstått för dem till följd av den felaktiga uppgiften i samebyarnas utredningen. Yrkandet härom skall alltså lämnas utan bifall.

HUR MAN ÖVERKLAGAR: Se bilaga 2.

Överklagande senast den 10 februari 2006. Skrivelse med överklagande skall vara ställd till Hovrätten för Övre Norrland och skall inges till tingsrätten.

Thomas Södermark

Anders Aurell

Magnus Forsberg